

АЛЫПТАРДАН АМАНАТ

ТАСТАНБЕК АЯУЛЫМ, ЕСЕН БАҚЫТГҮЛ

XX ҒАСЫР БАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ
АҚЫНДАРЫНЫҢ ӨЛЕҢДЕР
ТОПТАМАСЫ

ШЫМКЕНТ 2023

УДК 821.512.122-1
ББК 84 (5Қаз)-5
А48

ЖИНАҚТАУШЫ АВТОРЛАР:
ТАСТАНБЕК АЯУЛЫМ
ЕСЕН БАҚЫТГҮЛ

«Алыптардан аманат». Шымкент: ЖК «ШЫҢ» Баспаханасы, 2023 жыл.-184 бет.

ISBN 978-601-7678-79-1

Бұл жинақ кітапта қазақ зиялыларының, алаш азаматтарының өсиет өлеңдері мен қанатты сөздері жинақталған. Жасөспірімдерді отансүйгіштік, білімге құштарлық, еңбексүйгіштік қасиеттерге баулиды.

ISBN 978-601-7678-79-1

УДК 821.512.122-1
ББК 84 (5Қаз)-5

© ЖК «ШЫҢ» Баспаханасы, 2023 ж

Абай ҚҰНАНБАЙҰЛЫ.

**«ҒАЛЫМ БОЛМАЙ НЕМЕНЕ,
БАЛАЛЫҚТЫ ҚИСАҢЫЗ!»**

ӨЛЕҢ – СӨЗДІҢ ПАТШАСЫ, СӨЗ САРАСЫ

Өлең – сөздің патшасы, сөз сарасы,
Қиыннан қиыстырар ер данасы.
Тілге жеңіл, жүрекке жылы тиіп,
Теп-тегіс жұмыр келсін айналасы.
Бөтен сөзбен былғанса сөз арасы,
Ол – ақынның білімсіз бишарасы.
Айтушы мен тыңдаушы көбі надан,
Бұл жұрттың сөз танымас бір парасы.
Әуелі хаят, хәдис – сөздің басы,
Қосарлы бәйіт мысал келді арасы.
Қисынымен қызықты болмаса сөз,
Неге айтсын пайғамбар мен оны Алласы.
Мешіттің құтпа оқыған ғұламасы,
Мүнәжәт уәлилердің зар наласы.
Бір сөзін бір сөзіне қиыстырар,
Әрбірі келгенінше өз шамасы.
Өлеңге әркімнің-ақ бар таласы,
Сонда да солардың бар таңдамасы.
Іші алтын, сырты күміс сөз жақсысын
Қазақтың келістірер қай баласы?
Бұрынғы ескі биді тұрсам барлап,
Мақалдап айтады екен, сөз қосарлап.
Ақындары ақылсыз, надан келіп,
Көр-жерді өлең қыпты жоқтан қармап.
Қобыз бен домбыра алып топта сарнап,
Мақтау өлең айтыпты әркімге арнап.
Әр елден өлеңменен қайыр тілеп,
Кетірген сөз қадірін жұртты шарлап.
Мал үшін тілін безеп, жанып жалдап,
Мал сұрап біреуді алдап, біреуді арбап.
Жат елде қайыршылық қылып жүріп,
Өз елін бай деп мақтар құдай қарғап.

Қайда бай мақтаншаққа барған таңдап,
Жиса да, бай болмапты, қанша малды ап.
Қазаққа өлең деген бір қадірсіз,
Былжырақ көрінеді солар даңдақ.
Ескі бише отырман бос мақалдап,
Ескі ақынша мал үшін тұрман зарлап.
Сөз түзелді, тыңдаушы, сен де түзел,
Сендерге де келейін енді аяңдап.
Батырды айтсам ел шауып алған талап,
Қызды айтсам, қызықты айтсам қыздырмалап,
Өншейін күн өткізбек әңгімеге
Тыңдар едің әр сөзін мыңға балап.
Ақыл сөзге ынтасыз, жұрт шабандап,
Көнгенім-ақ соған деп жүр табандап.
Кісімсінген жеп кетер білімсіз көп,
Жіберсем, өкпелеме, көп жамандап.
Амалдап қарағайды талға жалғап,
Өркім жүр алар жердің ебін қамдап.
Мақтан қуған, малқұмар нені ұға алсын,
Шықпаса мыңнан біреу талғап-талғап.
Мал жиып арамдықпен ұрлап-қарлап,
Қусың десе, қуанып жүр алшаңдап.
Қақса-соқса бір пайда түсе ме деп,
Елдің байын еліртіп «жау мұңдалап».
Ынсап, ұят, ар, намыс, сабыр, талап –
Бұларды керек қылмас ешкім қалап.
Терең ой, терең ғылым іздемейді,
Өтірік пен өсекті жүндей сабап.

ӘСЕМПАЗ БОЛМА ӘРНЕГЕ

Әсемпаз болма әрнеге,
Өнерпаз болсаң, арқалан.
Сен де – бір кірпіш, дүниеге
Кетігін тап та, бар қалан!
Қайрат пен ақыл жол табар
Қашқанға да, қуғанға.
Әділет, шапқат кімде бар,
Сол жарасар туғанға.
Бастапқы екеу соңғысыз
Біте қалса қазаққа,
Алдың – жалын, артың – мұз,
Барар едің қай жаққа?
Пайданы көрсең бас ұрып,
Мақтанды іздеп, қайғы алма.
Мініңді ұрлап жасырып,
Майданға түспей бәйгі алма
Өзінде бармен көзге ұрып,
Артылам деме өзгеден.
Күндестігін қоздырып,
Азапқа қалма езбеден.
Ақырын жүріп, анық бас,
Еңбегің кетпес далаға.
Ұстаздық қылған жалықпас
Үйретуден балаға.
Көлеңке басын ұзартып,
Алысты көзден жасырса;
Күнді уақыт қызартып,
Көкжиектен асырса;
Күңгірт көңілім сырласар
Сұрғылт тартқан бейуаққа,
Төмен қарап мұңдасар,
Ой жіберіп әр жаққа.
Өткен өмір – қу соқпақ,
Қыдырады талайды.
Кім алдады, кім тоқпақ
Салды, соны санайды,
Нені тапсаң, оны тап,
Жарамайды керекке.
Өңкей улы жиып ап,
Себеді сорлы жүрекке.
Адасқан күшік секілді

Ұлып жұртқа қайтқан ой
Өкінді, жолың бекінді,
Әуре болма, оны қой.
Ермен шықты, ит қылып,
Бидай шашқан егінге.
Жай жүргенді уерд қылып,
Тыныш өлсеңші тегінде.

ҒЫЛЫМ ТАППАЙ МАҚТАНБА

Ғылым таппай мақтанба,
Орын таппай баптанба,
Құмарланып шаттанба,
Ойнап босқа күлуге.
Бес нәрседен қашық бол,
Бес нәрсеге асық бол,
Адам болам десеңіз.
Тілеуің, өмірің алдыңда,
Оған қайғы жесеңіз.
Өсек, өтірік, мақтаншақ,
Еріншек, бекер мал шашпақ –
Бес дұшпаның, білсеңіз.
Талап, еңбек, терең ой,
Қанағат, рақым, ойлап қой –
Бес асыл іс, көнсеңіз.
Жамандық көрсең нәфрәтлі,
Суытып көңіл тыйсаңыз.
Жақсылық көрсең ғибрәтлі,
Оны ойға жисаңыз.
Ғалым болмай немене,
Балалықты қисаңыз?
Болмасаң да ұқсап бақ,
Бір ғалымды көрсеңіз.
Ондай болмақ қайда деп,
Айтпа ғылым сүйсеңіз,
Сізге ғылым кім берер,
Жанбай жатып сөнсеңіз?
Дүние де өзі, мал да өзі,
Ғылымға көңіл берсеңіз.
Білгендердің сөзіне
Махаббатпен ерсеңіз.
Ақыл сенбей сенбеңіз,
Бір іске кез келсеңіз.

Ақсақал айтты, бай айтты,
Кім болса, мейлі, сол айтты –
Ақылменен жеңсеңіз.
Надандарға бой берме,
Шын сөзбенен өлсеңіз.
Аят, хадис емес қой,
Күпір болдың демес қой,
Қанша қарсы келсеңіз.
Көп орында көріне айтпа,
Біздің сөзге ерсеңіз.
Мұны жазған кісінің
Атын білме, сөзін біл!
Осы жалған дүниеден
Шешен де өткен не бұлбұл,
Көсем де өткен не дүлдүл.
Сөз мәнісін білсеңіз,
Ақыл – мизан, өлшеу қыл.
Егер қисық көрінсе,
Мейлің таста, мейлің күл.
Егер түзу көрінсе,
Ойлап-ойлап, құлаққа іл.
Ақымақ көп, ақылды аз,
Деме көптің сөзі пұл.
Жақынның сөзі тәтті деп,
Жақыным айтты дей көрме.
Надандықпен кім айтса,
Ондай түпсіз сөзге ерме.
Сізге айтамын, хаупім – бұл.
Өзің үшін үйренсең,
Жамандықтан жиренсең,
Ашыларсың жылма-жыл.
Біреу үшін үйренсең,
Біреу білмес, сен білсең,
Білгеніңнің бәрі – тұл.
Сөзіне қарай кісіні ал,
Кісіге қарап сөз алма.
Шын сөз қайсы біле алмай,
Өр нәрседен құр қалма.
Мұны жазған білген құл –
Ғұламаһи Дауани,
Солай депті ол шыншыл.
Сөзін оқы және ойла,
Тез үйреніп, тез жойма,
Жас уақытта көңіл – гүл.

МЕН ЖАЗБАЙМЫН ӨЛЕҢДІ ЕРМЕК ҮШІН

Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін,
Жоқ-барды, ертегіні термек үшін.
Көкірегі сезімді, тілі орамды,
Жаздым үлгі жастарға бермек үшін.
Бұл сөзді тасыр ұқпас, талапты ұғар,
Көңілінің көзі ашық, сергек үшін.
Түзу кел, қисық-қыңыр, қырын келмей,
Сыртын танып іс бітпес, сырын көрмей.
Шу дегенде құлағың тосаңсиды,
Өскен соң мұндай сөзді бұрын көрмей.
Таң қаламын, алдыңғы айтқанды ұқпай,
Және айта бер дейді жұрт тыным бермей.
Сөз айттым «Әзірет Әлі», «айдаһарсыз»,
Мұнда жоқ «алтын иек, сары-ала қыз».
Кәрілікті жамандап, өлім тілеп,
Болсын деген жерім жоқ жігіт арсыз.
Өсіре қызыл емес деп жиренбеңіз,
Түбі терең сөз артық, бір байқарсыз.
Батырдан барымташы туар даңғой,
Қызшыл да, қызықшыл да әуре жан ғой.
Арсыз, малсыз, ақылсыз, шаруасыз,
Елірмелі маскүнем байқалған ғой.
Бес-алты мисыз бәңгі күлсе мәз боп,
Қинамай қызыл тілді кел, тілді ал, қой!
Өлеңі бар өнерлі інім, сізге
Жалынамын, мұндай сөз айтпа бізге.
Өзге түгіл өзіңе пайдасы жоқ,
Есіл өнер қор болып кетер түзге.
Сәнқой, даңғой, ойнасшы, керім-кербез,
Қанша қызық болады өзіңізге?

ҚҰЛАҚТАН КІРІП БОЙДЫ АЛАР

Құлақтан кіріп, бойды алар
Жақсы ән мен тәтті күй.
Көңілге түрлі ой салар,
Әнді сүйсең, менше сүй.
Дүние ойдан шығады,
Өзімді өзім ұмытып,
Көңілім әнді ұғады,
Жүрегім бойды жылытып.
Аңсаған шөлде су тапса,
Бас қоймай ма бастауға?
Біреу түртсе, я қақса,
Бой тоқтамас жасқауға.
Бір күйгізіп, сүйгізіп,
Ескі өмірді тіргізер.
Өмір тонын кигізіп,
Жоқты бар қып жүргізер.
Есіткендей болады
Құлағы ескі сыбырды.
Ескі ойға көңілім толады,
Тірілтіп өткен құрғырды.
Ішіп, терең бойлаймын,
Өткен күннің уларын.
Және шын деп ойлаймын
Жұрттың жалған шуларын.
Тағы сене бастаймын
Күнде алдағыш қуларға.
Есім шығып қашпаймын,
Мен ішпеген у бар ма?

БІЛІМДІДЕН ШЫҚҚАН СӨЗ

Білімдіден шыққан сөз
Талаптыға болсын кез.
Нұрын, сырын көруге
Көкірегінде болсын көз.
Жүрегі – айна, көңілі – ояу,
Сөз тыңдамас ол баяу.
Өз өнері тұр таяу,
Ұқпасын ба сөзді тез?
Әблет басқан елер ме,
Сөзге жуық келер ме?
Түзу сөзге сенер ме
Түзелмесін білген ез?
«Айтшы-айтшылап» жалынар,
Ұққыш жансып шабынар.
Ұқпай жатып жалығар,
Ұйқылы-ояу бойкүйез.
Жас баладай жеңсік қой,
Байлаулы емес ақыл, ой,
Ойлағаны – айт пен той,
Ыржаң-қылжаң ит мінез.
Сұлу қыз бен я батыр
Болмаған соң, тәңірі алғыр,
Шығып кетер, я қалғыр,
Оған ақыл-арам без.
Жақсыға айтсаң, жаны еріп,
Ұғар көңіл шын беріп,
Дертті ішіне ем көріп,
Неге алтынды десін жез.
«Ой, тәңір-айшыл» кер есек,
Қулық, сұмдық не өсек.
Болмаған соң, бір есеп –
Мейілі қамқа, мейлі бөз.

ДОМБЫРАҒА ҚОЛ СОҚПА

Домбыраға қол соқпа,
Шымырлатып бір-бірлеп.
Жүрегім, соқпа, кел тоқта,
Жас келер көзге жүр-жүрлеп.
Қайғылы көңілім қайдағы
Бұрынғымды жаңғыртар.
Қайратты алып бойдағы,
Басымды қайғы қаңғыртар.
Онан да жылы жүзіңмен
Кел, жарым, қара бетіме.
Жылы, тәтті жауап айт
Іштегі қайғы дертіме.
Іштегі ескі жалынды
Сөндірі жаңа қылықпен.
Сөйлесші жақсы, жағымды
Мендей көңілі сынықпен.
Сынық көңілім көп кешер,
Майда қолмен ұстасаң.
Көңілге түрлі ой түсер,
Әр тереңге нұсқасаң.
Күйлі, күйсіз бәйгеге
Қажыды көңілім көп шауып.
Көп қинамай әрнеге,
Енді семірт, жем тауып.

ҚАНСОНАРДА БҮРКІТШІ ШЫҒАДЫ АҢҒА

Қансонарда бүркітші шығады аңға,
Тастан түлкі табылар аңдығанға.
Жақсы ат пен тату жолдас – бір ғанибет,
Ыңғайлы ықшам киім аңшы адамға.
Салаң етіп жолықса қайтқан ізі,
Сағадан сымпың қағып із шалғанда.
Бүркітші тау басында, қағушы ойда,
Іздің бетін түзетіп аңдағанда.
Томағасын тартқанда бір қырымнан,
Қыран құс көзі көріп самғағанда.

Төмен ұшсам түлкі өрлеп құтылар деп,
Қандыкөз қайқаң қағып шықса аспанға,
Көре тұра қалады қашқан түлкі,
Құтылмасын білген соң құр қашқанға.
Аузын ашып, қоқақтап, тісін қайрап,
О да талас қылады шыбын жанға.
Қызық көрер, көңілді болса аңшылар,
Шабар жерін қарамай жығылғанға.
Қырық пышақпен қыржындап тұрған түлкі,
О дағы осал жау емес қыран паңға.
Сегіз найза қолында, көз аудармай,
Батыр да аял қылмайды ертең таңға.
Қанат, құйрық суылдап, ысқырады,
Көктен қыран сорғалап құйылғанда.
Жарқ-жұрқ етіп екеуі айқасады,
Жеке батыр шыққандай қан майданға.
Біреуі – көк, біреуі – жер тағысы,
Адам үшін батысып қызыл қанға.
Қар – аппақ, бүркіт – қара, түлкі – қызыл,
Ұқсайды хасса сұлу шомылғанға.
Қара шашын көтеріп екі шынтақ,
О да бүлк-бүлк етпей ме сипанғанда,
Аппақ ет, қып-қызыл бет, жап-жалаңаш,
Қара шаш қызыл жүзді жасырғанда.
Күйеуі ер, қалыңдығы сұлу болып,
Және ұқсар тар төсекте жолғасқанға.
Арт жағынан жаурыны бүлкілдейді,
Қыран бүктеп астына дәл басқанда.
Құсы да иесіне қоразданар,
Алпыс екі айлалы түлкі алғанда.
«Үйірімен үш тоғыз» деп жымыңдап,
Жасы үлкені жанына байланғанда.
Сілке киіп тымақты, насыбайды
Бір атасың көңілің жайланғанда.
Таудан жиде тергендей ала берсе,
Бір жасайсың құмарың әр қанғанда.
Көкіректе жамандық еш ниет жоқ,
Аң болады кеңесің құс салғанда.
Ешкімге зияны жоқ, өзім көрген
Бір қызық ісім екен сұм жалғанда.
Көкірегі сезімді, көңілі ойлыға
Бәрі де анық тұрмай ма ойланғанда.
Ұқпассың үстірт қарап бұлғақтасаң,

Суретін көре алмассың, көп бақпасаң.
Көлеңкесі түседі көкейіңе,
Әр сөзін бір ойланып салмақтасаң.
Мұны оқыса, жігіттер, аңшы оқысын,
Біле алмассың, құс салып дәм татпасаң.

КҮЗ

Сұр бұлт түсі суық қаптайды аспан,
Күз болып, дымқыл тұман жерді басқан.
Білмеймін тойғаны ма, тоңғаны ма,
Жылқы ойнап, бие қашқан, тай жарысқан.
Жасыл шөп, бәйшешек жоқ бұрынғыдай,
Жастар күлмес, жүгірмес бала шулай.
Қайыршы шал-кемпірдей түсі кетіп,
Жапырағынан айрылған ағаш, қурай.
Біреу малма сапсиды, салып иін,
Салбыраңқы тартыпты жыртық киім.
Енесіне иіртіп шуда жібін,
Жас қатындар жыртылған жамайды үйін.
Қаз, тырна қатарланып қайтса бермен,
Астында ақ шомшы жүр, ол бір керуен.
Қай ауылды көрсең де, жабырқаңқы,
Күлкі-ойын көрінбейді, сейіл-серуен.
Кемпір-шал құржаң қағып, бала бүрсең,
Көңілсіз қара суық қырда жүрсең.
Кемік сүйек, сорпа-су тимеген соң,
Үйде ит жоқ, тышқан аулап, қайда көрсең.
Күзеу тозған, оты жоқ елдің маңы,
Тұман болар, жел соқса, шаң-тозаңы.
От жақпаған үйінің сұры қашып,
Ыстан қорыққан қазақтың құрысын заңы.

ҚЫС

Ақ киімді, денелі, ақ сақалды,
Соқыр, мылқау, танымас тірі жанды.
Үсті-басы ақ қырау, түсі суық,
Басқан жері сықырлап, келіп қалды.
Дем алысы – үскірік, аяз бен қар,
Кәрі құдаң – қыс келіп, әлек салды.
Ұшпадай бөркін киген оқшырайтып,
Аязбенен қызарып ажарланды.
Бұлттай қасы жауып екі көзін,
Басын сіліксе, қар жауып, мазанды алды.
Борандай бұрқ-сарқ етіп долданғанда,
Алты қанат ақ орда үй шайқалды.
Әуес көріп жүгірген жас балалар,
Беті-қолы домбығып, үсік шалды.
Шидем мен тон қабаттап киген малшы
Бет қарауға шыдамай теріс айналды.
Қар тепкенге қажымыс қайран жылқы
Титығы құруына аз-ақ қалды.
Қыспен бірге тұмсығын салды қасқыр,
Малшыларым, қор қылма итке малды.
Соныға малды жайып, күзетіңдер,
Ұйқы өлтірмес, қайрат қыл, бұз қамалды!
Ит жегенше Қондыбай, Қанай жесін,
Құр жібер мына антұрған кәрі шалды.

ЖАЗҒЫТҰРЫ

Жазғытұры қалмайды қыстың сызы,
Масатыдай құлпырар жердің жүзі.
Жан-жануар, адамзат анталаса,
Ата-анадай елжірер күннің көзі.
Жаздың көркі енеді жыл құсымен,
Жайраңдасып жас күлер құрбысымен.
Көрден жаңа тұрғандай кемпір мен шал,
Жалбаңдасар өзінің тұрғысымен.
Қырдағы ел ойдағы елмен араласып,
Күлімдесіп, көрісіп, құшақтасып.
Шаруа қуған жастардың мойыны босап,
Сыбырласып, сырласып, мауқын басып.
Түйе боздап, қой қоздап – қора да шу,

Көбелекпен, құспенен сай да ду-ду.
Гүл мен ағаш майысып қарағанда,
Сыбдыр қағып, бұраңдап ағады су.
Көл жағалай мамырлап қу менен қаз,
Жұмыртқа іздеп, жүгіріп балалар мәз.
Ұшқыр атпен зырлатып тастағанда,
Жарқ-жұрқ етіп ілінер көк дауыл баз.
Құс қатарлап байлаған қанжығаға
Қыз бұраңдап жабысып, қылады наз.
Жазға жақсы киінер қыз-келіншек,
Жер жүзіне өң берер гүл-бәйшешек.
Қырда торғай сайраса, сайда – бұлбұл,
Тастағы үнін қосар байғыз, көкек.
Жаңа пұлмен жамырап саудагерлер,
Диханшылар жер жыртып, егін егер.
Шаруаның бір малы екеу болып,
Жаңа төлмен көбейіп, дәулет өнер.
Безендіріп жер жүзін тәңірім шебер,
Мейірбандық дүниеге нұрын төгер.
Анамыздай жер иіп емізгенде,
Бейне әкеңдей үстіңе аспан төнер.
Жаз жіберіп, жан берген қара жерге
Рахметіне алланың көңіл сенер.
Мал семірер, ақ пенен ас көбейер,
Адамзаттың көңілі өсіп көтерілер.
Қара тастан басқаның бәрі жадырап,
Бір сараңнан басқаның пейілі енер.
Тамашалап қарасаң тәңірі ісіне,
Бойың балқып, еридi іште жігер.
Кемпір-шал шуақ іздеп, бала шулар,
Мал мазатсып, қуанып, аунап-қунар.
Жыршы құстар әуеде өлең айтып,
Қику салар көлдегі қаз бен қулар.
Күн жоқта кісімсінер жұлдыз бен ай,
Ол қайтсін қара түнде жарқылдамай,
Таң атқан соң шығарын күннің біліп,
Өңі қашып, бола алмас бұрынғыдай.
Күн – күйеу, жер – қалыңдық сағынышты,
Құмары екеуінің сондай күшті.
Түн қырындап жүргенде көп қожандап,
Күйеу келді, ай, жұлдыз к... қысты.
Ай, жұлдызға жылы жел хабар беріп,
Жан-жануар қуанар тойға елеріп.

Азалы ақ көрпесін сілке тастап,
Жер күлімдер, өзіне шырай беріп.
Күн – күйеуін жер көксеп ала қыстай,
Біреуіне біреуі қосылыспай,
Көңілі күн лебіне тойғаннан соң
Жер толықсып, түрленер тоты құстай.
Адам тіктеп көре алмас күннің көзін,
Сүйіп, жылып тұрады жан лебізін.
Қызыл арай сары алтын шатырына,
Күннің кешке кіргенін көрді көзім.

ЕСІНДЕ БАР МА ЖАС КҮНІҢ

Есіңде бар ма жас күнің,
Көкірегің толық, басың бос,
Қайғысыз, ойсыз, мас күнің –
Кімді көрсең, бәрі дос.
Махаббат, қызық, мал мен бақ
Көрінуші еді досқа ортақ.
Үміт жақын, көңіл ақ,
Болар ма сондай қызық шақ?
Құдай-ау, қайда сол жылдар,
Махаббат, қызық мол жылдар?
Ақырын, ақырын шегініп,
Алыстап кетті-ау құрғырлар!
Жалынасың, боқтайсың,
Сағынасың, жоқтайсың.
Махаббат кетті, дос кетті -
Жете алмайсың, тоқтайсың.
Көзіме жас бер, жылайын,
Шыдам бер, сабыр қылайын.
Жаралы болған жүрекке
Дауа бер, жамап сынайын.

ЖАСЫМДА ҒЫЛЫМ БАР ДЕП ЕСКЕРМЕДІМ

Жасымда ғылым бар деп ескермедім,
Пайдасын көре тұра тексермедім.
Ержеткен соң түспеді уысыма,
Қолымды мезгілінен кеш сермедім.
Бұл махрұм қалмағыма кім жазалы,
Қолымды дөп сермесем, өстер ме едім?
Адамның бір қызығы – бала деген,
Баланы оқытуды жек көрмедім.
Баламды медресеге біл деп бердім,
Қызмет қылсын, шен алсын деп бермедім.
Өзім де баска шауып, төске өрледім,
Қазаққа қара сөзге дес бермедім.
Еңбегіңді білерлік еш адам жоқ,
Түбінде тыныш жүргенді теріс көрмедім.

ЖІГІТТЕР, ОЙЫН АРЗАН, КҮЛКІ ҚЫМБАТ

Жігіттер, ойын арзан, күлкі қымбат,
Екі түрлі нәрсе ғой сыр мен сымбат.
Арзан, жалған күлмейтін, шын күлерлік
Ер табылса жарайды, қылса сұхбат.
Кейбіреу тыңдар үйден шыққанынша,
Кейбіреу қояр көңіл ұққанынша.
Сөз мәнісін білерлік кейбіреу бар,
Абайлар әрбір сөзді өз халынша.
Шын көңілмен сүйсе екен, кімді сүйсе,
Бір сөзімен тұрса екен, жанса-күйсе.
Қырмызы, қызыл жібек бозбалалар,
Оңғақ пұлдай былғайды, бір дым тисе.
Керек іс бозбалаға – талаптылық,
Әр түрлі өнер, мінез, жақсы қылық.
Кейбір жігіт жүреді мақтан күйлеп,
Сыртқа пысық келеді, сөзге сынық.
Кемді күн қызық дәурен тату өткіз,
Жетпесе, біріңдікін бірің жеткіз!
Күншілдіксіз тату бол шын көңілмен,
Қиянатшыл болмақты естен кеткіз!
Бір жерде бірге жүрсең басың қосып,
Біріңнің бірің сөйле сөзің тосып.

Біріңді бірің ғиззәт, құрмет етіс,
Тұрғандай бейне қорқып, жаның шошып.
Жолдастық, сұхбаттастық – бір үлкен іс,
Оның қадірін жетесіз адам білмес.
Сүйікті ер білген сырын сыртқа жаймас,
Артыңнан бір ауыз сөз айтып күлмес.
Күйлеме жігітпін деп үнемі ойнас,
Салынсаң, салдуарлық қадір қоймас.
Ер жігіт таңдап тауып, еппен жүрсін,
Төбетке өлекшіннің бәрі бір бәс.
Біреуді көркі бар деп жақсы көрме,
Лапылдақ көрсе қызар нәпсіге ерме!
Әйел жақсы болмайды көркіменен,
Мінезіне көз жетпей, көңіл бөлме!
Көп жүрмес жеңсікқойлық, әлі-ақ тозар,
Жаңғырар жеңсікқұмар, жатқа қозар.
Күнде көрген бір беттен көңіл қайтар,
Қылт еткізбес қылықты тамыршы озар.
Толқынын жүрегіңнің хаттай таныр,
Бүлк еткізбес қалайша соқса тамыр.
Жар көңіліне бір жанын пида қылып,
Білместігің бар болса, қылар сабыр.
Шу дегенде көрінер сұлу артық,
Көбі көпшіл көрінер ондай қаншық.
Бетім барда бетіме кім шыдар деп,
Кімі пандау келеді, кімі - тантық.
Ақыл керек, ес керек, мінез керек,
Ер ұялар іс қылмас қатын зерек.
Салақ, олақ, ойнасшы, керім-кербез,
Жыртаң-тыртаң қызылдан шығады ерек.
Қатының сені сүйсе, сен де оны сүй,
Қоржаң суық келеді кей сасық ми.
Ері ақылды, қатыны мінезді боп,
Тату болса, риаз үстіндегі үй.
Жоқ болса қатыныңның жат өсегі,
Болмаса мінезінің еш кесегі.
Майысқан, бейне гүлдей толықсыған,
Кем емес алтын тақтан жар төсегі.
Жасаулы деп, малды деп байдан алма,
Кедей қызы арзан деп құмарланба.
Ары бар, ақылы бар, ұяты бар,
Ата-ананың қызынан ғапыл қалма.
Үйіңе тату құрбың келсе кіріп,

Сазданбасын, қабақпен имендіріп.
Ері сүйген кісіні о да сүйіп,
Қызмет қылсын көңілі таза жүріп.
Құрбыңның тәуір болсын өз мінезі,
Абыройлы қалжыңмен келсін сөзі.
Сен оған мойын бұрып сөз айтқанда,
Қатынында болмасын оның көзі.
Кей құрбы бүгін тату, ертең бату,
Тілеуі, жақындығы – бәрі сату.
Көкірегінде қаяу жоқ, қиянат жоқ,
Қажымас, қайта айнымас қайран тату!
Пайда деп, мал деп туар ендігі жас,
Еңбекпен терін сатып түзден жимас.
Меліш сауда сықылды күлкі сатып,
Алса қоймас, араны тағы тоймас.
Асық ұтыс секілді алыс-беріс -
Тірі жанның қылғаны бүгін тегіс.
Бірі көйтке таласып, бірі арам қып,
Төбелескен, дауласқан жанжал-керіс.
Жас бала әуел тату бола қалар,
Ата-анадан жақын боп, ертіп алар,
Бірін бірі құшақтап, шуылдасып,
Ойын тарқар кезінде ұрыс салар.
Біреуі жылап барса үйге таман,
Ата-анасы бұрқылдар онан жаман.
Татулығы құрысын ойыны мен,
Дәл соларға ұқсайды мына заман.
Жаман тату қазады өзіңе ор,
Оған сенсең, бір күні боларсың қор.
Ары бар, ұяты бар үлкенге сен,
Өзі зордың болады иығы да зор.
Қазақтың қайсысының бар санасы?
Қылт етерде дап-дайын бір жаласы.
Пысықтықтың белгісі – арыз беру,
Жоқ тұрса бес бересі, алты аласы.

ҚУАНБАҢДАР ЖАСТЫҚҚА

Қуанбандар жастыққа,
Елірме күлкі, мастыққа.
Көзің қайдан жетеді
Достық пенен қастыққа?
Құрбыңның қызық дегенін
Сөз екен деп ап шықпа.
Адалдан тапқан тыйынды
Сал да сақта қапшыққа.
Қолдағынды қорғап бақ,
Мал арзан деп аптықпа.
Сыпайы жүр де, шаруа ойла,
Даңғойланып қақтықпа.
Бет алды жанға бой салма,
Қорлық жүрмес сақтыққа.
Елу бесте біз дағы
Сенісер адам таптық па?
Арсыз құмар болғандар
Опыр-топыр, шақ-шұққа
Түспей жүр ме, көрдің бе,
Жалаң-жұлаң, тақ-тұққа?

НҰРЛЫ АСПАНҒА ТЫРЫСЫП ӨСКЕНСІҢ СЕН

Нұрлы аспанға тырысып өскенсің сен,
Менмен, кердең, қайғысыз ер көңілмен,
Жазғытұрым жасырып жердің бетін,
Жасыл шөппен, бойжеткен егінмен тең.
Сонан бері рахымсыз көп жыл өтті,
Орақ келер, орылар мезгіл жетті.
Жылы менен суықтың бәрін көріп,
Қайран көңіл қайыспай қайрат етті.
Ауыр ойды көтеріп ауырған жан,
Қайғы, қасірет жүзіңе белгі салған.
Дәні толық, басы үлкен егіндей-ақ
Сенің де басың имек жерге таман.
Өлейін деп өлмейді өлерлік жан,
Өсте өлмесін білгендей қылық қылған.
Ажал келіп бас салса, жанды ұрласа,
Өмір қайда, сен қайда, соны да ойлан.

Адамзат – бүгін адам, ертең топырақ,
Бүгінгі өмір жарқылдап алдар бірақ.
Ертең өзің қайдасың, білемісің,
Өлмек үшін туғансың, ойла, шырақ.

ОЙҒА ТҮСТІМ ТОЛҒАНДЫМ

Ойға түстім, толғандым,
Өз мінімді қолға алдым.
Мінезіме көз салдым,
Тексеруге ойландым.
Өзіме өзім жақпадым,
Енді қайда сыя алдым?
Қалап алған көп мінез,
Қалайша қылып тыя алдым?
Бойдағы мінді санасам,
Тау тасынан аз емес.
Жүрегімді байқасам,
Инедейін таза емес.
Аршып алып тастауға,
Апандағы саз емес.
Бәрі болды өзімнен,
Тәңірім салған наз емес.
Осынша ақымақ болғаным
Көрінгенге қызықтым.
Ғаділетті жүректің
Әділетін бұзыппын.
Ақыл менен білімнен
Әбден үміт үзіппін;
Айла менен амалды
Меруерттей тізіппін.
Жалмауыздай жалаңдап,
Ар, ұяттан күсіппін.
Құлық пенен сұмдыққа
Құладындай ұшыппын;
«Сіз білесіз» дегенге
Күнге күйіп, пісігшін;
Мақтанбасқа мақтанып,
Деп жүріппін «пысықпын».

ҚАЛЫҢ ЕЛІМ, ҚАЗАҒЫМ, ҚАЙРАН ЖҰРТЫМ

Қалың елім, қазағым, қайран жұртым,
Ұстарасыз аузыңа түсті мұртың.
Жақсы менен жаманды айырмадың,
Бірі қан, бірі май боп енді екі ұртың.
Бет бергенде шырайың сондай жақсы,
Қайдан ғана бұзылды сартша сыртың?
Ұқпайсың өз сөзіңнен басқа сөзді,
Аузымен орақ орған өңкей қыртың.
Өзімдікі дей алмай өз малыңды,
Күндіз күлкің бұзылды, түнде – ұйқың.
Көрсеқызар келеді байлауы жоқ,
Бір күн тыртың етеді, бір күн – бұртың.
Бас-басына би болған өңкей қиқым,
Мінеки бұзған жоқ па елдің сиқын?
Өздеріңді түзелер дей алмаймын,
Өз қолыңнан кеткен соң енді өз ырқың.
Ағайын жоқ нәрседен етер бұртың,
Оның да алған жоқ па құдай құлқын?
Бірлік жоқ, береке жоқ, шын пейіл жоқ,
Сапырылды байлығың, баққан жылқың.
Баста ми, қолда малға талас қылған,
Күш сынасқан күндестік бұзды-ау шырқын.
Оңалмай бойда жүрсе осы қыртың,
Әр жерде-ақ жазылмай ма, жаным, тырқың?
Қай жеріңнен көңілге қуат қылдық,
Қыр артылмас болған соң, мінсе қырқың?
Тиянақсыз, байлаусыз байғұс қылпың,
Не түсер құр күлкіден жыртың-жыртың.
Ұғындырар кісіге кез келгенде,
Пыш-пыш демей қала ма ол да астыртын?

Шәкәрім ҚҰДАЙБЕРДІҰЛЫ.

«ЖҮРЕГІҢНІҢ АШ КӨЗІН»

АДАМДЫҚ БОРЫШЫҢ

Адамдық борышың –
Халқыңа еңбек қыл.
Ақ жолдан айнымай
Ар сақта, оны біл.
Талаптан да білім мен өнер үйрен,
Білімсіз,
Өнерсіз,
Болады ақыл тұл.
Мақтанға салынба
Мансаптың тағы үшін.
Нәпсіңе билетпе
Басыңның бағы үшін.
Өміріңді сарп қыл өлгеніңше,
Жоба тап,
Жол көрсет,
Келешек қамы үшін.
Қайтадан қайрылып
Қауымға келмейсің.
Барыңды,
Нәріңді
Тірлікте бергейсің.
Ғибрат алар артыңа із қалдырсаң –
Шын бақыт,
Осыны ұқ,
Мәңгілік өлмейсің!

ДІН

Жер жүзіне қарасам,
Неше түрлі халық бар,
Дін, иманын санасам,
Мыңнан артық анық бар.
Бұл қалай деп ойласам.
Мұның да бір сыры бар,
Терең ойға бойласам,
Дәл мынадай түрі бар:
Жардың шашы сансыз көп
Ол санауға келмей тұр.

Анық нұры осы деп,
Әркім бір тал ұстап жүр.
Біреу отқа жағынды,
Нұрдың түбі құдай деп.
Не суретке табынды,
Олай емес, былай деп.
Бірі: «құдай бір десе»,
Бірі айтады: «көп құдай».
Бірі: «тәңірі - Күн» десе,
Бірі дейді: «жоқ құдай».
Міне, осыдан байқалды,-
Бәрі іздеп жүр иесін.
Табамыз деп ойға алды.
Жаратқанның киесін.
Жас қозыдай болып тұр,
Білсек, мұның мысалы.
Қолтық, шабын түртіп жүр,
Анық соған ұқсады.
Ойды кімнен алғанын
Адам өзі сезбейді.
Жанның айдап салғанын
Сезбесе де іздейді.
Хақиқаттың тарауы
Түгел жетпей қалмайды.
Әр түрлі боп қарауы,
Көбі анықтай алмайды.
Жердің жүзін дәл тауып,
Ешбір дін жоқ орныққан.
Бәрінде де бар қауіп,
Дін көбейді сондықтан.
Сол көп дінде шешу бар,
Ол шешудің арты бар.
Адасқанға кешу бар,
Кешудің де шарты бар.
Мейлі, кімге шоқынсын,
Шын іздесе тәңірісін.
Қиянатты жау білсін,
Онан тыйып нәпсісін.
Тәңірі жолы – ақ жүрек,
Сайтан деген – қиянат.
Ақ жүректі ертерек,
Ескер-дағы, қыл әдет...

ҚҰМАРЛЫҚ

Құмарлық деген бір ит бар,
Жаныңа жау шын ит бар.
Алды-артыңа қаратпас,
Рахымы жоқ тым ит бар.

Бай баласын көп көрдім,
Кедейлікті жек көрдім.
Сауық көрсем, құмар боп,
Мен де сүйтсем деп көрдім.

Мылтық атты, құс салды,
Домбыра кезіп, гормонь қолға алды.
Ауыл кезіп, ән салды,
Көрген адам таң қалды.

Дойбы, қарта – бәрі бар,
Жүз құбылған әні бар.
Киім біткен қынаулы,
Таңырқарлық сәні бар.

Мен де осындай болам ба,
Бола алмасам оңам ба?
Бар малымды шашсам да,
Жетпей қойсам соған ба!

Арпалыстым, алыстым,
Жағаластым, жарыстым.
Дәл өзіндей болған соң,
Озамын деп қарыстым.

Жеттім, оздым – жер білді,
Маңайдағы ел білді.
«Бәрекелді, батыр», – деп,
Қыз-бозбала сол күлді.

Мақтағанға бу ала,
Селкілдедім дуана.
Баяны жоқ, пайдасыз
Бір сағымды қуала.

Әлі келем далақтап,
Қызыл тілім салақтап.
Менен озған кім бар деп,
Алдыңғы жаққа алақтап.

Қара көрсем, кетемін,
Жетуге талап етемін.
Пайдасында ісім жоқ,
Не де болса жетемін.

Заман өтті, жас өтті,
Қайрат, өнер бос кетті.
Абұйыр жоқ, сана жоқ,
Өз басыңа не жетті?

Естігенді ұға бер,
Ыдысың болса – тыға бер.
Пайдасыз болса құмарың,
Сілкініп тастап шыға бер.

ПАН-ЖИ-ЗАН ХАН

Ең бұрын қала болған қытай жұрты,
Хақанын Аспанұлы дейді ғұрпы.
Ертерек қолөнерге шебер болған,
Қолайсыз көрінсе де бізге сырты.

Аспанұлы құдайға жақын деген,
Сондықтан не қылса да мақұл деген.
«Патса сөзі – тәңірінің бұйрығы» деп,
Ол елде жол болмайды закон деген.

Ғылымдының санына кірмесе де,
Пароходы теңізде жүрмесе де,
«Бар мұхитты билейміз» деп ойлайды,
Өзге түгіл өз елін білмесе де.

Пан-Жи-Зан хақан болған әділетті,
Мейірімі өз халқына түгел жетті.
Лақап атын Мүнсін деп атайды екен,
Мағынасы «ел атасы – хақан» депті.

Әділ деп тамам қытай нанады екен,

Әр тарапқа құлағын салады екен.
Бір жандарал қиянат қылды десе,
Шақыртып басын кесіп алады екен.

Орнына тағы біреу сайлайды екен,
«Тез бар» деп облысына айдайды екен.
«Ай сайын жақсы хабар жазып тұр» деп,
Тапсырып қатты уағда байлайды екен.

Сондықтан рапорт жазып жандаралдар,
«Ел тыныш, егін мол» деп хақанды алдар.
«Бидай, күріш, тарыға орын жоқ боп,
Жерге көміп жатыр, – деп, – тамам жандар».

Жан-жақтан күнде осындай хабар келіп,
Қуанып жүрсе-дағы соған сеніп,
Бір күні Пан-Жи-Занға ой түседі,
«Осылар алдап жүр ме?!» деп сектеніп.

Шақыртып жиып алды уәзірлерін,
Ақылшы, ақсақалды кемеңгерін.
Елден келген рапорттың бәрін оқып,
«Осы сөз рас па, – деді, – пенделерім?»

Олар айтты: «Бәрі рас мұныңыздың,
Естуіміз осылай еді біздің.
Аспандағы атаңыз жәрдем берген,
Әділдік қасиетіңіз бұ да сіздің...»

Хан айтты: «Енді бұған нетпек керек,
Халқыма менен хабар жетпек керек.
Астықты таза сақтап орындауға,
Не қылса да бір себеп етпек керек.

Осыған өзім айла таппақшымын,
Бабаларым ісіне бақпақшымын.
Ешбір адам келмесін соған шейін,
Қырық күн тарих ақтарып жатпақшымын».

Мұны естіп уәзірлер құлдық қылып,
Бірталай күн бостандық барын біліп,
«Ханымыздың бағы ассын» деп тарқады,
Қуанып сауық салып, ойнап-күліп.

***

Үйінде жалғыз қалып хан ойлады,
Рапорттарды тексеру мән ойлады.
Мың бір жүз алпыс жылдай бұрын өткен
Син-Са-Син ханның ісін және ойлады.

Син-Са-Син кезуші еді елді астыртын,
Тексеріп ұлықтардың іс пен ғұрпын.
Ел жылатқан ұлықтың басын кесіп,
Зұлымдықтан сақтаған сүйтіп жұртын.

Бұл да соның жолына кірмек болды,
Танытпай халық аралап жүрмек болды.
«Ел тоқ» деп жандаралдың жазғандарын
Көзбен көріп, анықтап білмек болды.

Қасына шын сенімді жолдас алып,
Түн ішінде Пекиннен кетіп қалып,
Қап салған қайыршы боп шекпен киіп,
Пешелі облысына кірді барып.

Кез келді келе жатып зор қышлаққа,
Бір үйге барды қайыр сұрамаққа.
«Ата-анаң аруағы үшін бір нан бер», – деп,
Мұңайып келіп тұрды есік жаққа.

Ол айтты: «Біз емеспіз тамаққа тоқ,
Сен түгіл балаларға нанымыз жоқ.
Жандарал, тамам ұлық астықты алып,
Жатырмыз өзіміз де өлетін боп».

Тіленіп екінші үйге тағы барды,
«Аштан өлдік, нан бер», – деп айғай салды.
«Бұл елдің наны жоғын білмеймісің,
Мазақтамай кет!» – деген жауап алды.

Онан соң барып еді үшінші үйге,
Ол-дағы түскен екен аштық күйге.
Нан бер деген сөзіне сөз қайырмай,
Жылады «нан қайда, – деп, — ай, дүние!»

Онан соң бір қалаға тағы келді,
Нан жоқ болса, балаудан бер», – деп енді.
«Балау деген ұлық па, хайуан ба,
Оны біз білмейміз», – деп жауап берді.

Хан талай ел қыдырды сөйтіп жүріп,
Астық пен елдің жайын әбден біліп.
Талай адам жиылған бір ақ үйге
«Мұнда не бар екен?» – деп келді кіріп.

Қараса, өңкей кедей, пақыр екен,
Ол қала да астықтан тақыр екен.
«А, құдай, жандаралдың басын кескіз», –
Деп жылап, дұға қылып жатыр екен.

Оңаша бір шал отыр есік жақта,
Хан соған жақын келді байқамаққа.
Оның қылған дұғасы елден бөлек:
«А, Құдай, жандаралды, – дейді, – сақта».

«Жандарал жүз елуге келсін! — дейді,
Жасартып тағы да өмір берсін, — дейді.
Бұл өлгенмен келеді және біреу,
Онан да осы-ақ ұлық болсын», — дейді.

Хан айтады таң қалып мына сөзге:
«Ақсақал! Ойың бөлек көрер көзге.
Жандаралдан көріп пе ең бір жақсылық,
Өлсін деп тілеп отыр сізден өзге».

Шал айтты: «Кімге қылды ол жақсылық?
Жандаралдан шықпайды ондай қылық.
Алым алып, өзіне дүре соғып,
Елге күнде қылады зұлымшылық».

Хан айтты: «Жақтырмасаң қылған ісін,
Неге өмірін тілейсің, айт мәнісін?
Кей адамның болады жұлдызы ыстық,
Сондықтан ұнаттың ба оның түсін?»

Шал айтты: «Көрген емен өмірімде,
Сексеннен асты жасым осы күнде.
Бес жандарал өткіздім мұнан бұрын,
Бірінен бірі антұрған болды мүлде.

Бұл өлсе, біреу келер мұнан залым,
Зарлатып тағы алады елден алым.
Пекиннің жандаралы қасқырдан көп
Екені баяғыдан маған мәлім.

Анау жастар мұндайды сынамаған,
Ел бар ма ұлығынан жыламаған.
Онан-дағы осы өлмей тұрсын деймін,
Тағы біреу келгенше мұнан жаман».

Хан қайғырды: «Ел жайы бұл екен, – деп, –
Әншейін бос әуре боп жүр екем, – деп.
Кімді қойсам зарлатып елді жейді,
Тамам жұрт кіші ұлықтың құлы екен», – деп.

Қырық күнде хан үйіне қайта барды,
«Келсін!» деп уәзірлерге хабар салды.
Пекиндегі ақылшыл ұлықтарды
Шақыртып өз қасына жиып алды.

Хақанға ауыр тиді ұлық сынау,
Елінің көрген күні күнде жылау.
Жаны ашып кейісе де ем таба алмай,
Үміт үзіп сандалған сөзі мынау:

«Ақтардым тауарықтың оқып бәрін,
Бабамның ісі болды маған мәлім.
Өзі өлгенше түспесін жандаралдар,
Жамандап десе-дағы қанша залым.

Түспесін олар түгіл ешбір ұлық,
Десе де «ол қылып жүр бұзақылық».
Менің сөзім – Аспанның сөзі емес не,
Осы екен, ойлап тұрсам, құдайшылық».

Мұны естіп тамам ұлық бас ұрыпты,
Ол қайтып қуанғанын жасырыпты?
Олар түгіл дос, қайын, нағашысы
Зұлымдықты жүз есе асырыпты.

Көрдің бе, ел түзету қандай қиын,
Шіріткен Пан-Жи-Занның есті миын.
Басы патса, аяғы атшабарлар
Қалтаңа қалдырды ма жалғыз тиын?

ШЫН АСЫҚТЫҢ ӘРБІРІ

Шын асықтың әрбірі,
Өліп топырақ болды да,
Жаралыстың тағдыры,
Жаратты мені орнына.

Жарының нұры қосылған,
Мол керемет менде бар.
Жалғыз жарға шоқынған,
Қайда мендей пенде бар?

Менің жарым қыз емес,
Хақиқаттың шын нұры.
Оны сезер сіз емес,
Көзге таса бұл сыры.

Жасырып тұр жар өзін,
Бас көзімен қарама.
Жүрегіңнің аш көзін,
Жардың сырын арала.

Көрем десең жарымды,
Мас бол, жүрек тазала.
Өртеп жібер барыңды,
Қарсы ұмтылып қазаға.

Көрсен, оған бас ұрып,
Етегінен айрылма.
Не көрнеу, не жасырып,
Нәпсі ісіне қайрылма!

Бұл сәлемді есіңе ал,
Егер жетсең тілекке.
Жар қанжары маған бал,
Сұқсын сорлы жүрекке.

Талай асық жаралсын,
Жар ағызған қанымнан,
Жер жүзіне таралсын,
Жүрегі таза есті жан.

Сайтан қашып асықтан,
Асыл озып жасықтан,
Бейіс болсын бұ жалған,
Кеудеден кетіп сасық қан.

КЕРЕК

Керекті керек білмеген,
Керектен қашып күйреген,
Еріксіз керек сүйреген
Біздің қазақ емес пе?

Керексізді керек деп,
Санасыз, ойсыз дедектеп,
Керекке осы кезек деп
Адасқан азап емес пе?

Керексіз ғұмыр жайлаған,
Керекке қолын байлаған,
Еріксіз заман айдаған
Қазақ мазақ емес пе?

Керекті білген кемелдер,
Бас үшін уайым жемендер,
Қазақты қолдан демендер,
Міндетің сол емес пе?

Асыраңыз, емдеңіз,
Түзелер деп сенбеңіз,
Тартқаны бейнет, азап қой,
Қарасар жол емес пе?

«Елді жесін,– дей көрме,–
Елден елім артылып»,
Бірдей шықсын елім де
Таразыға тартылып.

Кейін қалып, елімді
Ел жемесін деп талпын,
Нысабы толық білімді
Тартады сөйтіп өз халқын.

Ыбырай АЛТЫНСАРИН.

«ЖӨН БІЛМЕГЕН НАДАНҒА, ҚЫДЫР АТА ДАРЫМАС»

ӨНЕР БІЛІМ БАР ЖҰРТТАР

Өнер - білім бар жұрттар
Тастан сарай салғызды;
Айшылық алыс жерлерден,
Көзіңді ашып - жұмғанша,
Жылдам хабар алғызды.
Аты жоқ құр арбаны
Мың шақырым жерлерге,
Күн жарымда барғызды.
Адамды құстай ұшырды;
Мал істейтін жұмысты
От пен суға түсірді;
Отынсыз тамақ пісірді,
Сусыздан сусын ішірді.
Теңізде жүзді балықтай,
Дүниені кезді жалықпай,
Білгендерге осылар
Бәрі - дағы анықтай,
Білмегенде танықтай;
Біз де бекер жатпалық,
Осыларға таныспай;
Ат өнері білінбес
Бәйгеге түсіп жарыспай;
Желкілдеп шыққан көк шөптей
Жаңа өспірім достарым,
Қатарың кетті-ау алысқа-ай,
Ұмтылыңыз, қалыспай.
Біз надан боп өсірдік
Иектегі сақалды.
Өнер – жігіт көркі деп
Ескермедік мақалды...
Біз болмасақ сіз барсыз,
Үміт еткен достарым,
Сіздерге бердім батамды.

ӘЙ, ДОСТАРЫМ!

Әй, достарым, жігіттерім,
Болмасқа болушы болма!
Қолыңнан келсе қыл қайыр,
Кісіден алушы болма.
Жақсының жүзі жәндетті,
Бір көруің қанібетті,
Жаманның ісі міндетті,
Зар берсе алушы болма!
Жоғары қарап оқ атпа,
Өзіңнің түсер қасыңа.
Ақылсыз жанды досым деп,
Басыңды қосып сыр айтпа.
Күндердің күні болғанда,
Ол жаман айғақ болар басыңа.
Бар күшіңді сынаспай,
Балуандармен күреспе.
Таң боларсың әлемге,
Сөз боларсың көлемге.
Ақылсыз достан – ақылды дұшпан артық.
Сырты майда, іші қан.
Ел ішінде жар-жора,
Достарыңнан бір сақтанғанда мың сақтан.

КЕЛ, БАЛАЛАР, ОҚЫЛЫҚ!

Бір Аллаға сиынып,
Кел, балалар, оқылық,
Оқығанды көңілге,
Ықыласпен тоқылық.

Істің болар қайыры
Бастасаңыз Аллалап.
Оқымаған жүреді
Қараңғыны қармалап.

Кел, балалар, оқылық,
Оқығанды көңілге
Ықыласпен тоқылық.
Оқысаңыз, балалар,
Шамнан шырақ жағылар,
Тілегенің алдыңнан
Іздемей-ақ табылар.

Кел, балалар, оқылық,
Оқығанды көңілге

Ықыласпен тоқылық.
Мал дәулеттің байлығы,
Бір жұтасаң жоқ болар,
Оқымыстың байлығы,
Күннен-күнге көп болар,
Еш жұтамақ жоқ болар.

Кел, балалар, оқылық,
Оқығанды көңілге
Ықыласпен тоқылық.
Сиса көйлек үстінде
Тоқуменен табылған.
Сауысқанның тамағы
Шоқуменен табылған.
Өнер-білім бәрі де
Оқуменен табылған.

Кел, балалар, оқылық,
Оқығанды көңілге
Ықыласпен тоқылық.
Надандықтың белгісі -
Еш ақылға жарымас.
Жайылып жүрген айуандай
Ақ, қараны танымас.
Аяңшыл ат арымас,
Білім деген қарымас.
Жөн білмеген наданға
Қыдыр ата дарымас.

Кел, балалар, оқылық,
Оқығанды көңілге
Ықыласпен тоқылық.
Оқу деген шыны – ды,
Тұрған сайын шыныққан.
Оқу білген адамдар
Май тамызған қылыштан.
Білмегенді білуге
Есті бала тырысқан,
Есер бала ұрысқан.

Кел, балалар, оқылық,
Оқығанды көңілге
Ықыласпен тоқылық.
Әлпештеген ата-ана
Қартаятын күн болар.
Қартайғанда жабығып,
Мал таятын күн болар.

Ата–енең қартайса -
Тіреу болар бұл оқу,
Қартайғанда мал тайса
Сүйеу болар бұл оқу.

Кел, балалар, оқылық,
Оқығанды көңілге
Ықыласпен тоқылық.
Оқу білген таниды
Бір жаратқан құдайды,
Танымаған құдайды
Не ғылғанда ұнайды?
Шырағым абай болғай деп,
Ата-енең жылайды,
Баладан қайыр болмаса,
Баланы неге сұрайды.

ӨЗЕН

Таулардан өзен ағар сарқыраған,
Айнадай сәуле беріп жарқыраған.
Жел соқса, ыстық соқса бір қалыпта,
Аралап тау мен тасты арқыраған.
Көңілің суын ішсең ашылады,
Дененде бар дертінді қашырады.
Өксіген оттай жанып жануарлар
Өзеннен рақат тауып басылады.
Қынарда тілсіз тұрған тоғайлар да
Шуылдап желмен бірге бас ұрады...
Он мың мал айдап өтсең лай қалмайды,
Тасыса су бармаған сай қалмайды.
Тасыған өзен судың қуатымен
Көк шығып шөп бітпеген жай қалмайды.
Ел қыстап күн көреді жаныбында,
Дәм болар алуан-алуан балығында...
Тас таста, алтын таста сынамаққа,
Сонда да аққан өзен қалыбында.
Құдіретін құдайымның көресін бе?
Не нәжіс тоқтар өзен денесінде...
Арыстан демалуға суға кірсе,
Балықтар шымшып ойнар терісіне...

Балғожа бидің баласына жазған хаты

Үміт еткен көзімнің нұры, балам,
Жаныңа жәрдем берсін Құдай Тағалам.
Атаң мұнда анаңмен есен-аман,
Сүйіп, сәлем жазады бүгін саған.

Атаңды сағындым деп асығарсың,
Сабаққа көңіл берсең, басыларсың.
Ата-анаң, өнер білсең, асырарсың,
Надан боп білмей қалсаң, аһ ұрарсың.

Шырағым, мұнда жүрсең, нетер едің?
Қолыңа құрық алып кетер едің.
Тентіреп екі ауылдың арасында
Жүргенмен, не мұратқа жетер едің?!

***

Араз бол, кедей болсаң, ұрлықпенен,
Кете бар кессе басың шындықпенен.
Қорек тап бейнеттен де, Тәңірің жәрдем,
Телмірме бір адамға мұндықпенен.

Адамға бір өзіндей көзің сүзбе,
Бір әділ, қазынасы кең патшанды ізде.
Қорексіз еш пендесін қалдырмайды,
Жаратқан бір Тәңіріңнен күдер үзбе.

Мақтанба бақыттымын деп бағыңызға,
Қартаймақ қиын сауда тағыңызда.
Іске аспай бақ-дәулеттің қалуы оңай,
Басыңнан бағың тайған шағыңызда.

Мақтанба сұлуымын деп ажарыңа,
Ажарсыз адамдарды ал назарыңа.
Зылиха, Жүсіппенен сұлу өткен,
Тұрмаған ажар ара ажалына.

Жүйрікте болмайды көрік сыналмаған...
Бақ тайса, ерге дәулет құралмаған...
Меңзеген асқар тауға есіл көңіл,
Дүниеде еш нәрседен тына алмаған.

Арық мал жан жолатпас бір жалданса,
Пенде ойлар кемімен деп бір малданса.

Қадамы әзіз ердің ұзамайды,
Жігітке бақыт шіркін сырт айналса.

Ағайын жат болады алыс болса,
Болады жат та жақын, таныс болса.
Достарың, дұшпан түгіл, табалайды,
Аяғың бір нәрседен шалыс болса.

Асылы залымдардың лайланды,
Дүниені, маған десең, шыр айналды.
Ит үрер жақсыға да, жаманға да,
Қылмағы бірақ залал Құдайдан-ды.

БҰЛ КІМ?

Бала, бала, бала! деп,
Түнде шошып оянған.
Түн ұйқысын төрт бөліп,
Түнде бесік таянған.
Аялы қолда талпытқан,
Қаймақты сүттей қалқытқан,
Суық болса жөргетіп,
Қорғасын оқтай балқытқан.
Айналасына ас қойып,
Айдынды көлдей шалқытқан.
Қолын қатты тигізбей,
Кірлі көйлек кигізбей,
Иісін жұпар аңқытқан.

Әлихан БӨКЕЙХАНҰЛЫ.

**«ҰЛТҚА ҚЫЗМЕТ ЕТУ – БІЛІМНЕН ЕМЕС
МІНЕЗДЕН»**

Қазақ-ау! Түзуің бірігіп жұрт үшін қам ойлайтын кез келген жоқ па?!

Алыспаған, жұлыспаған бостандық атына мінбейді, бұғаудан босамайды, ер құлдықтан, әйел күндіктен шықпайды, малына да, басына да ие болмайды!

Крестьяндарды қазақ даласына үйіп-төгіп қоныстандыра берсе, тың жердің түгел жыртылары хақ. Ал қазақ даласы тыңынан айрылған соң, тұлдырсыз бедеу қалады да, егін өспейтін болады... Қазақ даласының тамаша шүйгін жайылымдарының топырағы көкке ұшқан соң, дала шөлге айналады, сөйтіп, крестьян айтақырға отырып қалады, ал жайылымнан айрылған қазақ әбден азып-тозып, ақыры жаңа тұрмыстың жағдайымен пролетариат қамытын киіп, тау-кен заводтарына, қалаға кетеді

Болғаннан – қашпа, болмағанға – саспа.

Ақылды сөз қылмақ қиын, ақылды сөзді ақылды іс қылмақ одан да қиын.

Ақылға саңыраулық та – айып.

Нағыз түрік затты халық тілі – біздің қазақта.

Білім - біліммен, мінез - мінезбен. Көп оқыса, зейінді болса - білімді болмақ, ал мінезі жақсы бола ма әлде жаман бола ма - мұны құдай біледі.

Еуропа патшалықтарының түзу деген құр аты болмаса, іс жүзінде - бір-біріне қасқыр. Тарих жүзінде Еуропа Азия жұртының бетіне Шыңғыс хан һәм Ақсақ Темір ісін басады. Осы екі патша қанша жәбір іс қылды деп. Бұлар өз уақытында заманына қарай іс қылғаны рас. Ал осы жиырмасыншы ғасырда Еуропа патшаларының қылған ісін кім ақтап ала

алады? Бұлардың қайсысы қолынан келсе Шыңғыс хан һәм Темірлан болмайын дейді...

Жантебіреніс: Азаттық таңы атты! Тілекке құдай жеткізді!
Күні кеше құл едік – енді бүгін теңелдік!

Жанайқай: қазақтың оқыған азаматтары, қазаққа осындайда қызмет етпегенде қашан қызмет етіп пайдамызды тигіземіз?!

Жапонда кісі қажетіне жаратылмаған алақандай жер жоқ.
Онда мұндай ыждаһатты жанкештілік болмаса аштан өлесің.

Бұл болып тұрған заман – Алаштың азаматына зор жүк.

Бұл заманда жылап мұратқа жетем деу – аш түйенің күйсеуі сыңды дәрменсіздік.

Ғұсмания түркі тарихы бойынша біздің қазақтың Жетісудағы қаңлы деген руы ауа райы, жері келісті Еуропаға барып, мал бағуды қойып, өзге шаруаға айналып отыр.

Австралия қойының еті төрт ай мұхитта кемемен жүріп келіп, Петербург базарында сатылады. Малы көшіп жүр, адамы қала болып отыр.

Тіршілік-ғұмыр белгісі – алыс-тартыс, арбау-әдіс.

Шыңғыс хан дүниені алды-артында түк белгі қалған жоқ.
Ақсақ Темір дүниені алмаса да – артында Самарқанд, мешіт, медреседей белгі қалды. Шыңғыс – көшпелі, Ақсақ Темір – отырықшы.

Жұртқа әділ би пайдалы, көпке сүйенген, көп сөзін тындаған, билігін орнына жұмсайтын, арам жемейтін, іс білетін, ел мүддесін ашық қорғай алатын болыс пайдалы.

Жер дауы – тәмам бес миллион қазақ дауы.

Ахмет БАЙТҰРСЫНҰЛЫ.

«ҒЫЛЫМДА ДҮНИЕЛІК СИҚЫР БОЛМАҚ»

ОҚУҒА ШАҚЫРУ

Балалар!
Оқуға бар!
Жатпа қарап!
Жуынып, киініңдер шапшаңырақ!
Шақырды тауық мана әлдеқашан,
Қарап тұр терезеден күн жылтырап.
Адам да, ұшқан құс та, жүрген аң да,
Жұмыссыз тек тұрған жоқ ешбір жан да:
Кішкене қоңыз да жүр жүгін сүйреп,
Барады аралар да ұшып балға.
Күн ашық, тоғайлар шат, ың-жың орман,
Оянып жан-мақұлық түнде қонған,
Шығады тоқылдақтың тоқ-тоқ даусы,
Сайрағы сарғалдақтың сыңғырлаған.
Өзенде балықшылар ау қарап жүр,
Тоғайда орақ даусы шаң-шұң орған.
Аллалап, ал кітапты қолдарыңа!
Құлдарын Құдай сүймес жалқау болған.

ЖИҒАН-ТЕРГЕН

Оюын ойып,
Орындап қойып,
Түр салғандай өрнекке,
Қиыннан қиып,
Қиырдан жиып,
Құрап, сөзді термекке,
Еңбекке егіз тіл мен жақ,
Ерінбесең, сөйлеп бақ!
Именіп көптен,
Сақтық қып еппен,
Тасалама ойыңды!
Ашынса етің,
Ашылмақ бетің,
Тірі көмбей бойыңды,
Жүрегіңнің жарасын
Көрсет жұртқа!

Қарасын.
Оқушым, ұқпай,
Осқырып шықпай,
Сабырмен байқа сөзімді!
Шыққан соң сыртқа,
Жайған соң жұртқа,
Сөз тергеуге төзімді.
Көп мағына, аз ләфүз,
Есек баспас тайғақ мұз.
Қарқылдар қарға,
Шиқылдар арба,
Бой сүйсінер сазы жоқ.
Шешенсіп жұртқа,
Мылжындар қыртпа,
Ой исінер сөзі жоқ.
Маған үлгі ол емес,
Ол түсерлік жол емес.
Жолдар бар өзге,
Жоба бар сөзге
Жүрекке дөп, ойға жон.
Жаманды жаман
Демекпін һаман,
Мейлің тула, мейлің көн.
Иланбасам, айтпаймын,
Иманымнан қайтпаймын.
Әр жолды ойлап,
Ойыма бойлап,
Ұқтым тайыз, тереңді.
Сайраған тілмен,
Зарлаған үнмен
Құлағы жоқ кереңді
Ұқтыра алмай сөз әуре,
Тек тұра алмай біз әуре.
Қараймын кейін:
Орысқа шейін
Хан бағыпты қазақты.
Баға алмай жөндеп,
Басқаға кен деп,
Артқан жұртқа азапты.
Бас адамдар халықты
Сатып, сыйлар алыпты.
Келген соң бері,
Кейінгілері

Болды құмар шекпенге –
 Өгіздей өрге,
 Өткелсіз жерге
 Күнде айдап жеккенге.
 Бір күн тойса есектер,
 Ми жоқ алдын есептер.
 Салынып дауға,
 Сатылып жауға,
 Болыстықты алысты.
 Қазық боп жұртқа,
 Қорған боп сыртқа,
 Кім ойлады намысты?!
 Мақтады ұлық, болды мәз,
 Қауым үшін қайғы аз.
 Оқытты жасын,
 Өстіртіп шашын,
 Мал табуға салынды.
 Қаламнан, хаттан,
 Жауаптан айтқан
 Білді жалғыз алымды.
 Кейбірі шен алмақ та,
 Дінін шаншып қармаққа.
 Басында сәллә,
 Аузында Алла,
 Молдаларда не ғамал?
 Көздерін сүзіп,
 Жүздерін бұзып,
 Алдап жұртты, жимақ мал.
 Ұжмақ молда қолында,
 Сауда-саттық жолында.
 «Бергенге – ұжмақ,
 Бермесе – дозақ», –
 Деп үйретер халыққа.
 Ұжмақтың кілтін,
 Алланың мүлкін
 Арендаға алып па?
 Молда сатса тиынға,
 Ол – Алла емес, сыйынба!
 Шалқаңнан жатып,
 Аллланы сатып,
 Аламын деп қорлама!
 Еңбексіз ит жер,

Бейнетсіз бит жер,
Берсеңдер, бер молдаға!
Өзіңді бірақ алдама,
Ақшаға ұжмақ жалдама!
Ұлғайып қайғы,
Уытын жайды,
Айтпасыма болмады.
Қабағын түйіп,
Қаһарын жиып,
Жан-жақты бұлт торлады.
Жаңбыр жаумай, жауса қар,
Жұрт жұтайтын түрі бар.
Балалық қалып,
Ес біліп анық,
Ер жеткелі жиырма жыл.
Баяғы қалпы,
Баяғы салты,
Бұл неткен жұрт ұйқышыл?
Болсын кедей, болсын бай,
Жатыр бейқам, жым-жырт, жай.
Емшегін еміп,
Анаға сеніп,
Бала ұйықтайды жастықпен.
Қымызға қанып,
Қызарып жанып,
Бай ұйықтайды мастықпен.
Шалап ішкен кедей мас,
Мына жұрттың түрі оңбас!
Ұйқышыл жұртты
Түксиген мұртты
Обыр обып, сорып тұр.
Түн етіп күнін,
Көрсетпей мінін,
Оятқызбай қорып тұр.
Обыр болса қамқорың,
Қайнағаны сол сорың!
Оянған ерге
Ұмтылған жерде
Еруші аз, серік кем.
Қас білген досты,
Дос білген қасты,
Мұндай елді көріп пе ең?
Қыс ішінде бірер қаз

Келгенменен, қайда жаз?!
Қазағым, елім,
Қайқайып белің,
Сынуға тұр таянып.
Талауда малың,
Қамауда жаның,
Аш көзіңді, оянып.
Қанған жоқ па әлі ұйқың,
Ұйықтайтын бар не сиқың?!

ЖАЗУШЫНЫҢ ҚАНАҒАТЫ

Бұл сөзді біреу алмас, біреу алар,
Құлағын біреу салмас, біреу салар.
Теп-тегіс көпке ұнау оңай емес,
Кейіне жарамаса, кейіне жарар.
Қайсысы ықыласын салып тыңдап,
Жаратпай қайсыбірі, теріс қарар.
Дүниеде сүйгенім бар, күйгенім бар,
Солардан аз да болса белгі қалар.

ТІЛЕК БАТАМ

Я, Құдайым аққа жақ,
Өзіңе аян: мен нақақ.
Аққа деген жолымның
Абыройын ашпай, жап.
Аят пенен хадисте
Адал ниет, ақ іске,
Жаңылмасам, жоқ еді
Жаза тартсын деген бап.
Мені ұстатып, айдатып,
Зағырданды қайнатып,
Масайрасып, мәз болып,
Қуанғанды өзің тап!
Аз күндікке алданып,
Аз нәрсеге жалданып,
Адасқанын Алаштың
Түзу жолға түсір, хақ!
Жақын жерден жау шығып,
Мақұл сөзден дау шығып,
Дұшпан ұстап қолымнан,
Иттер тістеп тонымнан,
Маған тосу болған шақ.
Тұтқын болып тарығып,

Жалғыз жатып зарығып,
Ашу қысып, ойды алып,
Өт жайылып, бойды алып,
Дерт жүрекке толған шақ.
Қатты айтты деп кектемей,
Сыйынғанды тек демей,
Он екі имам әулие,
Жиырма сегіз әнбие,
Қолда, өңшең аруақ!
Қара балуан Жәнібек!
Қаз дауысты Қазыбек!
Жетім қалған халқыңа,
Тұлға болып артыңа,
Кім тиянақ қазық ед?
Құнсыз болып еріміз,
Жесір болып жеріміз,
«Жан менікі» дей алмай,
«Мал менікі» дей алмай,
Ит пен құсқа азық ек.
Барын салып таласқа,
Арын сатып қалашқа,
«Жұрт боалық» деген жоқ,
Жұрт қайғысын жеген жоқ,
Іріп-шіріп, азып ек.
Мұны көріп көзіміз,
Бірігер деп сөзіміз,
Кен болар деп балшықты,
Көл болар деп шалшықты,
Біз үмітпен қазып ек.
Дәреті жоқ аяқтар,
Қорсылдаған саяқтар
Былғамасын қасыңды,
Қасиетті басыңды! -
Дегеніміз болмаса,
Қазаққа не жазып ек?!
Байлаттырған қолымды,
Бөгеттірген жолымды,
Жақыным бар, жатым бар,
Хабарлана жатыңдар!
Мен сендерге жүгіндім,
Төресі әділ-қазы деп!

ҒЫЛЫМ

«Ғылымда дүниелік сиқыр болмақ,
 Оқыған ол ғылымды кәпір болмақ».
 Зулатып шариғатты шарт жүгініп,
 Молдекең отырғанда мойнын толғап.
 Сондықтан заман жүйрік, біздер шабан,
 Артында ілесе алмай жүрміз әман.
 Күн сайын өзгеріліп, өнер артып,
 Бәрі де бара жатыр алға таман.
 «Заманың түлкі болса, тазы боп шал» –
 Деген сөз аятпенен бірдей маған.
 Алақтап артымызға қарағыштап,
 Жүргенде-ақ озып, ұзап кетті заман.
 «Нәрсені түске енбеген өңде көрдік,
 Соларды тапқан – ғылым» дейміз жаман.
 «Ғылым» деп нені үйрендік біздер жаста,
 (Айтқаным бекер болса, алмай таста!
 Табылар ақтайтын да, боқтайтын да,
 Сөз емес арнап жазған дос пен қасқа...)

Әйелмен пәлен бар деп жанасқанда,
 «Пәлен» деп ұйқысырап адасқанда,
 Үйрету балаларға қандай жақсы,
 Ақылға салып, ойлап, бал ашқанда.
 Мектепте оқымаған білмей жүр ғой
 Жердегі мал – мақұлық, құс аспанда.
 Айтамын молдекең жоқ оңашада,
 Сөз бермес «кәпірсің» деп таласқанда.
 Жазған сөз жаным ашып алашыма,
 Алаштың адасқан аз баласына.
 Қаннан қан, еттен етім, бауыр жұртым!
 Қараған «Қаратаудың» қаласына.
 Іші лас, сырты таза залымдардың
 Алданып құр сыртының тазасына.
 Мәз болып байғазы алған балаларша
 Сатылып жылтыраған танасына.
 Әбілдің зияратын аттап өтіп,
 Қабылдың бата қылма моласына,
 Қорыққанға қос көрініп, қойдай үркіп,
 Тығылып тажалдың бұтханасына,
 Ес кетіп, сабыр қалмай, сасқалақтап,
 Қорыққаннан көзің сыймай шарасына,
 Ұмытып Құдайды да, құранды да,
 Бас ұрма ләнат-манат ағашына.

ҚАЗАҚ САЛТЫ

Қалтылдақ қайық мініп еспесі жоқ,
Теңізде жүрміз қалқып кешпесі жоқ.
Жел соқса, құйын қуса жылжи беру
Болғандай табан тіреу еш нәрсе жоқ.
Бұл күйге бүгін емес, көптен кірдік,
Алды-артын аңдамаған бетпен кірдік.
Шығармай бір жеңнен қол, бір жерден сөз,
Алалық алты бақан дертпен кірдік.
Бейне бір құдіретті сынағандай,
«Сақтар деп, сақтар болса» – сертпен жүрдік.
Жат жақты Жаратқанға күзеттіріп,
Жақынмен ырылдастық, иттей үрдік.
Білдірдік елдің сырын, ердің құнын,
Елеріп ерегіске екі-үш күндік.
Кіреді тентек есі түстен кейін,
Мүшкілін халіміздің жаңа білдік.
Әлі де, саңылаусыз салтын бағып,
Түрі жоқ іс айтатын пәлен дерлік.
«Ұлы той көппен көрген жалғыз мен бе? –
Деп отыр, – не болса да жұртпен көрдік».

ҚАЗАҚТЫҢ БАЛА ЖҰБАТУ ӨЛЕҢІ

Қайран еркін
Замандарың,
Тарлыққа жоқ
Амалдарың.
Еркін дала,
Еркін қайда?
Еркіндегі
Көркін қайда?
Нулы, нулы
Жерің қайда?
Сулы,сулы
Көлің қайда?
Еркін көшкен
Елің қайда?
Ел қорғаны
Ерің қайда?
Тура айтатын
Биің қайда?
Би бардағы
Күйің қайда?
Адал көңіл
Ақтық қайда?

Жалған анттан
Сақтық қайда?
Бауыр тартқан
Жүрек қайда?
Намыс қызған
Сүйек қайда?
Нулы жерден
Көшті айырды,
Сулы көлден
Сұсты айырды.
Ер орнына
Еркек қалды,
Көлеңкеден
Үркек қалды.
Би орнына
Биің болды.
Би деу бірақ
Қиын болды.
Қаралды би
Жақтау болды.
Қараны жан
Ақтау болды.
Бауыр, жүрек
Талас боп тұр.
Намыс, сүйек
Қалаш боп тұр.
Малың алдау,
Талауда тұр.
Жаның арбау,
Қамауда тұр.
Аяғыңды
Тұсау қысты.
Жақтарыңды
Құрсау қысты.
Көрмесіңе
Пердең мықты.
Өтпесіңе
Кермең мықты.
Енді жатып,
Ұйықтау қалды.
Ұйықтағанды
Мақтау қалды.
«Әлди, әлди!» –
Деп тербеткен,
Ұйықтасын деп
Көп тербеткен.
Қарның ашса,

Ұлықтарын
Жілік шағып,
Май бермекші.
Тоңсаң, түлкі
Құйрықтарын
Жіпке тағып,
Бай бермекші.
«Әлди, әлди!» –
Мен де деймін.
Сірә, «әлдиге»
Сенбе деймін.

ЕГІННІҢ БАСТАРЫ

Бір адам жас баласын жанына алды,
Екеуі сайран етіп кетіп қалды.
Қыдырып әрлі-берлі жүрді дағы,
Егінші егін еккен жерге барды.
Аралап әр егінді қарап жүрді,
Кез еді пісіп болған егін түрлі.
Бастарын дөнге толған төмен салып,
Бидайлар бейне тағзым етіп тұрды.
Жалғыз-ақ бір бидай тұр көкке қарап,
Бейне бір жалғыз өзін көпке балап.
Баланың сол бидайға көзі түсіп,
Білмекке кетті көңіл жөнін сұрап:
«Құбылып бидайлар тұр басын салып,
Жіберген мырза Құдай нұрға қанып.
«Әй, әке, мұның мәнін түсіндірші,
Бір іске тұрмын өзім қайран қалып.
Бұл Бидай көтеріп тұр басын көкке,
Қарайды шекірейіп өзі көпке.
Өзіне өзгелерді теңгермейтін,
Соншама бұл бидайдың дәні көп пе?»
«Айтайын мұның мәнін, балам, саған,
Шырағым, түрін көріп таңданба оған.
Өзгесі төмен қарап бүгілгенде,
Ойлама кем екен деп бәрі сонан».
Және де әкесі айтты баласына:
«Сұқтанба құр сорайған қарасына.
Құдайым өзгесіне дән бергенде,
Бұл бидай дәнсіз қапты арасында.
Бидайлар басы толық иіліп тұр,
Дән берген қожасына сыйынып тұр.
Басында бұл бидайдың дәні болмай,
Кекірейіп, көкке қарап, бүлініп тұр.
«Елде көп бұл бидайдай адам, – дейді,
Тәкаппар, оны халық, жаман, – дейді.

– Қалпы емес тәккапарлық данышпанның,
Тұтынба бұл мінезді, балам», – дейді.

ҚАРТАЙҒАН АРЫСТАН

Қартайып, Арыстанның әлі кетті,
Айбыңды жұрт қорқатын сәні кетті.
Бетіне жан келмейтін уақыттар
Артына бір қарамай, бәрі кетті.
Аяқта дәрмен қалды жүрерлік-ақ,
Тым қарттық жас емес қой көрерлік-ақ.
Тіс түсіп, тырнақ мұқап, қайрат кетіп,
Жайы бар тыныш жатып өлерлік-ақ.
Тынышына қоймады оны өзге аңдар,
Бата алмай, «сені ме?» деп жүрген жандар.
Анау да, мынау да өшін алып жатыр
Қашаннан Арыстанда кегі барлар.
Ат тепті, Қасқыр қапты етін үзіп,
Біресе жаралады Өгіз сүзіп.
Қинады әркім келіп білгенінше,
Арыстан үн шығармай жатты төзіп.
Ыңыранып жатыр еді өлейін деп,
Қасына Есек келді көрейін деп.
Артықша жанға батар жерін таңдап,
О да тұр Арыстанды тебейін деп.
«Я, Раббым, – сол уақытта деді Арыстан,
Мен түгіл, үркуші еді Ат қамыстан.
Бұл Өгіз, мынау Қасқыр тимек түгіл,
Зәресі ұшушы еді, көрсе алыстан.
Дариға, ол заманның бәрі өтті,
Кәрілік деген бәле келіп жетті.
Тіс түсіп, тырнақ мұқап, әл кеткен соң,
Сорыма бәрі мұның ер боп кетті.
«Төбем» деп келіп тұрған мынау
Есек, Аяқта жатушы еді болып төсек.
Кешегі дәурен баста тұрған шақта,
Мұны кім етуші еді жан деп есеп.
Көп шығар, жоқ демеймін, кінәм менің,
Ризамын бақ, бәлеңе бірдей сенің.
Тұяғын сол жаманның тигізбей ал,
Қорлықтан мұнан көрген, жеңіл өлім!»
Аталған бірдей емес осы аңдар,
Ішінде жақсы, жаман, осалы бар.
Арыстан, Жылқы, Өгіз, Есекке ұқсас,
Ойласақ, табылмай ма неше адамдар?
Ерлер бар заманында дәурен сүрген,
Дұшпанын ерегіскен жалғыз бүрген.
Қартайған Арыстандай әлі кетіп,
Қаруы бұл уақытта азып жүрген.

Бақ қонса, сыйлар Алаш ағайын да,
Келе алмас жаман батып маңайыңа.
Басыңнан бақыт құсы ұшқан күні
Құл-құтан басынады малайың да.

АЛТЫН ӘТЕШ

Беріде емес, әріде
Пәлен жұрттың жерінде
Болған жақсы хан Дадан.
Талай көріп қауіпті,
Талай жұртты шауыпты,
Жасында боп бек мазаң.
Жас жеткен соң жабығып,
Аттаныстан жалығып,
Жай жатуға ойлапты.
Кәрі ханды қажалап,
Енді өзгелер мазалап,
Жай жатқызып қоймапты.
Жаудан Дадан жерлерін,
Қорғамаққа елдерін,
һәман тұтты көп әскер.
Қолбасылар қалғымас,
Тұс-тұсынан шықты қас,
Қайсысына жетісер?
Оңнан күтсе, жау солда,
Қырдан күтсе, жау суда,
Сырттан десе, құбыладан.
Жан-жағынан жау ұрды,
Жылап-жылап жіберді
Ызасынан хан Дадан.
Қатты күйді, қайғырды,
Хан ұйқыдан айрылды,
һәман қауіп-қатерде.
Ойлап, ойлап қарайды:
«Не қылсам, – деп, – жарайды»
Білмейді не етерге.
Безген ат боп белінен,
һәр нәпсінің желінен,
Бар екен бір данышпан
Жұлдыз санап қарайтын,
Сонан ақыл сұрайтын
Сасқан, яки адасқан.
Арнап кісі шаптырып,
Көп-көп сәлем айттырып,
Шақыртады хан Дадан.
Шақырғанға бұ барды,
Алтын әтеш шығарды
Аузын шешіп дорбадан.

Ханға тұрып сөйлейді,
Сөйлегенде бүй дейді:
«Мынау алтын әтешім!
Қондыр сырық басына,
Қой сарайың қасына,
Болар мықты күзетшің.
Боп отырса тып-тыныш,
Жоқ еш жерде қорқыныш.
Қатер болса бір жақта,
(Соғыс па я әлде не, Болсын мейлі не бәле)
Қарап әтеш со жаққа,
Күдірейіп, дауыстар,
Ол - дегені «қауіп бар!»
Риза болып, айтар хан:
«Бұйым алтын, күміс пе?
Басқа мүдде, жұмыс па?
Тауалыңды қайтармаң.
Сенен немді аярмын!
Қашан болса, даярмын
Не сұрасаң беруге –
Не десең де еткізіп,
Не мүддеңе жеткізіп,
Өз көңілімдей көруге».
Биік сырық басында,
Хан сарайы қасында
Қарауылдап халықты,
Қатер болса, жұлқынып,
Солай қарай ұмтылып,
Әтеш айқай салыпты:
«Кіри-ку-ку, жат, ханым!
Жатып жұртты бақ, ханым!»
Дадан ісін асырды:
Жауын ерте көрген соң,
Ұрып, сыйын берген соң,
Жау тыйылды, басылды.
Бір жыл өтті, екі жыл,
Тапты рақат жұрт дамыл,
Әтеш отыр жай, тыныш.
Бір күні ұйықтап хан жатты,
Сер әскер кеп оятты,
Бар деп бәле, қорқыныш.
Хан аша алмай ұйқысын:
«Не бәле бар? Не қысым?»
– Дейді отырып есінеп.
Жауап берді сер әскер:
«Әтеш көрген бар қатер,
Жұрт қауіпте түйсініп».
Хан қараса әйнектен,
Әтеш отыр әндеткен,

Күншығысқа қарапты.
«Не тұрыс бар? Жүруге!
Жылдам атқа мінуге,
Алып қару-жарақты!»
Хан әскерін айдады,
Үлкен ұлын сайлады
Бастық етіп үстінен.
Әтеш тағы жай, тыныш,
Қауіп-қатер, қорқыныш
Шықты жұрттың есінен.
Қол шыққалы жеті күн,
Әскерден жоқ хабар-үн:
Ашықты ма? Тоқ па әлі?
Жеткен жоқ па? Жетті ме?
Жау жатыр ма? Кетті ме?
Соғысты ма? Жоқ па әлі?
Міне, әтеш бақырды,
Хан өзге қол шақырды,
Кіші ұлына бастатты.
Күншығысқа бет беріп,
Қару, қапшық бөктеріп,
Қосын артып, қол тартты.
Әтеш тыныш, сыбыс жоқ,
Әскерден түк дыбыс жоқ,
Тағы өтеді жеті күн.
Жұрт айрылды сауықтан,
Ел жайғаспай қауыптан,
Әтеш тағы берді үн.
Үшінші қол шақырып,
Тастайтындай жапырып,
Құтты болғай деп қадам,
Күншығысқа жол алып,
Азық-түлік мол алып,
Шықты өзі хан Дадан.
Күн-түн демей қол жүріп,
Бітті әбден болдырып,
Ешбір белгі жолда жоқ
- Мола да жоқ, көр де жоқ,
Салық салған жер де жоқ,
Соғыс та жоқ, қол да жоқ.
«Бұ не хикмет! Не ғажап!»
– Дейді Дадан ойға қап.
Жетінші күн батыр хан
Қолды жиып жүргізіп,
Тау ішіне кіргізіп,
Керді жібек шатыр хан.
Маңайында ел де жоқ,
Ызындаған жел де жоқ,
Жалғыз ғана сол шатыр.

Өзектерде, ойларда
Жыбырлаған қойлардай
Қырып салған қол жатыр.
Хан шатырға кірмекке,
Бұл не ғажап - білмекке,
Жылдамырақ жүреді.
Хан алдында екі ұлы,
Жан шошитын бар сыны,
Жатқандарын көреді.
Бір-біріне қылышты
Сұғып, тапқан тынышты:
Сауыт, қалқан - жоқ бәрі.
Жапырылып жаншылған,
Қара қанға малшынған
Шөпті жеп жүр аттары.
«Екі азамат сұлтаным!
Екі лашын-сұңқарым!
Ауға түскен, алданған.
Маған күйік! Маған дерт!
Маған өлім! Маған мерт!»
– Деп жылады хан Дадан.
Хан жыласа, қалар ма,
Ерген жасақ - олар да
Еңіреті, жыласты.
Тау күрсініп, күңіреніп,
Ой ыңылдап, ыңыранып,
Бәрі бірге ұласты.
Сонда шатыр ашылып,
Нұры күндей шашылып,
Шамаһанды билеген,
Нөкері жоқ, жап-жалғыз
Шыға келіп патша қыз,
Ұшырасты ханменен.
Қуыршаққа қуанған,
Балаларша уанған,
Жылағанын хан қойды.
Сылаңдаған сызылып
Қызға көңілі бұзылып,
Бөлмей-жармай берді ойды.
Керіле басып, кекектеп,
Ханды қолдан жетектеп,
Қыз шатырға әкетті.
Дастарқанды жаяды,
Түрлі тағам қояды,
Көрсетеді құрметті.
Әбден сыйлап бағады,
Парша төсек салады,
Тынықсын деп жол шеккен.
Бір жұмадай тойлар хан,

Басқаны жоқ ойлар хан,
Басы айналған, ерік кеткен...
Міне, қолын, қосын ап,
Қызды өзіне қосып ап,
Кейін қарай хан басты.
Келмей жатып алдынан,
Пәлен екен деп пәлен
– Түрлі лақап сөз қашты.
Таянғанда қалаға,
Дулап, шулап далаға,
Хан алдынан ел шықты.
Жұрт жүгірер артынан,
Хан сағынған халқынан
Алар сәлем, құлдықты.
Көп ішінен көреді,
Біреу сәлем береді,
Ақ бөркі бар басында.
Ет жоқ, ұрты суалған,
Сақал, мұрты қуарған,
Қара қыл жоқ шашында.
Шал сәлемін хан алып,
Көрі досын тез танып,
Жақын кел деп шақырды.
Дейді: «Аман ба, қарт бабам,
Не қосасың, айт маған,
Данышпаным, ақылды?»
Шал айтады: «Хан Дадан!
Бар-ды айтқан уағдаң
Тілегімді беруге
– Не десем де еткізіп,
Ризалыққа жеткізіп,
Өз көңіліңдей көруге.
Ақы алатын күн жетті,
Мойнындағы міндетті
– Өте бүгін қарызды.
Сүйсең көңілім тынуын,
Бер Шамаһан сұлуын!
Қабыл ет, хан, арызды!»
Хан таңданды бұл іске,
Ойдағы жоқ ұлы іске.
Шалға айтады: «Сен несің?
Пері енді ме түсіңе,
Жын кірді ме ішіңе,
Алжастың ба, бар ма есің?!
Мен саған шын қарыздар,
Қарызда да шама бар
– Қыз ол саған не қажет?
Қой, шалым, тым зор тұтпа!
Мен кім – оны ұмытпа!

Міндеттен бар зор міндет.
Сұра менен қазына!
Қараман көп-азына,
Шен десең, шен беремін.
Ат қала да, атымды ал!
Зат қала да, затымды ал!
Ел жарымын һәм беремін».
«Керек емес, – деді шал,
– Елің, шенің, бұйым, мал.
Берсең, маған қызды бер!»
«Түф!» деп жерге түкіріп,
Хан айтады жекіріп
(Қысылғаннан шықты тер):
«Қуарған шал! Сый алмай,
Қыз сұрайсың ұялмай,
Соққан сені захмет.
Түк нәрсе де бермеймін,
Түк есепті көрмеймін.
Сау тұрғанда, жоғал! Кет!»
Ханға жауап қайырып,
Таласуға бой ұрып,
Шал айтқанша қамданып...
Хан асамен мандайға,
– «Таласатын қандай? Мә!»
– Деп жіберді бір салып.
Етбетінен шал түсті,
Тәннен безіп жан ұшты,
Қыз: «Хи-хи-хи! Ха-ха-ха!
Қорықпайды екен обалдан».
Күлген болды һәм Дадан,
Жұрт ренжу, хан қапа.
Не тұрыс бар далада?
Хан кіреді қалаға,
Жұрт көшеге толады.
Сырығынан түсіп кеп,
Алтын әтеш ұшып кеп,
Хан басына қонады.
Тұмсығымен қақты да,
Ханның миын шақты да,
Әтеш кетті аспанға.
Арбасынан хан ұшты,
Кеудесінен жан ұшты,
Қалды барша жұрт таңға.
Ғайып болды, қыз кетті,
Сөз аяғы һәм жетті,
Істеу шабан, айту тез.
Ертегінің шыны аз,
Шыны аздың құны аз,
Жанап айтқан жай бір сөз.

Міржақып ДУЛАТОВ.

«ЕТЕМІН ҮМІТ ЖАСТАРДАН»

НАУРЫЗ

Аспанда күннің нұры,
Мақпалдай жердің түрі.
Куаныш мал мен жанда,
Қыс шыққан өлмей тірі.
Ойнаған анау бала,
Көк орай жалын дала.
Егіндік егін еккен,
Ұзамай болар жаңа.
Бай, жарлы келген күйі,
Ойын-той ауыл, үйі.
Қой сойып, қонақ асы,
Мырзалық еткен сыйы.
Келіпті жылдың құсы,
Күнде шу көлдің, тұсы.
Күн жылы ызғары жоқ,
Жаз шығып, кеткен қысы.
Боздаған анау түйе,
Кұлындап жатыр бие.
Гүлдеуге бет алып тұр,
Қызарып қызыл шие.
Егінші егін егіп,
Қостанып арба жегіп.
Тыныш жоқ ерте мен кеш,
Еңбекпен азап шегіп.
Ат шауып, тау жарысқан,
Таласып бәйгі алысқан.
Көтерем арық-тұрық,
Жаз шығып жайланысқан.
Ойын-той болып жатқан,
Ел көшіп, қонып жатқан.
Жаз шығып, жазғытұры,
Анау мал толып жатқан.
Жайнаған терең сайлар,
Ойнаған құлын, тайлар.
Ел қонып көл жағалай,
Өріске малын айдар.
Гүл өсіп гүл-гүл жайнар,
Бұтақта бұлбұл сайрар.
Тіріліп құрт-құмырсқа,
Жер жүзі быж-быж қайнар.

Сұлу жүр сылаңдаған.
Күлімдеп қылаңдаған,
Ерініп бір басуға,
Жас талдай бұраңдаған.
Қыдырып жігіт сылқым,
Ерігіп күнде дарқан.
Жеңгесі жылы жүзді,
Ат қойып кенже қалқам.
Аспанда күннің нұры,
Мақпалдай жердің түрі.
Қуаныш мал мен жанда,
Қыс шыққан өлмей тірі.

АБАҚТЫДА АЙТ КҮНІ

Күзетшілер оянды ерте ақырып,
Шай алуға тұтқындарды шақырып.
Бейшаралар уқалай көзін жүгірді
Тастаған ғой тізесін әбден батырып.
Шуласып жүр айт құттықтап жиылып,
Құтылсақ деп іштерінен сиынып,
«Он екі айда бір келген шәриф айт күнін
Өткізбек шадлықпен» деп күйініп.
Ас қадірін қайдан білсін қарны тоқ?
Бос адамда тұтқын үшін қайғы жоқ.
Қатын-бала, дос-жарымен мәз болып,
Ойнап-күліп, сұхбатласып құрған топ.
Хафа меи Офа екеуі де алладан,
Мойын ұсынып міскіннің көбі зарлаған.
Шаттанайын десе дағы айт күні,
Беттерінде қан тамшысы қалмаған.
Асырайды шықпастай қылып шыбын жан,
Сөткесінде екі қадақ қара нан.
Көкшіл сорпа, ширек қадақ жасық ет.
Сорлы тұтқын бәйге атындай жараған.

АБУ ФИРАСТАН

Тағдырдан сұра, қаскүнем,
Бар ма екен менің сасқаным?!
Алысуға бата алмай,
Жалтақтап, сірә, қашқаным?!
Сұрашы қандай шөлдерден
Тұлпарым менің өтпеген!
Қандай асқар таулардың
Төбесіне жетпеген?

Қайда күшті жауым бар
Жолыма бөгет бола алған.
Жорыққа шықсам мен жалғыз:
Тұлпармен қылыш қолға алған.
Жүргенім жалғыз тым артық,
Арыстандай жортқан құмдарда
Болғанша жолдас опасыз
Қатын жүрек құлдарға.

АЙТЫС

(М. Ю. Лермонтовтан)

Бір кезде әлде қалай бір нәсілдес
Алдында көп таулардың болып кеңес.
Қазыбек Шат тауымен екеуінің
Бір үлкен арасында шықты егес.
Кәрі Шат деді: «Сақтан» Қазыбекке,
Адамға бағынбадың тіпті текке.
Үй салып, түтіндетіп етегіңе
Қиратса ағашың да бармас көпке.
Уатып тас кеуденді темір күрек
Алтын, жез хазнаңды алар керек.
Жалғыз-ақ бүркіт ұшып, тұман жүрген
Жеріңнен өтер керуен жол ғып сермеп.
Адамзат, Қазыбегім, хайлалы ол,
Бір іске талап етсе табады жол.
Сақтан, дос, аяқ алыс нашар деме,
Халқы көп Күншығыстың қайраты мол.
«Қорықпаймын Күншығыстан», – деді Қазыбек
Ондағы адамзатты білемін бек.
Мінеки тоғызыншы ғасыр болды,
Ғафлат ұйқысында жатыр құр тек.
Қарашы, грузиннің істеріне
Көпіртіп тәтті шарап ішкеніне.
Ағаштың саясында сұлап жатып,
Төккенін ұйқылы-ояу үстеріне.
Түтінін бұрқылдатып қорқор тартқан,
Сүйеніп орындыққа қолын артқан.
Маржандай жылтыраған чишмә алдында
Иранды көрмеймісің қалғып жатқан.
Құддыстың етегіне салсаң назар,
Қураған, үнсіз, жансыз шөл дала бар.
Алланың фәрманымен өрт шалғандай
Сарғайған сәні кетіп, қашқан ажар.
Жайылған бәдәуи де аттаныстан
Барымта, батырлықпен мал табысқан.

Өндетіп жұлдыз санап өткен күнмен
 Істерін бабалардың еске алысқан.
 Не нәрсе болған мүмкін көзбен көрмек?
 Тып-тыныш жатыр ұйықтап қылмай еңбек.
 Алжыған Күншығысқа оңайлықпен.
 Жоқ, достым, болар қиын мені жеңбек.
 Мақтанба! - деді қарт Шат, - күні бұрын,
 Әуелі байқа ақылмен істің түрін.
 Көзің сал Солтүстікке мұнарланған
 Бір қатер көрінеді, жарықтығым.
 Бұл хабарды берді хафа Қазыбекке,
 Қайғырды өңі қашып, тұрып текке.
 Көреді қалың қара қаптаған жау,
 Қараса бір мезгілде Солтүстікке.
 Дулыға, сауыт киген әскер басы,
 Қасында ең сенімді жан жолдасы.
 Шұбырған ілек-ілек қалың әскер,
 Оралдан Дунай суы бет алысы.
 Шаңдатып атты әскер өтіп жатыр,
 Ту ұстап, дабыл қаққан өңшең батыр.
 Дүние жаңғырыққан тұман басып,
 Болғандай бейне қазір заман ақыр.
 Қаптаған күшті әскер көшкен бұлттай,
 Түсінен тұрар емес көрген қорықпай.
 Бұлақтай таудан аққан шуылдасып,
 Келеді Күншығысқа ол жуықтай.
 Ой басып қорқынышты есі кетіп,
 Бұлдырап екі көзі түсті кетіп.
 Хафалы ер Қазыбек санап еді:
 Есебін біле алмады жаудың жетіп.
 Қарады сонда батыр қайғы батып,
 Тұқымдас тауларына назар атып.
 Түсіріп дәл көзіне киіп бөркін
 Қабағын қарыс жауып қалды қатып.

ҚОБЫЗШЫ ІНІМЕ

Талай елді аралап,
 Талай жерді саралап,
 Біз келеміз бұл күнде,
 Елге үлгі шашқандай,
 Дұшпанның көңілін басқандай,
 Айбарлы едік бір күнде.
 Толықсыған заманға,
 Қаратылған амалға,
 Елден ауып көшкен соң,
 Ұшырап сапар шеккен соң,

Не демес көк ми надандар?
Серпіліп тұман ашылар,
Қамыққан көңіл басылар.
Бейнетті қанша көрсем де,
Іздеймін жолын Алаштың,
Дұшпанменен таластым.
Бермейміз елді қорлыққа,
Көнбейміз бекер зорлыққа,
Соны кектеу түрі бар.
Шырағым Дәулет, сен-дағы,
Біздің жолға ер дағы,
Талаптың мін тұлпарын.
Саған болсын бұл нұсқа,
Бұл нұсқаны берік ұста,
Алғырдан туған сұңқарым.
Түзелмес заман жайланып,
Басқа дәурен айналып,
Сонда бізге ерерсің,
Не қызықты көрерсің.
Кешеден бергі қызмет
Еткеніңе рақмет.
Қайырлы болсын талабың.

ҚАЙДА ЕДІҢ?

Кешегі қара күндерде,
Жұлдызсыз, айсыз түндерде,
Жол таба алмай сенделіп,
Адасып алаш жүргенде,
Бұл күнгі көп көсемдер,
Сұраймын, сонда қайда едің?
Ақыл таппай дағдарып,
Жан ашыр таппай сандалып,
Барарын қайда біле алмай,
Жүрген бір күнде сан ғарып -
Есепсіз көп шешендер,
Жөніңді айтшы қайда едің?
Сарыарқа сайран жерлерім,
Көк орай шалғын көлдерім,
Бәрін жауға алдырып,
Асқар тау - биік белдерім.
Қысылып қазақ тұрғанда,
Данышпандар, қайда едің?
Атадан бала айрылып,
Қанаты сынып қайрылып,
Қасірет толып жүрекке,
Тұрған бір кезде қайғырып,
Толып жатқан қамқорлар,

Елде жоқ едің, қайда едің?
 Құландай үркіп елдерің,
 Қалдырып мекен жерлерің,
 Жаяу, жалпы, жалаңаш,
 Қатын, бала, ерлерің
 Аштықтан қырғын тапқанда,
 Сыпыра жомарт, қайда едің?
 Кедейдің сорын қайнатып,
 Майданға жасын айдатып,
 Тіл жоқ, кез жоқ, басшы жоқ,
 Өлімге басын байлатып -
 Жіберерде, жаным-ау,
 Жан ашыр, жақын, қайда едің?
 Енді бүгін кім жаман?
 Данышпан емес, кім надан?
 Қамқор емес, кім жауыз?
 Жомарт емес, кім сараң?
 Көсем емес, кім жалтақ?
 Шешен емес жоқ адам.
 Бәрі білгіш, бәрі де ер,
 Жеткіздің, алла тағалам.

ҚАЖЫҒАН КӨҢІЛ

Жүйрік қиял дүниені кездіріп,
 Туған ел мен өскен жерден бездіріп,
 Қиын қиғаш қияларға жетектеп,
 Сырын айтпай, жөні қалай сездіріп.
 Ере бердім, мен артынан бір есер,
 Қарсы келіп еркім бар ма тіресер?
 Жел айдаған тұрағы жоқ қаңбақтай,
 Ағыңымды дедім-дағы сай кесер.
 Сай орнына душар болды терен, жар,
 Мезгіл жетпей шығу қиын, өзі тар.
 Достың саны нольге қалып азайды,
 Бой балқытып кімді ерітер шаққан зар.
 Көп құлағы мақтаменен тығулы,
 Қасқыр қуып үріккен қойдай ығулы.
 Құбыжық бар десе, қорыққан баладай,
 Су жүрек боп сорлы қазақ бұғулы.
 Жалыны ыстық жас ғұмырым шыдатпай,
 Теріс істі пәк ұжданым ұнатпай.
 Тоқтай алмай басым тасқа жеткенше,
 Қарсы шауып қайралған өткір болаттай.
 Жаудың бетін қажып тұрмыз бұра алмай,
 Бұрмақ түгіл, шыдап қарсы тұра алмай.
 Күннің көзін қара бұлт жасырып,
 Күлімсіреп нұрын шашып шыға алмай.

Я,АЛЛА

Я, алла! Ғаламыңды жаратқаның,
Жүзіне махлұқтарды таратқаның,
Өндіріп бір адамнан мұнша халық,
Әлсізді күштілерге қаратқаның.
Мынау жер, тау менен тас, анау көгің,
Өлшеусіз, түпсіз шыңырау дария көлің.
Мысқалы мың теңгелік асыл тастар,
Хәстаға шипа болған жерде шөбің.
Тамаша көз жеткісіз тоғайларың,
Жараттын бір секундта оңай бәрін.
Шадлықпен дүниеңнен орын алып,
Көкте құс, суда балық, тоғайда аңың.
Бұлардың бірі күшті, біреуі әлсіз,
Күні жоқ бағзысының өтер зарсыз.
Көбіне азу, тұяқ, тырнақ сыйлап,
Қалдырдың тағы кебін бір қарусыз.
Сонда да панаң күшті, құдіретім,
Жылатпау нашарларды өз міндетің.
Қашқан да, қуғандағы барар саған,
Жоқты бар, бар нәрсені жоқ ететін.
Келелік енді қайтіп адамзатқа,
Көбісі бұлардың да рақатта.
Өлігі ғаламыңнан орын алып,
Бөлінген неше түрлі мәмлөкатқа.
Тануы және өзінді бірдей емес:
Һәр дінде, қарап тұрсақ, һәр мәзһабда
Бір сенің барлығыңа шубһә еткенде,
Басқа істен қаталасса, ол ғажап ба?
Хан болып, халықты билеп бағызылар,
Көрсетіп әділшілік мінген таққа.
Қан төгіп, бағызылар қаһарлы боп,
Аямай зұлымшылық еткен халыққа.
Ішінен дін үйренген ғалым шығып,
Үндеген хақ деп білген шариғатқа.
Үйреніп дүние ғылымын данышпандар,
Тырысқан шақыруға жұртты жарыққа.
Табылып арасынан жауыздар да,
Жол бөгеп надандықпен тартқан артқа.
Халыққа жанын қиған қаһармандар
Күзеткен жұрт пайдасын һәр уақытта.
Қақ жарған кара қылды билер шығып,
Топ жарған шешендер бар осы шақта.
Надандар еш нәрседен хабары жоқ,
Ақылсыз қайуандардан аз парықта.
Байлар да дәулет біткен екі түрлі:
Бірі сараң, біреуі жомарттықта.

Мойнына дорба салып жүргендер көп:
Қарны аш, киімі жоқ тоңып суыққа.
Өмірі біреулердің хибсте өтіп,
Сарғайып жарық көрмей тұр ғазапта.
Бәрінен өнер-білім босқа қалып,
Ішінде осы көптің жүр қазақ та.

ЕЛІМ-АЙ

Ем таба алмай дертіңе мен ертеден,
Сол бір қайғың өзегімді өртеген.
Тырып етпейсің бас көтеріп көрпеден,
Еңсең неге түсті мұнша, елім-ай?
Өткен сағым, келер алдың бір мұнар,
Қызылшылсың қызарғанға тым құмар.
Сақтан деген сөзді жан жоқ шын ұғар,
Жемге шапқан, қармақ құрса, елім-ай!
Қандай едің, қара кейін қайырылып,
Қандай едің, тұрсың одан айрылып.
Мүгедек боп қос қанатың майрылып,
Өксіп жылап өгей ұлша, елім-ай!
Мұны құр бос өлең десең, өзің біл.
Жұрт болмаймын өлем десең, өзің біл.
Не болса да көнем десең, өзің біл,
Босағада жүрген құлша, елім-ай!
Түзелесің қашан, жұртым, оңалып?
Тіл амасаң, кетпеймісің жоғалып?
Қайтер едің еткен дәурен оралып,
Жылы жүзбен мойнын бұрса, елім-ай?
Сол күніңді көрсем - менің арманым,
Жоқтамас ем өзге тілек қалғанын.
Сұм жүрегім селк етпейді жалғаның
Бұл мінезің бойда тұрса, елім-ай!

МІРЖАҚЫПТЫҢ ҚАЙТАРҒАН ЖАУАБЫ

Көке аға, осы күнде мен жаспын ғой,
Жай-күйіңді біле алмай адастым ғой.
Көп жылдар мешеу қалған халық үшін,
Алаш деп, бәлшебек деп таластым ғой.

Ал, Көке, жазған сөзді кешіріңіз,
Жариялатпай қатесін өшіріңіз.
Жаңа заң, жаңа үкімет түсініпсіз,
Аяқты ұзын көлбеп көшіріңіз.

Халел мен Ахаңдарға жоқ айтыңыз,
Аз емес, білгеніңді көп айтыңыз.
Жолына бәлшебектің түсіндім деп,
Халықтың тілектесін молайттыңыз.

ЖАСТАРҒА

Найзаменен түртсе де,
Жатырмын, қазақ, оянбай.
Мұнша қалың ұйқыны
Бердің бізге, ой, Алла-ай!

Бар ма екен біздей ғафыл жұрт,
Атырафқа көз салсақ.
Көзі іскенше ұйқыға
Келе жатқан тоя алмай?

Етемін үміт **жастар**дан,
Жаңа гүл шашқан бақшадай.
Мұрадын оңай кім табар,
Жар салып жұртқа қақсамай?

Халыққа, **жастар**, басшы бол!
Қараңғыда жетектеп.
Терең судан өтер ме,
Мың қойды серке бастамай?

АЛАШҚА

Көк майса бетегелі жерің қайда?
Күмістей толқындаған көлің қайда?
Ың-жың боп жер қайысқан төрт түлікпен,
Жөңкіліп, көшіп қонған елің қайда?
Көтерген ақ киізге ханың қайда?
Қиғаш қас, бидай өңді ханым қайда?
Түнерген сыртқа айбынды іргең бүтін,
Бір кезде басқа қонған бағың қайда?
Қақ жарған қара қылды биің қайда?
Ақ орда би түсетін уйың қайда?
Салтанат Сарыарқада құрған қазақ,
Толықсып жүрген кеше күнің қайда?
Шаң жұтқан текежәуміт атың қайда?
Қалдырмас жауға тастап жақын қайда?
Ұшқыр ат, түзу мылтық, болат найза,

Киінген көк дулыға батыр қайда?
 Қамығып канға толған жүрек қайда?
 Бұрқ еткен бір ауыздан тілек қайда?
 Жаяуға ат, жалаңашқа киім болып,
 Қарасқан нашарыңа көмек қайда?
 Бермейтін ел намысын ерің қайда?
 Сүйенер қысылғанда белің қайда?
 Өйткені айтқаны екі болмайтұғын,
 Асыл зат артық туған бегің қайда?
 Шалдырмас топтан тура шешен қайда?
 Ұлықпен ел бастаған көсем қайда?
 Қазағым, қазақшылық қалпың менен
 Даңғыл жол сайрап жатқан көшең қайда?
 Кемеңгер дұғалы ауыз кәрі қайда?
 Дертіңе шипа болар дәрі қайда?
 Масайрап кімге сеніп қарысасың,
 Жауап бер, осылардың бәрі қайда?
 Жауап сол: өткен дәурен қайта келмес,
 Қаншама өксігенмен тағдыр көнбес.
 Бұл күнгі қарашыл қарт, парашыл би
 Өткендер келгенмен де орын бермес.
 Сөйткенмен, қазақ көшін оңға бастап,
 Жүруді өздігінен тағы білмес.
 Мейлің көн, мейлің, жыла соңғыларға,
 Қайтсын-ай, қамықты-ау деп, көзіне ілмес.
 «Ішкен мас, жеген тоқтың» заманы бұл:
 Ашыққан, ащынғаның түкке жүрмес.
 «Мал құмар, малдың қолы» деген ақын,
 Кім қақса «жемтігінен» соған күндес.
 Алашым, айтқанды алсаң, без бұлардан:
 Еш нәрсе тәуіп бермес, білгенге ермес.
 Қой бағып қасқыр қашан опа қылған,
 Көре бер өз бетіңмен күніңді өлмес.
 Қайраған қолдан келмес іске әуре боп,
 Қорлыққа, тілімді алсаң, болма кездес!

КӨҢІЛІМЕ

Күлімсіреп сілкін, көңілім, жабықпай,
Шыда көніп ауырлыққа, талықпай.
Еркін ойлап ерігетін күн болар,
Сыр көрсетпей, шық өткелден тарықпай.
Үміт кесіп қамығудан пайда жоқ,
Сендей мұңлы іздесе елден, қайда жоқ,
Талпынсаң да сағаты соқпай, сырласым,
Тағдыр соққан шынжырды үзер хайла жоқ.
Кез келгенде кімдер тізе бүкпеген?
Келешектен таудай үміт күтпеген?
Ұрлама, боларсың күлкі құрбыға,
Деп жүрмесін: «Несін тәуір-ай жүктеген?»

АРМАНЫМ

Зор **арманым** – жиһанды жүрмін кезе алмай,.
Не бар, не жоқ – дүние халін сезе алмай.
Зейінім – ауыр, қолым – қысқа, жолым – тар.
Іздеген мұрат қолға тиіп тез алмай.
Көзім көріп, айтуға тілім бата алмай,
Ішім қайнап тағы да шыдап жата алмай,
Мендей міскін бар ма екен хақтың құлында,
Керексіз болған еңбегі еткен ақы алмай.
Мен дос көрсем, мені санап дұшманға,
Айтқанымды алғыза алмай еш жанға.
Қаскүнемнің хайласына көз жетпей,
Білерсің бір-ақ бүйіріңнен қысқанда.
Аяусыз жаным, мен бір құрбан лағың,
Болса алуға, қаным себеп, мұрадың.
Болайын сүйінші: жұлдызы жанып бақыттың,
Сен көркейді деп естісе құлағым.
Азуды қайрап, бармақты шайнап өтті күн,
Ғылымды іздер, алысты көздер жетті күн.
Ақсақал артқа, жастар тартса салтқа.
Әперер жұртқа кекті кім?

АЯҢЫЗДАР ЖЕТІМДІ

Жақсы сізге, балалар,
Қысқы кеште рақат
Жылы үйде жайланып
Отырсыздар көңіл шат.
Ызғарлы боран соқса да,
Терезеге тақ та тақ.
Балапандай ұяда

У айым жоқ сізге нақ.
Бәріне жұрттың жасаған
Бермеген бірақ түгел бақ.
Толып жатыр жалғанда
Жетім-жесір, ней бейбақ.
Біреулердің шешсін
Ерте алған ләхит.
Кейбір балалар айрылған
Анасынан бейуақ.
Осыларды, балалар,
Кез келтірсе сізге хақ,
Бірге туған баурыңдай
Еркелетіп бағып, қақ.

ГАЗЕТ-ЖУРНАЛ

Білесіз дүние жүзі толған халық,
Олардың арасында бар көп парық.
Алты айлық алыс сапар аралары,
Тұрады бір-бірінен хабар алып.
Шашатын сол хабарды **газет-журнал**
Хал-жайын, шаруаларын түгел жазып.
Жетеді күн батысқа жұмасында
Оқиға күн шығыста болған анық.
Һәр жұрттың күзетшісі, көз-құлағы,
Айнадай оқушыға бәрі жарық.
Болса егер қауіп-қатер, жау менен жұт
Білгізер күні бұрын еске салып.
Болмаса **газет-журнал** білу қиын,
Көзімен көре алар ма һәр кім барып.
Жылында төрт-бес теңге төлеп тұрсаң,
Кісіден сұрамай-ақ болдың қанық.
Қимасаң аз нәрсені, өз пайдаңа,
Есігі өнер-білім саған жабық.
Дүниені жүріп көрмей, естіп білмей,
Жатасың ішің пыспай үйде неғып?

ЖАҢА ТІЛЕК

Жаңа жылда жаңа **тілек** тілелік,
Ескі жылды есмере де жүрелік.
Кеп жүрмесін қайта айналып түнеріп,
Көзің жасты, көңілің қаяу, алашым!
Жұрт болудың ойланалық амалын,
Қамсыз жатар емес енді заманың.
Надандықтың қираталық қамалын,

Мақсатыңа ұмтыл таяу, алашым!
Жау мен жұттан енді құдай сақтасын,
Қасекенді қас масқара таптасын.
Кәрі-жасын енді ғафіл жатпасың,
Аш көзіңді, болма баяу, алашым!
Өз қамыңды ойлан өзің ел болсаң,
Ел боламын, тең боламын дер болсаң.
Көктен теңдік келмес өзің кем болсаң,
Мең-зең болмай, талпын, оян, алашым!
Ұшқан құстай, суда жүзген балықтай,
Табиғатты қолданушы халықтай.

Сен де енді сергісейші жалықпай,
Жүргеніңше мәңгі жаяу, алашым!
Бүгін халықтың қуанышы кең күні,
Күн менен түн – таразының тең күні.
«Құт-береке болмаса екен кем күні»,
Деп тілелік, қолын жай-ау, алашым!

ЖАС ҚАЗАҚТАР, ҚАЙДАСЫҢ?

Жатпалық, **жастар**, жатпалық,
Жасқанба, жолың ашылсын.
Бақшасында халықтың,
Бұлбұл боп тілің сайрасын.
Садақа басың жан пида,
Ең жаманы айдалсын.
Өр камалға – бір зауал,
Болып бір заман айналсын.
Кешегі дұшман қаһарлы,
Ертең қор боп жай қалсын.
Ұраныңды шығармай,
Жас қазақтар, қайдасың?

ЖІГІТТЕР

Жақсы қыз бозбалаға пар болғандай
Жігіті душар келсе, жар болғандай.
Теңі емес бір фасыйққа берілсе ет
Көңілі көтерілмей зар болғандай.
Ғұмыры қызғылықты зайғы* болып,
Мысалы кең дүние тар болғандай,
Жетпейтін төсегіне көп жамандар,
Ол күнде әлде қандай таң болғандай.
Сатылып кейбір қыздар кете барар,
Бағасы ғәзизәнің мал болғандай

Қожасып «мал бердім» деп жаман шіркін
 Жайы бар байқап тұрсаң паң болғандай.
 Бишара өздігінен жол таба алмай,
 Ғазиз бас әуреленіп даң болғандай.
 Көрініп ғәриб* хәлі тұр емес пе,
 Бір міскін халық ішінде жан болғандай?
 Бұзылды фәленшенің қызы десе,
 Өзіне көрінеді ар болғандай.
 Көлденең ағайындар ұнатпайды,
 Халыққа соның үшін лаң болғандай.
 Жұрт қалып осылардың обалына,
 Секілді алушыға хәл болғандай.
 Жиһаннан хорлықпенен өттім ғой деп,
 Көзінен аққан жасы қан болғандай.
 Келе ме осы ісіміз дұрыстыққа?
 Көбіне көрінсе де сән болғандай.
 Адамды мал орнына жұмсауымыз,
 Бір емес бар қазаққа хәм болғандай.
 Сөндіріп ғаділдікті жүр ғой қазақ
 Көңілді жарық етер шам болғандай.
 Қай күні бұл хиянат тоқталады?
 Бір емес халық ішінде сан болғандай.
 Я шәрғы, я низамға дұрыс емес,
 Қазақтың қағидасы заң болғандай.
 Бұл сөзім біреуге емес, көпке бірдей,
 Хажеті кімге болса сол алғандай.
 Мәселен кісі болса аңғартқаным,
 Осы хәл өз басында бар болғандай.
 Тең болып екі зайып қосылса егер,
 Арман не ол уақытта аһ, дариға-ай.

ЖҰМБАҚ

Әр түрлі бір түбекті аң жайлаған,
 Арыстанды бастық қып хан сайлаған.
 Айдаһар, жолбарыстан уәзірі бар,
 Батырдың қайратына жан таң қалған.
 Дос болған піл мен қасқыр және барып,
 Әр түрлі сый зияфат* ала барып.
 Күшті аңның бәрі өзіне қараған соң,
 Аузына түскен басқа аң домаланып.
 Бұл арыстан мәнзилінде* мекен еткен,
 Қанша аңның қаһар етіп қанын төккен.
 Болса да қанша ғайып бетке айта алмай,
 Күңкілдеп ұсақ аңдар жүрген шеттен.
 Арыстаннан ұсақ аңдар не көрмеген -
 Терісін төсек қылып, етін жеген.

Бетіне қарсы келіп шақылдаса,
Не қалды ол байғұста енді өлмеген?
Осылай қанша заман өткен өткен,
Арыстекем ойға алғанын еткен екен.
Бір зауал* әр қамалға* деген мысал,
Батырға бір күн зауал жеткен екен.
Азырақ басқа жерде аң бар екен,
Оларда ғаділшілік заң бар екен.
Арыстанның қол астынан аз болса да,
Иттифақлы аңдары, үнерлі бір хан бар екен.
Бір үнер бұл ойлаған етейін деп,
Мықты аңның бастығына жетейін деп,
Ғаламға мәшөр аңның ханы атанып,
Дүниеден сол есіммен өтейін деп.
Арыстан сол ниетпен соғысты бұл,
Шығарды қарап тұрып жоқ істі бұл.
Аз аңдар көп аңдарды жеңіп кетіп,
Жерінен алды арыстанның қонысты бұл.
Бұл аңдар сұрша ғана мақар екен,
Ғайратлы һәм хәйләлі шақар екен.
Арыстанды қарап тұрып масқаралап,
Бүлі күнде жазирада жатыр екен,
Көрдің бе арыстекемнің мерт болғанын,
Жеңіліп дұшпанынан дерт болғанын?
«Ісімнен күнә сұмдық болды ма?» деп,
Зұлымдық қылмасқа енді серт қылғанын.
Отырып бір күн арыстан ой қылыпты.
Халық жинап тәубе қылып той қылыпты.
«Қиянат күшті әлсізге етпесін» деп
Аңдарға әмір шашып, қойдырыпты.
Тойына шақырмаған жан қалмаған,
Түлкі, қарсақ, құлан, киік, суыр, қоян.
Қасқыр, аю, бұғы, марал, борсық, тышқан –
Хайуанның жыбырлаған бәрі барған.
Арыстанға бұлар айтқан ғариза хәл:
«Мекеннен біздің еткен қасқырларды ал,
Жерлерде бұлар жүрген біз жүрмейміз,
Біздерге күн көрсетпес осылар дәл».
Дұшманы жуас аңның қасқыр, қабан,
Жолбарыс, айдаһар да фиғлы жаман,
«Тіл тигізіп достарымды сөктіңіз», – деп,
Арыстан той тарқатып ашуланған.
Жанжалмен тарқаған той болды тағы,
Тағы да жиналысты аң баяғы.
«Қорлыққа өлтірсең де көнбейміз», – деп,
Үн қосып нашар аңдар ал шулады.
Той тарқатып арыстан шатырлаған,

Көбіне жанжал үшін қаһар қылған.
Үшінші рет жұрттың бәрін қайта жиып,
Бағзы нашар аңдарды шақырмаған.
Арыстанға бұл байғұстар өкпелеген,
«Ұстайсың бізді қорлап шетке» деген.
Арыстан айтқан: «Сіздердің керегің жоқ,
Мәжілісті бұзасыңыз текке» деген.
Бұлардың қалды сөйтіп көз жасына,
Кім білер қорлық келмей өз басына?
Арыстанның бұл хақында ниеті сол –
Ілгері қадам басып озбасына.
Қылмады арыстан уафа тәубесіне,
Аңдардың тоқтау салмай ғауғасына.
Өзі еткен әміріне хилаф келіп,
Сақина тілеп алды сау басына.
Сол аңдар емес, дейді, әлі тыныш,
Топтанып ақылдасқан күнде жиылыс.
Бұларды өзім барып көрмесем де,
Наныңыз, оқушылар, бекер емес.
Ойыңа қалай келсе, солай түсін,
Сыртын көріп құр қойма, аңғар ішін,
Өндегімдей айтуға қаймығамын,
Секілді еді осылай көрген түсім.

Жүсіпбек АЙМАУЫТОВ.

«КҮНДЕ ОҚУҒА ЖҮРЕЛІК ҮЙРЕНЕЛІК,БІЛЕЛІК»

ЖАМАН ТЫМАҚ

Ертегіде бір кедей,
Қара қасқа қу кедей.
Қатыны бар қаншырдай,
Үш ұлы бар қамшыдай.
Жауыр күрең – керігі,
Жалғыз сиыр – қорегі.
Келді бір күн ауылпай,
Үй жығатын дауылдай.
«Дереу алым тап!» – дейді,
«Күй мөшкенді сат!» дейді.
Кедейге қамшы басады,
Сиырын айдай қашады.
Сорлы кедең қалбандап,
Жаман тымақ жалбандап
Ақсақалға келеді,
Иіліп сәлем береді.
«Мен қайтем?» деп, ақсақал
Алақанын кереді.
Сорлы кедей қалбандап
Жаман тымақ, жалбандап.
Болысқа да келеді Иіліп сәлем береді.
«Ақ патшанын раматын
Бермей, мұнда шабатын.
Неткен тентек немесің?
Бер дегенін бересін!»
Сорлы кедей қалбандап,
Жаман тымақ жалбандап,
Молдаға да келеді
Иіліп сәлем береді.
Кітап ұстап молдасы,
Қазандай боп сәлдесі.
О да ақырды кедейге,

«Бер деп айтса, бересің»
Сорлы кедей қалбандап,
Жаман тымақ жалбандап.
Байдікіне келеді,
Иіліп сәлем береді.
«Етек-женің кең еді. —
Бір сенгенім — сен еді...
Несиеге он сом бер...»
Кебеже қарын кекірді,
Қарнын сипап лепірді.
«Ортан қолдай бес бұзау,
Жыл шығарып бересін?...»
Кедей сорлы қалбандап,
Жаман тымақ жалбандап,
«Нашандікке» келеді,
Кенсеге әрең кіреді,
Кенседе төре тұр еді,
Тымақшанды көреді:
«Малақай!» — деп бақ етті,
Тымақ бастан топ етті.
Тымақ қолда тұтылды
Кедей қашып құтылды.
Жаман тымақ бүрісіп,
Құлақтары құрысып,
Көп қағаздың ішінде
Жатушы еді құнысып.
Күндерде бір күн бір тілмаш,
Қужандаған қу тілмаш.
Қағаздарын ақтарды
Тымақты тысқа лақтырды.
Жаман тымақ жалып етті,
Құлақтары салып етті.
Көшеде жүрген бір ақ ит
Тымақты тістеп ап кетті.
Бір қораның төріне
Ат қораның түбіне
Ақ ит әкеп тымақты
Жұлқылады құлақты.
Өткен түні қорадан
Ат жоғалған түн екен.
Қазақ-орыс иесі
Атын іздеп жүр екен.
Тымақ тапты — кенелді,

Кеңсеге алып жөнелді.
Жаман тымақ бүрісіп,
Құлақтары құрысып.
Шәрке, телпек серік боп
Жатты шкапта құнысып.
Арада ай күн, жыл өтті,
Кеңсе бір күн шу етті.
Шкап сарт-сұрт ашылды
Қағаз сау-сау шашылды.
Телпек тұрды уралап,
Шәрке шықты домалап.
Тымақ жатыр сығалап,
Өкетті бәрін арбалап.
Арбаң-арбан арбалар
Көшеден көше доңғалап.
Көше толған халыққа
Тымақ қарап таң қалар.
Бір мезгілде қараса
Түнеугі қазақ-орысты
Қуып кетіп барады.
Түнеугі долы тілмашы.
Бұғып кетіп барады
Жаман тымақ сол кезде
Жан біткендей ілезде
Бір құлағы селт етті,
Өзінен өзі селік етті.
Бір мезгілде қараса,
Өзін қағып түсірген,
Кедейдің құтын ұшырған,
Сар түймелі төрені
Кім көрінген желкелеп,
Ұрып кетіп барады.
Сонда тымақ желпінді,
Құлақтарын сілкінді,
Тамақты бір кенеп ап,
Білекті бір білеп ап:
«Мен — кешегі «Малақай»
Күнім туды алақай!
«Түй желкеге, түй» деді
Қорықпай қалай бүй деді!?
Бір мезгілде қараса
Қасында отыр бір қазақ
Серкеш борбай, сым қазақ

Тымақты алды бұл қазақ.
Сол қазақпен селбесіп,
Арбасына мінгесіп,
Тымақ қайтты еліне
Туып өскен жеріне.
Жазғытұрым кезі екен,
Күн ызғырық жел екен:
Қалпақты қазақ бүрісіп,
Жақ жүндері үрпиіп.
Жылтайын деп құлақты,
Алып киді тымақты.
Қазақтың бойы жылынды:
Көзі ұйқыға ілінді.
Сонда тымақ ойлайды:
Мына бас пен мына шаш
Жайлы қоныс болса игі ед.
Анау шалбар тылтыйған
Мынау шапан қылтыйған
Сірә маған қонса игі ед... .
Қой, жөніме тартайын
Табанды жалтыратайын!..
Деді де, тымақ оңдалып,
Қос құлағын қомданып,
Құс боп ұшып жөнелді.
Қара құстай қалықтап,
Ойдан қырға шарықтап.
Екі бауы салақтап
Елге жетті далақтап.
«Тымақ кепті даладан...
Ұшып кепті қаладан...»
Деген хабар дүңік етті,
Тымақ біткен күнік етті,
Шуылдасты, жиылды,
Алласына сыйынды.
Түлкі тымақ жылмандап,
Екі көзі қылмандап.
«Құтты болсын жолыңыз!
Бізге қонақ болыңыз.
Қызметке мен даяр,
Сайлауына ел даяр...»
Жаман тымақ: «Тек!» – деді
«Жолымнан аулақ кет!» – деді.
Сәлде тұрып шұлғыды,

Сәлем беріп мүлгіді
«Сізге бата бергелі,
Жүзінізді көргелі,
Алыс жерден кеп едік
Жетімжесір – нашардың
Кәріп пенен Қасардың
Біздер қамын жеп едік...»
Жаман тымақ: «Тек!» деді
«Айтпа бекер, кет!» – деді.
Күрек тымақ бас иіп
Ақ сақалы сапсиып
Бір жағынан сөйледі:
«Алыс жерден жол келген
Алты жасар балаға

Алпыстағы шал келген...
Оң батамды берейін,
Өссін, балам мерейің!»
Жаман тымақ: «Тек!» – деді.
«Батанмен аулақ кет!» – деді.
Көнетоздау көк тымақ,
Қарны толған боқ тымақ.
Сөйлей алмай «пып» деді.
«Ы-ы-ы-ы-ық» деді.
Жаман тымақ шамданып:
«Ұр мынаны, ұр!» – деді.
«Жолдан былай тұр» – деді.
Боқша асынған бір тымақ,
Шоқша сақал, сұр тымақ.
Бір құлағын жымырып,
Бір тұрып, бір жығылып,
Қолы» соза беріп ед.

ТҰҢҒИЫҚ ТҮПСІЗ АСТЫНДА

(Өлеңмен жазылған сөз)

Су сабалап, суды тіліп,
Көк теңізде келе жатты бір кеме.
Бір мезгілде түсі суық
Бір қара бұлт көкке ойнақтап,
Шыға келіп, төнді теңіз үстіне.
Сол-ақ екен теңіз тулап,
Таудай-таудай қара толқын
Теңізді салды талқыға
Долы дауыл буырқанып.
Ұстаудан шыққан андай ұлып,
Кеменің кенеп майшаларын
Сатырлатты, қиратты.
Анда-санда қара тұман
Найзағаймен жарық етед.
Көк күркіреп, су күнгірлеп,
Кенеттен кейде шарт етед.
Кемеге ажал таянды
Кемені су кернеді.
Сырғауылдар қырады
Кенеп қанат өрім-өрім
Жалбырады салбырап
Дауыл мен толқын ән қосып,
Кемені жанышты иледі,
Дәрмен кетті кемеден
Суға батып жөнелді...
Таң шашырап атқанда,
Береке, бөшке, арқан, жіп
Тақтай-мақтай ағып жүр.
Сол тақтайдың біреуінде
Әлде қандай мейірімді қол
Мықтап тұрып байлаған
Нәресте кетіп барады.
Шөптей жеңіл тақтайында
Торғайдай боп көрініп.
Қара толқын арасында,
Тұңғиық түпсіз астында,
Қатерден ешбір хабарсыз,
Көнілі қамсыз, өзі шат

Жымиып күледі жас бала.
Балдырғандай жас қолдарын
Шолтаңдатып, су сабап,
Салқын суға малады.
Малайын деп, малмайды:
Толқын қолға соғады.
Толқынның әппақ көбігі
Баланың үстін қаптайды;
Толқынның бүріккен ұшқыны
Ұшықтайды баланы.
Оны бала ойын ғой деп,
Жыпылықтап, көзін қысып,
Сақылдап тұрып күледі
Қызық қой тегі балаға!
Түпсіз терең көк теңіз
Қорқытпайды баланы,
Асқар таудай көк толқын
Ұшырмайды зәрені.
Өмірде мен де көремін
Қайғысыз, қамсыз көңлі шат
Жымиып тұрған жандарды
Масайраған жүздерді,
Күлсе аузынан гүл төгіп,
Санқылдаған үндерді
Көрген сайын есіме
Еріксіз бала түседі,
Сондай қамсыз, сондай шат,
Күлкісі тәтті, ләзәтті.
Жабысып жалғыз тақтайға,
Қара толқын ішінде,
Тұңғыық түпсіз астында
Мәз болып күлген баланы.

ЖАС КӨСЕМДЕР МАРШЫ

От болып жайна қара көк түндер!
 Басталар кез бұл сәулелі күндер!
 Біз – жас көсемі, жалшы ұлдары,
 Лап десе, тап бол – жастар ұраны.
 Жасап өсеміз туған бауыр көп,
 Қауіп-қатерге дәйім әзір боп.
 Тартыс, еңбекшіл қайтпас қыраны.
 Лап десе, тап бол! – жастар ұраны.
 Ексін адымдап, ән шырқап ескек,
 Жастарға тете шықпақ жеткіншек.
 Сәулелі күндер басталар кез бұл.
 Жастар ұраны: лап десе, тап бол!
 Ащы айғайға басамыз бірге,
 Жер жүзіндегі жас көсемдерге.
 Біз ғой жастардың нұрлы шырағы,
 Лап десе, тап бол – жастың ұраны.
 Шарықтатамыз қызыл жалауды,
 Жалпы ұлдары, болма ала жаулы!
 Сәулелі күндер басталар кез бұл,
 Жастар ұраны: лап десе, тап бол!

ЖАС ӘСКЕР

Тауға қарсы, алға бас.
 Қарысып жолдастар!
 Найза мен оқ қамалды!
 Қиратып жол бастар.
 Тайынба, қайтпа, бұл беттен!
 Жастар тобы түйдектеп!
 Жұмысшы қара халықтың
 Біз - жастар әскері
 Кешірмеппек біз бастан
 Құл болып бейнетті.
 Құл бұғауы көрсетпей
 Жастықты, зейнетті.
 Қараңғы күннің зардабы –
 Жаныңды отқа салғаны.
 Жұмысшы қара халықтың
 Біз – жастар әскері
 Мандай терді ағызып.
 Біз жанды қинадық,
 Еткен еңбек егінін,
 Біз жатқа жинадық.
 Ақыр бұл еңбек кенелтті,
 Ширатты бізді еренті.

Жұмысшы қара халықтың,
Біздей жас әскерін
Ту көтердік жолдастар,
Кел бермен гулесін!
Құрамасын еңбектің,
Жасауға бірлесіп.
Дүниені еңбек менгерсін,
Бір үйлі жанға тенгерсін,
Жұмысшы қара халықтың
Біздей жас әскерін.
Ту көтердік жолдастар,
Кел бермен гулесін!
Құрамасың еңбектің,
Жасауға бірлесіп.
Дүниені еңбек меңгерсің,
Бір үйлі жанға теңгерсің,
Жұмысшы қара халықтың
Біздей жас әскерін.

ЕҢБЕКШІЛДЕР ҰРАНЫ

Оян, қарғыс таңба басылған,
Жалаңаш аш құл қайрат қыл.
Қайнап бастан ақыл ашынған
Майданға қанды айдап тұр.
Қиратамыз ескі жалғанды,
Жаңа тұрмыс орнатамыз.
Жарылқаймыз жарлы, қалғанды
Дәулеттен сонда татамыз.

Кайырмасы:

Бұл болар ең ақырғы
Ең күшті зор майдан.
Дүние еңбекшілімен
Табылар бар пайдаң.

Бостандықты бізге ешкім бермес,
Патша да, құдай да, батыр да, –
Бостандық бізге көктен келмес,
Аламыз күшпен ақырда.
Ал егер жоям десең құлдықты,
Тамағым болсын десен тоқ.
Қорғанба, дүмпілдет көрікті
Темірді қызған кезде соқ.

Кайырмасы:

Бұл болар ең ақырғы,

Ең күшті зор майдан.
Дүние енбекшілімен
Табылар бар пайдан.
Біздер бүкіл дүние жалшысы
Біз енбекшілер топтары.
Жерге қожа болу еркіміз,
Арамтамаққа жоқ бәрі.
Ал егер найзағай шартылдап,
Қаптаса жауыз дүниесін
Бізге де жарық күн жарқылдап,
Түсірер нұрлы сәулесін.

Қайырмасы:

Бұл болар ең ақырғы
Ең күшті зор майдан
Дүние енбекшілімен
Табылар бар пайдан.

ҰРАН

Қазағым, қақтықпа, қамалма!
Ел болар қамыңды амалда!
Кетті түн, атып таң, шығып күн,
Сал малды, сал жанды, аянба!
Мал баққан, жай жатқан ел едік,
Бейнетті көп тартқан ер едік,
Қаны жат, тілі жат, діні жат
Жат елден таяқты жеп едік.
Жатқа жем бай едік, кен едік,
Бағын жоқ биліктен кім едік,
Партия сұрқия, қым-қиғаш,
«Басы аман» көп надан сен едің.
Зарыққан, талыққан шағына
Тап болды бостандық бағына!
Ұйымдас, ұрандас, жағалас!
Сен де мін бабанның тағына!
Құның жоқ, қорлықта өшіп ең,
Терезең төремен болды тең.
Намыстан, қайраттан қатарға ен
Басқадан кем болған сенің нең?
Ұраным, қорғаным, сен Алаш!
Жолына күрмалдық мал мен бас!
Өнер тап, өрге шап, қару ат.
Аллалап алға бас, ал Алаш!!!

КӨШУ

«Көшіп атыр» деген соң көзімді ашып,
Бет-аузымды уқалап, өңім қашып,
Сығырайып жан-жаққа алақтасам —
Уда-шу – бәрі әбігер, дабырласып.
Жүк тартқан құмырсқадай қыбырласып,
Жұмысшы, жүгіріскен бәрі сасып,
Үй жыққан, жүгін түйген, қомын артқан,
Таңғалы арқан-жібін даярласып.
Ешкім жоқ тамашалап қарап тұрған,
Күйбендеп көшкен жұртты санап тұрған.
«Арба сал», «Ат қайда?», «Киратты-лап»,
«Ай-һүйлеп» қамшы, таяқ лақтырған.
«Желіні босатыңдар...», «Көген қайда?»
«Бол жылдам, басын түр де, мынаны айда!
«Манадан ат ерттемей неғып тұрсың?»
«Ой, оның жолда қалады, мықтап байла!»
«Былай тарт, сиыр қашты ана арысқа!»
«Қоя бер, бұзауменен арпалыспа!»
«Бауыр жібін қатты тарт, әбден!»
Сасып жүріп «Ауыл көшер» – деп алысқа!
Жаланған әлекедей бел буысқан,
Жүк артқан қыз-келіншек әрбір тұстан.
Айғырын шандырлап-ақ, шартылдатып,
Суылдап құр-кұрлап жүр ат қуысқап.
Жүгіріп жүген алып, бір жас бала,
Зыр қағып жылқы ішіне барған мана.
Ентігіп, өклесі өшіп жыламсырап,
Жалынып «Ағатайлап» жүр бишара.
Жаны ашып ол байғұсқа рахым еткен,
Еш адам табылмады сонша көптен.
Тыраңдап ескерусіз қала берді,
Жалтақтап оған-бұған, өткен-кеткен.
«Қарашы, көк биені мінгелі тұр,
Түйеші Жапабай да жаман-кәрі...
Ала шолақ өгіздің арбасына,
Амалсыз жабысам-ау енді тағы.
Пысылдаған, о, қырсау арам қатқыр!
Қай жөнге жүрет дейсің құдай атқыр.
Кұйрығын ылғи бұрап отырмасаң,
Мелшиіп жатып алар жамандатқыр!
Ол итке мінбегенмен бойым тежеп,

Кіші үйдің қара атаны о бір кезеп.
 Қырсықты, бақырауық, жырық қара ит
 Мың салса, бір баспайтын бір ақшелек».
 Байтал мінген байпақсыз байғұс малай,
 Солбаландап ат ерттел жүр анадай.
 Неше қабат ұмтылып, аударылып,
 Байталды басқа ұрғаның мәнісі қалай!?
 Тәлімшіл желек салған келіншектер,
 Сақалды бас көргенде шегіншектер.
 Жаяулап жұрттан шыға атқа асылып,
 Етегін қымтай алмай изелектер.
 Салты жоқ қарқаралы қоңырау таққан,
 Аумалы жүктер де аз түйеге артқан,
 Құрсаулы қарамайлы дөңгелектер
 Жемшікше тіркеп алған кіре тартқан.
 Ән салғыш бая-шая дөңгелектер,
 Соқтықса, томар қақса елбелектер,
 Әндері бытыраңқы қосылмайды,
 Кетер ме берекелі асыл тектер?!

ҰРШЫҚ

Зырылдап жүгір ұршығым!
 Шүйкені талдап іпсітіп,
 Көзімнің жасы құр шығын
 Жүректі өртеп ысытып.
 Үсті-басы сырдай боп
 Жүрген шығар құлыным.
 Жалғызым кетіп жұрдай боп
 Кесілді қолым, құрығым.
 Үш жыл киген түйе жүн
 Тозған шығар шекпені
 Тоңбасын деп күнімен
 Батса да жанға кеткені.
 Кәрі шешең сықсиып
 Толтыра алмай ұршығын
 Отыр жылап бүкшиіп
 Көзінін сүртіп былшығын.
 «Қарасам» да таусылып
 Жылтылдап тұр сөнгелі.
 Жалыныштық жалшынын
 Нашардың күні көргені

Малы барлар малымен
Кісі жалдап алыста
Орын тауып жалымен
Кірісті де қалысты.
Қыршаңқы, ақсақ, соқырдың
Көтерілді базары
Жырық пен пұшық, қотырдың
Биыл кірді ажары.
Иіріп шекпен ұйқы жоқ
Үңілдім көзім сүзіліп,
Тез иірілер сиқы жоқ
Саласы шіркін үзіліп,
Сұраушының сүйгенін
Кім береді талдысын,
Тым болса осы шүйкенің.
Бітірсем екен жармысып.
Жеңіліп қашан жаман жау
Мереке болар құдайым.
Жалғызым қайтып есен-сау
Қашан туар күн «айым!»
Зырылдап жүгір ұршығым
Шүнкені талдап іпсітіп,
Көзімнің жасы құр шығы»
Жүректі өртеп ысытып.

ОТАҒАСЫ

Балалар, аттаныңдар қас қарайды.
Інірде ұры-өтірік баспалайды.
Күн болат, ай қараңғы, қасқыр қатты,
Көкшолақ канғып кетсе таспалайды.
Жылқыны шашыратпай қоғамдандар?
Боран болса, бұйығып оранбандар.
Биылды ат мініп, қайрат қып, кірпік қақпай
Шыдандар, шырақтарым. тұтам таң бар.
Көрдің бе пысқыруын жануардың,
Жер шиыр, түрі жаман сары қардың.
Апталаған шығарар ұстап алса,
Жеріне жоламандар сарылардың.
Міне бір сұр бұлттың түсі суық,
Түнеріп күнбатысты тұр ғой буып,
Байтал түгіл бас қайғы сонда болар,

Айдаса сол бұлтты бір жел қуып.
Жылқыны жаткызбандар шиырыққа,
Қалмасын сорға жылқы жығылып та
Боран болса шубыртын айдап барып,
Салынлар ақтыны тығырыққа.
Ал, балалар, малдарын аман болсын.
Қызыр жар бол, бәлекет шабан болсын
Жел тынып, бұлт ыдырап, күн айығып,
Жолығар амандықпен заман болсын.

НЕҒЫП ЖАТЫР

Түрленіп мынау заман ағып жатыр.
Жай өтпей һәркімге сын тағып жатыр,
Жайынан замананың хабардар ма?
Осы біздің қазақтар неғып жатыр?!
Шүкір, қазақ ұйқыдан тұрып жатыр,
Өз әлінше өрмегін құрып жатыр
Жіліктің майлы басын бері тартып,
Икемдеп өз алдына бұрып жатыр.
Бізге не өнер, ғылым жұғып жатыр
Жастар мұны үйреніп ұғып жатыр,
Халыққа бас-көз болып, жол мұңдалап
Бір-бірлеп газеталар шығып жатыр.
Қазақтың балалары оқып жатыр,
Білімін күннен-күнге қосып жатыр.
Жат мінезге әулікпей, жұртын ойлап,
Ұлттың қамын көңілге тоқып жатыр.
Үшител, мұғалымдар тарап жатыр,
Байлар да үлкен іске жарап жатыр.
Тас болат үй, магазин, зауыт ашып,
Тайталасып, өнерге жанып жатыр.
Нашарға көңілдері еріп жатыр,
«Мә, жәрдем!» — деп аямай беріп жатыр,
Ұйымнан, ынтымақтан басын тартпай,
Сөзге, жөнге, қатарға кіріп жатыр.
Сөйтіп, қазақ ілгері басып жатыр,
Медресе, мектептерін ашып жатыр.
Инженер, агроном, адуақаттар,
Дәрігерлер де өнеге шашып жатыр.
Қазаққа қалай пайда келтірем деп,
Қайтсін! Басқара алмай сасып жатыр.
Біреулері өнермен жетілтем деп,
Біреулер — шаруамен, десіп жатыр.
Нөсер соғыс әлемге жетіп жатыр,
Ақ патша жұртқа пәрмен етіп жатыр.

Ол пәрменде санатқа қазақ кіріп,
Шот, қорегі жылтыңдап кетіп жатыр.
Жүген, құрық көрмеген анғырт жұрт қой,
Дұшпанды бүйірінен тесіп жатыр.
Мойны қатты надандық шіркін кернеп,
Көнбегендер желкесін жесіп жатыр.
Қатын-бала, шал-кемпір қалып жатыр,
Шәлкестікпен жаласып, талап жатыр,
Алыстан Герман неғып жатыр? – деуші еді,
Жақын жерден білуге барып жатыр.
Лай суға қуанған шортамдардай,
Бұйырғанын құлқынға салып жатыр.
Жәбір-жапа көргендер жалынысып,
Ғаділетті төреге шағып жатыр.
Курапаткин сияқты ұлықтары,
Тұғралық назарына алып жатыр.
Иншалла, қазаққа да болар тендік,
Қисықты ауылы тезге салып жатыр.
Ұлы соғыс басылып, тан да атар,
Русиядағы дұшпанын бір мұқатар
Шот, қорегі шетімен шекпен болып,
Қазақ та халық болар тырна қатар.

ЖАЗҒЫ ШІЛДЕ

Ой, балалар, балалар!
Шілдем-шілдем, шілде айым.
Шырлап торғай күн сайын.
Шұбар ала шешектер,
Шудаланған көк шөптер,
Жапырақтар жалпайды.
Жас қозылар марқайды.
Ұшты көкек қуалай.
Сайда пісті таңқурай.
Құрт, ірімшік қайналды.
Құлындар да байланды.
Нәйім-нәйім бауырсақ.
Ағын суға шомылсақ.

* * *

Ой, балалар, балалар.
Ойналық та, күлелік.
Үйретіп тай мінелік.

ЖАЗ КЕЛДІ

Күн жылынып, қар да еріп дүрілдеп,
 Сай-саладан сулар ағып, күрілдеп,
 Ой мен қырда басқызбайды сар балшық.
 Әлем-тапырық жердің беті іріңдеп.
 Аспан жүзі ұшпалы бұлт сәуірдің
 Жылы желі бетті сүйген тәуір күн.
 Қыс қысылған көтерем мал жалғыздап,
 Тұс-тұсынан шығып жатыр ауылдың.
 Аунап-қунап ауасына сағынған,
 Ызғар, суық ақ кебіннен арылған,
 Ойдым-ойдым қара жерге көз ойнап,
 Бәрі бірдей басын қойып жабылған.
 Шаруалар да қуанышты күлімдеп
 Ептеп өтті алты аяғы қыс күнім деп,
 Балалар да лек-лек болып доп қуған,
 Жалаң аяқ, жалаң бас жүр дірілдеп.
 Мал да, адам да не бар жандық мәз болды,
 Қатар түзеп, үйрек, аққу, қаз келді.
 Жердің жүзін бейне ұжмаққа теңейтін
 Алақай, алақай-ау, жаз келді.

ҚЫС

Жалп-жалп, жалп-жалп жауды қар.
 Тон киіндік, тонды мал.
 Бұрқ-бұрқ, бұрқ-бұрқ боран бар,
 Боран жоқта тұман бар.
 Қызыл шұнақ қызыл бар.
 Суда айна тас мүсін бар,
 Қылаулатқан қырау бар.
 Боғы қатқан бұзау бар.
 Үйіп алған отын бар,
 Қалтыраған қатын бар.
 Бүрсеңдеген лақ бар,
 Сүмендеген қонақ бар.
 Қыздар қылған шұжық бар,
 Қонақ айтар қызық бар.
 Ай, балалар, балалар!
 Күнде оқуға жүрелік,
 Үйренелік, білелік.

Мағжан ЖҰМАБАЕВ.

«МЕН ЖАСТАРҒА СЕНЕМІН!»

ТҮРКІСТАН

Түркістан – екі дүние есігі ғой,
Түркістан – ер түріктің бесігі ғой .
Тамаша Түркістандай жерде туған
Түріктің Тәңірі берген несібесі ғой.

Ертеде Түркістанды Тұран дескен,
Тұранда ер түрігім туып-өскен.
Тұранның тағдыры бар толқымалы,
Басынан көп тамаша күндер кешкен.

Тұранның тарихы бар отты желдей,
Заулаған қалың өрттей аспанға өрлей.
Тұранның жері менен суы да жат,
Теңіздей терең, ауыр ой бергендей.

Тұранның егі-шексіз шөлі қандай,
Теңіздей кемері жоқ көлі қандай!
Тұранның дария аталған өзендері
Тасыса, шөлді басқан селі қандай!

Тұранның таулары бар аспанға асқан,
Мәңгіге басын аппақ шаштар басқан.
Бауырында ерке бұлақ салады ойнақ,
Жаралып таудан аққан салқын жастан.

Шөлдер бар, жел де жүрмес, сап-сары құм,
Моладай ешбір үн жоқ мәңгі тып-тын.
Болмақ па жан-жануар шексіз шөлде,
Сары құмда салар ойнақ пері мен жын.

Тұранның теңіз дерлік көлдері бар,
Шалқыған егі-шетсіз Теңіз, Арал.
Бір шетте қасиетті Ыстықкөлдің
Бауырында дүние көрген түрік көкжал.

Ертеде Оқыс, Яқсарт – Жейхун, Сейхун,
Түріктер бұл екеуін дария дейтін.
Киелі сол екі су жағасында
Табасың қасиетті бабаң бейітін.

Тұранның Тянь-Шаньдай тауы қалай,
Пар келмес Тянь-Шаньға таулар талай!
Еріксіз ер түрікті ойға аларсын
Көкке асқан Хантәңіріге қарай-қарай.

Балқашты бауырына алған Тарбағатай,
Жоталы, жер кіндігі - Памир, Алтай.
Қазығұрт қасиеті тау болмаса,
Топанда Нұх кемесі тоқтар қалай?

Тұранның жері де жат, елі де жат,
Құйындай бастан кешкен күші де жат!
Тұранды түгелімен билеп тұрған
Ертеде ертегі хан Афрасияб.

Ежелден жер емес ол қарапайым,
Білесің, тарихты ашсаң Тұран жайын.
Тұранға қасиетті құмар болған
Ертеде Кей-Қысырау мен Зұлқарнайын.

Тұранға жер жүзінде жер жеткен бе?
Түрікке адамзатта ел жеткенбе?
Кең ақыл, отты қайрат, жүйрік қиял,
Тұранның ерлеріне ер жеткенбе?!

Тумайды адамзатта Шыңғыстай ер,
Данышпан, тұңғыық ой, болат жігер.
Шыңғыстай арыстанның құр аты да
Адамның жүрегіне жігер берер.

Шыңғыстан Шағатай, Үкітай, Жошы, Төле
Атаға тартып туған бәрі бөрі.
Шыңғыстың қол бастаған екі көзі –
Жолбарыс Сұпытай мен көкжал Жебе.

Тұранның билері бар Тарағайдай,
Сол биден Темір туған от боп ойнай.
От шашып жер жүзіне Ақсақ Темір,
Жарқ етіп өте шыққан найзағайдай.

Тұранды мақтамаймын тіпті текке,
Онсыз-ақ Тұран таныс талай шетке.
Сырласқан үйде отырып аспан-көкпен
Білгіш аз жеткен жүйрік Ұлықбекке.

Асыл қан – қасиетті түрік қаны,
Сол қаннан – Ибн-Сина Әбуғали.

Молдығы білімнің сиқыр дерлік,
Дүниеге мұндай адам тудыма әлі?

Түріктің кім кеміткен музыкасын,
Фараби тоғыз ішекті домбырасын
Шерткенде тоқсан тоғыз түрлендіріп,
Жұбанып, кім тыймаған көздің жасын?!

Тұранда түрік ойнаған ұқсап отқа,
Түріктен басқа от болып жан туып па?
Көп түрік енші алысып тарасқанда,
Қазақта қара шаңырақ қалған жоқ па?

Арыстан елге Отан болған Тұран,
Тұранда қазағым да хандық құрған.
Қазақтың қасқа жолды Қасым ханы
Тұранның талай жерін билеп тұрған.

Әділ хан аз болады Назардайын,
Алашқа Есім ханның жолы дайын.
Тәукедей данышпан хан құрған екен
Басында Күлтөбенің Құрылтайын.

Бұл Тұран ежелден-ақ алаш жері,
Тұрансыз тарқамаған алаш шері.
Тұранның топырағында тыныштық тапқан
Алаштың арыстаны – Абылай ері...

Тұраннан Сарыарқаны бөлек деме,
Түркістан алты алашқа болған Кебе.
Тұранның топырағын құшып жатыр
Кешегі ердің ері көкжал Кене.

Шер батса – кім іздемес туған елін,
Тұлпар да көксемей ме туған жерін?
Арқанын ардагері - қалың алаш,
Тұран да, біле білсең, сенің жерің!

Қырағы Тянь-Шань мен Памир, Алтай,
Күтеді көптен сені қарай-қарай.
Кене мен Абылайдың жолын құмай,
Жапанда жайылудың мәні қалай?!

Ертеде Оқыс, Яқсарт-Жейхун, Сейхун,
Түріктер бұл екеуін дария дейтін.
Киелі - сол екі су жағасына,
Болмаса, барсаңшы іздеп бабаң бейітін!

ҚОЙЛЫБАЙДЫҢ ҚОБЫЗЫ

Ертеде ел бар екен қалың Найман,
Қытайға қалың Найман қанат жайған.
Қалың Найман ішінде Бағаналы,
Қазақта бақсы асқан жоқ Қойлыбайдан.

Қойлыбай жын жүгендеп, пері мінген,
Алдында жорғалаған шашты шайтан.
Қойлыбай қобыз алса-ақ қалбалаңдап,
Қақаман жалғыз көзді жынның ері,

Ерегiссе тау-тасқа салған ойран.
Дарқанның Нәдір пері - аға жыны,
Ардақтап оған Шолақ деп ат қойған.
Көйлекеннің үшінші жан жолдасы –

Шайтанның шу асауы батыр Шайлан.
Қойлыбай бақсы болған қазақ асқан,
Жынменен жолдас болған бала жастан.
Азырақ әңгіме үшін сөз қозғайын

Қалың Найман жиылған бір зор астан.
Бір асқа жиылыпты Найман тамам,
Бай, биі, батырлары балпаң басқан.
Ішінде сол жиынның Барақ та бар

Аузынан арыстандай жалын шашқан.
Бәйгеге екі жүздей ат жіберіп,
Күрес сап жиылған жұрт ұрандасқан.
Ерігіп аңғал батыр, маңғаз байлар:

«Бәйгеге қобызың қос», – деп сұрасқан.
Қалқасы қалың Найман қалаған соң,
Қойлыбайың бәйгеге қобыз қосқан.
Найманның ұлы дүбір сол асында,

Әлеумет алқа-қотан дөң басында.
Айнала ығай-сығай, жақсы-жайсаң,
Қойлыбай қобызымен ортасында.
Бас болып батыр Барақ қалаған соң,

Бәйгеге бақсы қобыз қоспасын ба?!
Қойлыбай сонда айтады шақырып ап
Ыңғайлы бір бозбаланы өз қасына:
«Ат шабатын жерде бір сексеуіл бар

Жарып өскен жапанның жартасына.
Қобызды сексеуілге байлап таста,
Мен сенем жын Қақаман жолдасыма».
Қалың Найман бәйгеге қобыз қосып,

Шуласып отырысты дөң басында.
Бір кезде ат келетін мезгіл жетті,
Бозбала ат алдынан шауып кетті.
Сол уақыт жай отырған Қойлыбайды

Аруақ қалшылдатып, дірілдетті.
Аузынан қанды көбік бұрқ-бұрқ етіп,
Жап-жалаңаш қылышты қобыз етті.
Көздері қып-қызыл боп қанға толып,

Сарыны сар даланы күңіrentті.
Бір мезгіл екпіндетіп, долдандырып,
Бір мезгіл жыны буып күбірлетті.
Қалың құмды қап-қара бұлтқа қосып,

Қызыл жел құйындатып дүрілдетті.
Жан-жақты ың-жың, у-шу дауыс қаптап,
Шапқылап жын-перілер дүбірлетті.
Осылай ойнап, сарнап бақсы жатты,

Қалжырады, қап-қара терге батты.
Сол кезде ат келетін құба жонды
Түгіндей будақ-будақ бір шаң жапты.
Сол шаңның ортасында бір сексеуіл

Ербеңдеп ойнақ салып келе жатты.
Екі басы жерді ұрып кезек-кезек,
Сабалап қырды жол ғып жаралапты.
Байланған сексеуілге қобыз берік

Көз ашқанша жиынға келіп қапты.
Сексеуілдің қопарып алып келіп,
Қақаман жұбатады ерке қартты.
Қобыз келді, Қойлыбай көзін ашты,
Қалың ел тамашадан тас боп қатты.

ҚАНЫШ БАЙ ҚИССАСЫ

Ұнар, ұнамасын қайдам,
 Қисса айтайын
 Қаныш байдан –
 Дорба сақал, тырбық тапал,
 Талайыңа таныс байдан.
 Қаныш байың қойлы бопты.
 Қойлы бопты – ойлы бопты.
 Оның ойы оймақ ауыз
 Бір тоқал ғой, тойлы бопты.
 Тойлы бопты, тоқал апты,
 Қаныш байың қарқылдапты.
 Ұл табуға міндетті екен,
 Тоқал қасқа қысыр қапты.
 Қысыр қапты тоқал қасқа,
 Байдың енді пейілі басқа.
 Басқа пейіл – басқа сойыл,
 Тие берген таяқ басқа.
 Таяқ басқа тие берген,
 Таяқ тоқтар кезі келген.
 Әрі бата, әрі қата
 Тиіп, бір күн тоқал өлген.
 Тоқал өлген тулығынан,
 Қаныш тағы аласұрған.
 Тәңірі сонда: «Тоба!» – депті,
 Қаныш байдың қулығынан.
 Тәңірі сонда күйіп тіпті:
 «Көрмедім, – деп, – мұндай итті
 Тосқыны жоқ, тасқыным жоқ,
 Қой, Қанышым, болмас!» – депті.
 Тишу бір түн. Майдың айы.
 Бұлт бүркенген көгінде айы.
 Жел тұншығып, жер тұншығып,
 Сұп-сұлық боп сулы сайы;
 Су еліктей сұп-сұлық боп,
 Жүрегі жай соғып лүп-лүп,
 Жағада іштен «жасын» оқып
 Шәкірттерше шөбі мүлгіп.
 Шөбі мүлгіп, қалғып қамыс,
 Жансыз бұлтқа қайда жарыс,
 Дүние тып-тын. Тишу бір түн.
 Осынау түнде қайда Қаныш?
 Қайда Қаныш? Қаныш үйде.
 Қаныш бірақ күйсіз күйде.
 Тынши алмай, дөңбекшіпті,
 Төсек-орын ұйқы-тұйқы.
 Ұйқы көрмей, күрсілдепті.

«Түні құрсын! Құрсын!» – депті.
Жұдырығы бәйбішеге
Әлсін-әлсін дүрсілдепті.
Дүрсілдепті кесек-кесек.
Кесек болмай: Қатын есек?!
Алайда ырсыл басылмапты,
Салғызыпты тысқа төсек.
Салғызыпты, жатып қапты.
Бір тұтам таң атып қапты.
Таңмен бірге жел оянып,
Әуе біраз салқындапты.
Салқындапты Қаныш бай да,
Бір балбырау тарап ойға.
Көрпеге енді көміле түсіп,
Қаныш байың кіреді ойға.
Ойға кіред, ұйқы аралас...
Құшағында тоқал дейд жас...
Тоқал үзіліп барад дейді,
Кірпігінде мөлтілдеп жас.
Кірпігінде жасы мөлт-мөлт...
...Ұйқы жеңді, ойы күңгірт.
Күңгірт ойы – көмескі түс...
...Келеді ақырын бір қарақұрт.
Қарақұртқа қарап отыр...
Әр қадамын санап отыр...
Құртты бұрын бір көргендей...
Көзін көзге қадап отыр...
Қадап отыр... құртта жетед...
Қаныш таң боп, есі кетед.
Кәдімгі бір қарақұрттың
Көзінде жас мөлт-мөлт етед!
Көзі мөлт-мөлт. Келді? Жатты!
Өлген тоқал! Құдай атты!
Қаныш сасад. Қашпақ болад...
Аяқ-қолы тас боп қапты...
Тас боп қапты. Қайда қашад?
Құрт ақырын төске басад.
Басады да, дәл жүрекке
Көзіндегі жасын шашад.
Дәл жүрекке жасын шашад.
Жасын шашад, көзін басад,
Жылжып түсед... жоқ болады,
Қаныш: «Уһ!» деп, көзін ашад.
Көзін ашад. Кеудесі ісік.
Күйіп барад денесі ысып.
Қалшылдапты Қаныш байың,
Құп-қу болып, құты ұшып.

Құп-қу бопты Қаныш байың.
 Қозғапты енді бір Құдайын.
 «Қаныш қатаң» дегеннен соң,
 Жиылыпты бар ағайын.
 Жиылыпты ауыл-аймақ.
 Қаныш сонда: «Мен бір мойнақ,
 Болдым. Мұндай күйге түстім,
 Тоқал алып аузы оймақ.
 Білесіңдер: өлді... – депті, –
 Қарақұрт боп келді, – депті, –
 Жүрегіме жасын жақты,
 Өлуім хақ енді, – депті, –
 Жұртым, тоқал алма!- депті,-
 Әсіре сөз шалма!» – депті.
 Сөйдепті де Қаныш байың,
 Ықылық атып: «Алла!» – депті.

ӨТІРІК ЕРТЕК

Бұл Ширазым – сол Шираз,
 Гүл, бұлбұлға мол Шираз,
 Гүлі қызыл лағылдай.
 Гүлге қонған бұлбұлы,
 Бұлбұлының бал үні
 Жазғы сұлу сағымдай.
 Осынау Шираз еркеде,
 Ертегідей ертеде
 Болған талай ақындар.
 Үні бұлбұл үніндей,
 Сөзі Шираз гүліндей,
 Қайда олардай ақын бар?
 Жырлап кетсе жорғадай,
 Сөз төгілсе сорғалай,
 Төгілгені – шекер, бал.
 Жырына адам мас болар,
 Көзіне ыстық жас толар,
 Бойың балқып, шымырлар.
 Бұл Ширазым - сол Шираз,
 Тамашасы мол Шираз,
 Баулары бар бұйра бұлт.
 Бұл бір бауда тізілген,
 Адам үзбей үзілген
 Қандай-қандай жеміс жоқ!..
 Шираз қала – дәу қала,
 Айналасы бау қала,
 Бауы жеміс сыңсыған.
 Үзімі еріп білінбей,

Тәтті дәмі тіліңді
Шымырлатып шымшыған.
Өзім көрдім көзіммен,
Шираз елі үзімді
Бауырсақтай асайды.
Асауды місе қылмайды,
Көп құрмай олар тұрмайды,
Үзімнен арақ жасайды.
Шираз елі – молда елі,
Молдалары сәлделі
Арақты шарап деседі.
Таңырқай мұртты көп тақсыр,
«Шарап-шип» – деп тақсыр,
Кеу-кеулесіп ішеді.
Сонымен, Шираз елінде,
Екі-үш күннің бірінде
Құмыршаға құюлы
Шарап тұрад быжылдап,
Құмыршасы тым сәнді-ақ,
Әшекейлі, оюлы.
Сөз - бұл емес, сөз кейін,
Тақсырларға тимейін,
Кезек келер бір күні.
Тыңдаушы неге демесін,
Мысық-тышқан кеңесін
Айтпақшымын бұл жолы.
Күндерде бір күн бір тышқан,
Сықси көзді сұр тышқан
Кіріп келді бір үйге.
Үй болғанда, оңаша,
Тізілген қаздай құмырша,
Таң болды тышқан бұл күйге.
Мойнын тығып мықшиып,
Жылти көзі сықсиып,
Жалт-жұлт етті, қараңды.
Қараңды да таранды,
Тамсанды да жаланды,
Тыя алмады араңды.
Сілекейі сорғалап,
Шықты жылжып жорғалап,
Болар-болмас жалады.
Тағы татып қарады,
Тәтті у бойға тарады,
Бойы балқып барады.
Татқан сайын тәтті су,
Тәтті суы – тәтті у,
Жылти көзі жайнады.

Күш қосылды күшіне,
Мысық түсті есіне,
Тышқан тілді шайнады.
Қолды сермеп жіберді,
Үйдің іші түнерді,
Күңгірт тартты көз алды.
Ықылық атты, «ық» деді,
«Тоқта, тоқта, тоқ!» – деді,
Өзінен өзі сөз алды:
«Ай, дүние жалған-ай,
Іште кетті-ау арман-ай,
Не көрмедік мысықтан?!
Қанымызды ішті ғой,
Баста қайғы күшті ғой,
Өтті-ау өмір құсып қан!..
Аңдып тұрып тап беред,
Тап бергенде шап беред,
Талайға ол сұм салды ауыз.
Не қылмады қанды ауыз?!
Не қылмады жалмауыз?!
Не қылмады ол жауыз?!
Өттең, дүние-ай, не керек,
Көп жаманға кез болып,
Десіп жүр ғой ол жаман!..
Бір көрінсе көзіме,
Көрсетер ем өзіне,
Қалмас еді ол да аман!
Мынау батыр жүрекпен,
Мынау балуан білекпен
Алып ұрып, байлар ем!
Танытар ем әкесін!
Шағар едім шекесін!
Қос құлағын шайнар ем!»
Тышқан солай көпірді,
Көпірді де кекірді,
Ықылық атты, «ық» деді.
Тап сол жерде мысық сұм
Тыңдап тұрған болып жым:
«Тоқта, тоқта, тоқ!» – деді.
«Тоқ!» – деді де, тап берді,
Тап бергенде, шап берді,
Тап сауырдан салды ауыз.
Сауыр ауызға ілікпей,
Құйрығынан сүліктей
Тістеп қатып қалды ауыз.
«Танимысың әкеңді?
Шағатұғын шекемді

Сен екенсің, көрейін!..
Жаман мұндар, есіріп,
Мұнша сөйлеп кесірді...
Сазайыңды берейін!»
«Алди, алди, алдияр!
Бір-ақ ауыз сөзім бар,
Тыңдап, басым кесіңіз.
Айтқызады ғой жастық ит,
Жастық емес, мастық ит,
Қасық қаным кешіңіз!
Айық болсам, сізге мен
Тіл тигізіп, жынды емен...
Патшасына әлемнің.
Маған анау су қылды,
Су емес-ау, у қылды,
Түк жазықсыз өлем мен...»
Сөйдеп тышқан зарлап тұр,
Көзінен жасы парлап тұр,
Жерге мөлт-мөлт тамады.
Шиқылдады шашалып,
Қиқылдады қақалып,
Бүйірі бүлкіл қағады.
Бұлтыңдады, бұлқынды,
Жан ұшырды, жұлқынды,
Күлді мысық мұртынан.
Үш босатты, бас салды,
Бес босатты, бас салды.
Сілекей шұбырды ұртынан.
Тікен мұрты тікиді,
Шегір көзі шікиді,
Бір «ап» деді, жеп қойды.
Сілекей шұбырды ұртынан,
Бір мырс етті мұртынан,
«Құтырған құл!..»- деп қойды.
Сөйтіп, мысық қылғыды,
Қылғыды да қалғыды,
Пысылдады, кекірді.
Қалғып кетті қорылдап,
Баспалатты мырылдап
«Шүкір, шүкір, шүкір-ді».
Солай ұйықтап түн өтті,
Түн де өтті, күн де өтті,
Тышқан бойға тарады.
Тамақ керек тағы да,
Не кез келер бағына?..
Мысық жалт-жұлт қарады.
Мұртты тілмен жалап қап,

Алақтады, жалақтап,
Татарға түк көрінбей.
Сілекейін жұтыпты,
Тышқан заты жытыпты,
Ешбір тықыр білінбей.
Жердің бетін түн басты,
Мысық оймен мұңдасты...
Күлді, ойланды күбірлеп:
«Қой, бүлісті тастайын,
Мен бір істі бастайын,
Тек таң атсын сібірлеп».
Сібірледі күміс таң,
Жетті мысық жалма-жан,
Тартты тура мешітке.
Кірді жымып үндемей,
Мінді ақырын мінбеге,
Кірісті бір кәсіпке.
Мырылдады азандай,
Сәлде салды қазандай,
Тасбиық алды қолына.
Тап сопыдай сумиді,
Тап молдадай мүлиді,
Кірді тәубе жолына.
Кіргені оның қалайша?
Кіргені оның былайша:
Қазан сәлде қаңқиды.
Таңырай мұрты таңқиды,
Қос құлағы салпиды,
Бір момын боп маңқиды.
Бір күрсінді, бүйдейді:
«Күй, күй, жаным, күй!-дейді, —
Асты бастан күнәйім.
Қалай сабыр қылайын?!
Мейірімі мол Құдайым,
Бір өзіңе жылайын!..
Не қылғаным, Жасаған,
Талай тышқанды асағам,
Сенен қалай жасырам?!
Мейірімінді түсір деп,
Күнәйімді кешір деп,
Дәрғаһыңа бас ұрам.
Мейірімі мол Тәңірі ие,
Мынау мешіт үйінде
Ант ішемін атыңмен:
Тіпті арамдық етпен деп,
Тұмсығына шертпен деп
Енді тышқан затының!

Сүттей аппақ ниетпен
Бір өзіңе ант берем:
Енді өмірімде ет жемен!
Ұшыраса аш тышқан,
Тәжірибесіз жас тышқан,
Етімнен кесіп ет берем».
Осылайша сұм мысық
Көзді қойып бір қысып,
Күңіrentті үйді сөзімен.
Бар көңілі бағанда,
Қарап қояд бағанға
Құйрығымен көзінің.
Қарамайды-ау бағанға,
Қарап отыр тағамға,
Тағамымыз – бір тышқан:
Құжырайып, құнтиып,
Тыңдап отыр жылтиып
Сүлік құйрық сұр тышқан.
Көріп мысық сәлдесін,
Естіп антын-тәубесін,
Ұйып мысық – молдаға,
Қос құлағы ербиіп,
Қос танауы делдиіп,
Тартты тышқан ордаға.
Келді де айтты: «Осылай,
Осылай да осылай.
«Тәңірі, күнәм!» ауыр деп
Мысық зарлап жас төкті,
Бізге тимеске ант етті, –
Тышқан маған бауыр деп».
Орда тышқан үрпиді,
Бәрінің көзі жыртиды,
Ә дегенде таң болды.
Ұзамады, мәз-мәйрам,
Бастады у-шу той, мейрам,
Үйдің іші даң болды.
Отағасы, балақай –
Бәрі де айғай, алақай,
Бәрі ордаға ағылды.
Шәрбат, шарап, бал, сыра,
Сырнай, керней, домбыра,
Дабыл даң-дұң қағылды.
Гүжілдеді қобызы,
Безілдеді сыбызғы,
Бұрқылдады қорқоры.
Үзім, алма алқызыл,
Өрік, анар қан қызыл,

Шаптал, інжір, алқоры.
Соныменен, сөз қысқа,
Опыр-опыр топ тышқан
Ию-қию тойда отыр.
Жалғыз-ақ бір қария,
Өзінше ойы дария,
Тойда отырып ойда отыр.
Қария айтты: «Әлеумет,
Құтты болсын қаниет!»
(Күңгірт көзін көтерді).
«Соныкі сұмдық болмасын!..
Сол сұм алдап ұрмасын!..
Малданбалық бекерді».
Арақ ішкен өңшең мас,
Есі шала өңшең жас,
Дүрсе қоя берісті:
«Көр көрінед көзіңе,
Өз ақылың – өзіңе!
Сен бүйдеме игі істі.
Кері тартпа кәрісің,
Етек басу – бар ісің,
Қой сөзіңді, оттамай!
Құй шарапты көпіртіп!
Бас сырнайды, лепірттіп!
Тарт, күрілдет, тоқтама!»
Ойшыл қария жүдеді,
Шиқыл-қиқыл үдеді,
Ию-қию бар халық.
«Мысық күнәсі ауыр ғой,
Бүгін бізге бауыр ғой,
Оған тарту тарталық!» –
Деді еліріп бір тышқан,
Сүлік құйрық сұр тышқан.
Қабылды қалың жұрт.
«Пәле!» – десті, елірді,
Сағым ішіп семірді
Сыры ежелден мәлім жұрт.
Соныменен сөз бітіп,
Сөз біткенде, тез бітіп,
Кеңес тынды, тарады.
Енді елшілер кешікпей,
Тартты тура мешітке
Алып тарту-таралғы.
Кірді елшілер мешітке,
Сұмдық болар десіп пе?!
Ентелесті молдаға.
Көзді жұмып сұр мысық,

Оң жақ көзін бір қысып,
Басты «Алла! Аллаға».
Топ-топ болып тұр елші,
Сөз бастады бір елші:
«Тақсыр, мұнда келіпсіз.
«Еткен күнәм ауыр, – деп, –
Тышқан маған бауыр», – деп,
Антпен уәде беріпсіз.
Қуанып соған, қылдық той,
Өзіңізге мәлім ғой
Бейбақ біздің халіміз.
Сізге әкелген тарту бар,
Асымызды, алдияр,
Көптей көріп алыңыз.
Оныңыз рас: күнә ауыр,
Енді бізбен сіз бауыр.
Тарту – достық белгісі
Міне алма алқызыл,
Үзім, анар қан қызыл», –
Келді мысық күлкісі.
Бір мырс етті мұртынан,
Сілекей шұбырды ұртынан,
Көзін қызыл қан жапты.
Бір «ап» деді, тап берді,
Тап бергенде, шап берді,
Топыр қылды жан-жақты.
Алла қалды адыра,
Сәлде қалды адыра,
Ұшты тәубе тәсбімен.
Көмді тырнақ мырылдап,
Қанды жұтты қырылдап,
Топ тышқанды қылды жем.
Елші түгел тұтылды,
Екі-ақ тышқан құтылды,
Зытты екеуі жорғалап.
Тек шықпаған жанымен,
Ордасына ханының
Жетті жасы сорғалап.
Өкпе ауызға тығылды,
Жетті екеуі, жығылды:
«Осылай да осылай».
Тақта отырған хан, уәзір -
Қабак қарын екі дүр
Десті: «Апырм-ай, бұл қалай?!»
Хан бүйірді таянды:
«Осылай болу аян-ды...
Мысық бола ма, әйтпесе?!

Ойла жылдам, әй, уәзір!
Осыған ақыл тап қазір,
Басыңды алам, әйтпесе!»
Ханның басы қақиды,
Уәзір көзі ақиды,
Беті күлдей болды қу.
Құп-қу болды, бозарды,
Терлеп кетті, қызарды,
Айтты: «Амал – соғысу.
Тышқан деген қалың ел,
Ерлігімен мәлім ел,
Алты әлемге даңқы бар.
Айбынды, айбарлы арыстан,
Ойы - дария, данышпан
Сіздей дана ханы бар.
Аттаналық қол болып,
Қол болғанда, мол болып,
Жауға соғыс ашалық.
Қанды судай шашалық,
Мысық жынын басалық,
Ұстап, дарға асалық!»
Хан бүйірді таянды:
«Осылай болу аян-ды...
Мысық бола ма өйтпесе?!
Жауға аттансын ел тегіс!
Қанын төксін көл-теңіз,
Басын алам, әйтпесе!»
Соныменен күн батты,
Түн түнерді, таң атты,
Қол қозғалды, ағылды.
Жер қайысты дірілдеп,
Сырнай, керней гүрілдеп,
Дабыл даң-дұң қағылды.
Қара ағаштай көп найза,
Күнде ойнады көк найза,
Алдаспандар жарқылдап.
Желкілдеді жалаулар,
Желпілдеді танаулар,
Хан қақалды қарқылдап.
Ордасында хан қалды,
Ханмен біраз жан қалды:
Ақсүйектер, төрелер –
Қалың елді құл қылып,
Бұзықтығын пұл қылып,
Жатып ішер немелер.
Кетті сөйтіп қалың қол,
Қалың қолы – қалың ел.

Көбі – ойлы, азы – мәз.
Талайы барад тұнжырап,
Талайы барад қанжылап,
Көбі – жаяу, аттысы – аз.
Соныменен, қол кетті,
Қол кеткенде, мол кетті.
Барды, кірді соғысқа.
Мұны өтірік демендер,
Күңіренді көк пен жер,
Өзге соғыс соғыс па?!
Будақ-будақ бу шықты,
Бу ішінен ту шықты,
Шыпқылдаған шықты шу.
Шұрқ-шұрқ болды көбелер,
Дал-дұл болды денелер,
Айқай-ұйқай, ызы-шу.
Соныменен, сөз қысқа,
Шәйіт болды көп тышқан,
Мысықты ұстап ,байлады.
«А, қанішер неме!» – деп,
Басқа, көзге төпелеп,
Ханға, ордаға айдады.
Хан бүйірді таянды:
«Осылай болу аян-ды...
Көрсетпе итті көзіме!
Жап зынданға қараңғы!
Қатыр аштан арамды,
Қыл бұрау сал өзіне!
Ертең әпкел ордаға,
Сот құрармыз ордада,
Бүгін пәлен демелік.
Бүгін өңшең майталман –
Қаза тапқан майданда
Шәйіттерді көмелік!»
Айтты да хан тоқтады,
Жұрт хан сөзін құптады,
Шақырылды елге азан.
Молда келді мәлиіп,
Сопы келді сүмиіп
Сәлделері бір қазан.
Қылмың қақты, қуанды,
Білектерін сыбанды,
Аруланды өліктер.
Өлік көрсе молдалар,
Сілекейі сорғалар,
Өтірік десең, өліп көр.
Табытқа өлік салынды,

Қара тулар алынды,
Көшті молда бастады.
Қолына алып құранды,
Бір әннен соң бір әнді
Түйдек-түйдек тастады.
«Тәбәрікті» тұқыртып,
«Жасыңды» ашып сыпыртып,
Суылдатып келеді.
Аузында – Алла, ойында:
«Қанша түсер қойынға?..
Жуырда кім өледі?»
Жетті табыт бейітке,
Түсіріліп шейіттер,
Көрге дереу көмілді.
Көрге көлгір молданың,
Жұртты алдағыш жорғаның
Өтірік жасы төгілді.
Соныменен күн батты,
Дамылдады, ел жатты,
Хан түн бойы қылды той.
Талай халық қаралы,
Талай халық жаралы,
Хан үйі – той, елде – ой...
Тоймен, оймен өтті түн,
Таң білінді, дүние – тын.
Ұлы сәске ел тұрды!
Зындандағы мысықты
Қарғылап ап күшіктей,
Жендет ордаға ап жүрді.
Ханның көзі жыртыып,
Қабак қарны бұлтиып,
Тақта жатыр жантайып.
Қасында отыр уәзірі,
Тақсырлауға әзір-ді
Қос құлағы қалқайып.
Хан қорқорын тартады,
Алдында айбалталы
Жендеттер тұр қақиып.
Хан қарады мысыққа,
Қарады оған мысық та
Ашулы көзі ақиып.
Хан уәзірмен кеңесті,
Кеңескенде не десті:
«Тұқымын мұның құрталық!
Жалпы жұртқа жар қылып,
Майданға анау дар құрып,
Дереу дарға тарталық!»

Дереу жарлық берілді,
Майданға дар құрылды,
Мысықта алып барылды.
Хан да келді қолымен,
Ырс-ырс етіп, қолымен
Сипап қабақ қарынды.
Хан таяққа таянды:
«Осылай болу аян-ды...
Сал арқанды! Сал!-деді. —
Жендет, енді жақында!
Көм қылышты батырға!
Ал! Ал басын! Ал!»-деді.
Сонда мысық бұлқынды,
Жан ұшырды, жұлқынды,
Көзі шоқтай жайнады.
Тұсауды үзіп күшімен,
Қыл арқанды тісімен
Бытыр-бытыр шайнады.
Босанды да тап берді,
Тап бергенде, шап берді,
Бірді белден тістеді.
Тышқан тырым-тырақай...
Өттең ғана дүние-ай,
Хан ауызға түспеді.
Мысық кәрмен қарғыды,
Ерсіл-қарсыл орғыды,
Шиқылдатты талайды.
Дар майданнан жын ойнақ
Қылды мысық әп сәтте-ақ
Жып-жылмағай маңайды.
Сөйтіп, мысық топыр қып,
Демін алып отырды.
Сөз сөйледі бұлайша:
«Жүрсейші иттер тек босып,
Олар — тышқан, мен — мысық,
Жеңеді олар қалайша?!
Өңшең шірік, пасықтар!
Ажалына асықтар,
Көрді көрмей қазулы!..
Олар — менің азығым,
Бұл — Құдайдың жазуы,
Өзгертпек пе жазуды?!
«Анау көрім қазылған,
Бұл әзелде жазылған», —
Де де, үндемей жүре бер!
А, құтырған құлдар-ай!
Иесін қапқан мұндар-ай!

Ал, ендеше, өле бер!» –
Деді мысық, демікті,
Демін алды, тынықты,
Тұрды, кетті жайына.
Есін жиды көп тышқан,
Таққа тағы мінді хан,
Хан кірісті тойына.
Шәрбет, шарап алдырды,
Шарапқа сусын қандырды,
Сырмай-керней ойнатты.
Деді жұртқа: «Иттүге!»
Ханның осынау иттігі
Елді ауыр ойлатты...
Ел ел болсын дегендер,
Елдің қамын жегендер
Біріне бірі сөз салды.
Аулақ үйге жиылды,
Ортаға үстел қойылды,
Дереу мәжіліс басталды.
Отырысты көп аға,
Қоңырау қақты топ аға,
Бүйірі бүлкіл қақты кеп.
Құжырайды, құнтиды,
Жырты көзі жылтиды,
Сөз аузынан ақты кеп...
«Ау, әлеумет, сөз мынау:
Мысық - бізге ата жау,
Бұл туралы қысқа сөз.
Ендігі сөз, хал мынау:
Арақ ішкен хан мынау,
Осыны ойлар келді кез.
Мысықты ата жау деуші ек,
Ханды асқар тау деуші ек,
Кімге пана болды хан?!
Даналығы осы ма?!
Паналығы осы ма?!
Елді жалмап, сорды қан.
Елдің көзі ылғи жас,
Хан тағында ылғи мас,
Бар білгені – бас алад.
Еңіреп жерді күңіrentіп,
Бұқара қасқа қан жұтып,
Өз қанына шашалад.
Елді ұрысқа айдады,
Қарқылдады, қайрады,
Өзі қалды ордада.
Ел қазалы, көзі жас,

Хан тағында тағы мас,
Баққа ма осы? Сорға ма?
Күні кеше мысықты
Ұстасымен, кешікпей,
Керек еді дарға асу.
Зынданға оны жапқызды,
Тынықтырып, жатқызды!
Ақымақ ханда жоқ сасу...
Хан қырағы данам деп,
Ханның тілін алам деп,
Қырылды ғой ел бейбақ!
Ау, әлеумет, ойлаңдар!
Ойлап қана қоймаңдар!
Қырыламыз ба хан деп-ақ?!
Қой, хан деуді қоялық!
Ханның көзін жоялық!
Мысық та жау, хан да жау.
Біреуі оның тыстан жау,
Біреуі оның іштен жау.
Жаудың ісі – ел талау...»
Кеңесті осылай көсемдер,
Шерді ағытты шешендер,
Сөз бір жерге құйылды.
Жеті түнде қараңғы
Бүгежендеп, қараңдап,
Жұрт майданға жиылды.
Жұрт жиылды, кеңесті,
Кеңескенде не десті:
«Ханды қазір байлалық?!
Онсын ұстап мысықты ап,
Хан, мысықты қосақтап,
Қаңғырталық, айдалық!» –
Десті осылай дүркіреп,
Көшкен бұлттай жөңкіліп,
Жұрт жөнелді ордаға.
Арақ ішіп, қылжаңдап,
Өзінен өзі ыржыңдап,
Хан отыр ед ордада.
Ел қазалы, азалы,
Азалы ел – ызалы,
Қылды орданы күл-талқан.
Ықылық атып қақалып,
Қол-аяғы маталып,
Домаланып қалды хан.
Жұрт жөнелді жөңкіліп,
Жалаулары желкілдеп,
Аттан салып қиқулап.

Будақ-будақ бу шықты,
Бу ішінен ту шықты,
Шуылдады шиқылдап.
Лап қойысты мысыққа,
Атып тұрып мысық та
Тап-тап берді маңайға.
Талай жүндер жұлынды,
Талай жері тілінді,
Ажал жетті талайға.
Көзді оттай ойнатты,
Ә дегенде тым қатты
Сұм мысықтың карқыны.
Соғыса алмай көсіліп,
Қалың тышқан қырылып,
Қара қанға қалқыды.
Соныменен, сөз қысқа,
Айдап ап кеп ордаға,
Мысықты ұстап, байлады.
Шеп те болса көп тышқан,
Ханды қосып, ордадан
Екі сұмды айдады.
Қол ұстасып хан, мысық,
Екеуі де қан құсып,
Түннен бетер түнерді.
Қираң басып жөнелді,
Алақайлап ел енді,
Қуанышқа кенелді.
Едірейіп, қалқиып,
Тырбық бұты талтиып,
Сөз сөйледі қаптесер:
«Бірің сенің – тыстан жау,
Бірің сенің – іштен жау,
Кет, қанішер! Баскесер!
Кет, екі жау! Қаңғып өл!
Еркін қалдың, қалың ел!
Еңіреме енді, жасың тый!
Енді сені талау жоқ!
Енді құл ғып қанау жоқ!
Өзіңе өзің болдың би!»
Соныменен, хан, мысық
Кетті қаңғып қан құсып,
Қуанышта қалың жұрт.
Деп: «Бұғаудан бостандық!»
«Жасасын, – деп, – бостандық!»
Қол соғылды шарт та шұрт.
Біреу тұрды, биледі,
Біреу керней күйледі,

Дабыл даң-дұң қағылды.
Бітті осымен кеңесім,
Тыңдаушы енді демесін:
«Онсын тышқан не қылды?...»
Енді ертегім байыды,
Ертегімнің айыбы:
Кемі - өтірік, көбі шын.
Жоламас ем азға да,
Керек болды аз ғана
Өтірік қосу көп үшін.
Бұл аздың да, оқушым,
Қайта оқышы, бәрі шын.
Шыны мынау - бұл мысал.
Ертегімнің басында
Бала біткенге ашына
Жұмбағымды есіңе ал.
Бір дегенім – білеу ғой,
Екі десем – егеу ғой,
Үш дегенім – үскі ғой.
Мысық – талаушы екені,
Ханның – қанаушы екені
Енді есіңе түсті ғой.
Екі жауын осынау
Қылған кейін ханталау
Қалың тышқан – қалың ел.
Төртімді енді төсек деп,
Бесімді енді бесік деп,
Өзің енді тарта бер.
Тоғызымды – торқа де,
Сегізімді – серке де,
Жетімді – енді желке де.
Ерте, ерте, ертеде,
Ешкі жүні бөртеде,
Құйрығы оның келте де!
Бір дегенім - білеу ғой,
Екі десем – егеу ғой,
Үш дегенім – үскі ғой,
Төрт дегенім – төсек қой,
Бес дегенім – бесік қой,
Алтыны – асық десіп қой.
Жетім – желке емес пе,
Сегізім – серке емес пе,
Тоғызым – торқа болмай ма?
Он дегенім – оймақ қой,
Он бір қара жұмбақ қой.
Жұмбағым, балалар, ұнай ма?
Иә, жұмбақты тасталық,

Басқа кеңес басталық.
 Үй артында дөңеске
 Алқа-қотан отырып,
 уды қойып, жым болып,
 Кіріселік кеңеске.
 Ерте, ерте, ерте екен,
 Ешкі жүні бөрте екен.
 Сөз бастайын ертеден.
 Сөйтіп кеңес қозғайын,
 Бірақ сөзді созбайын,
 Қайырайын келтеден.
 Арқаның оң бетінде,
 Құба қырдың шетінде
 Талай бетпақ дала бар.
 Сол шөлдерден көп ары,
 Таулы жерде жоғары,
 Шираз дейтін қала бар.
 Бұл Ширазым – сол Шираз,
 Тамашасы мол Шираз:
 Көгіне алтын себілген.
 Көміп сәуле селіне,
 Күні күліп жеріне,
 Жерге жауһар төгілген.

ОҚЖЕТПЕСТІҢ ҚИЯСЫНДА

Арқада Бурабайға жер жетпейді,
 Басқа жер ойды ондай тербетпейді.
 Бурабайдың көлі мен Көкшетауды
 Көрмесең, көкіректен шер кетпейді.
 Қиясымен бұлт құшқан Оқжетпестей
 Басқа тау ойды аспанға өрлетпейді.
 Арқада Бурабайға жер жетпесе,
 Алашта Кенекеме ер жетпейді.
 Көкшеде күңіренген Кенем қайда?!
 Дариға, жүрегімді дерт өртейді.
 Көкшені күндіз-түні мұнар басқан,
 Қап-қара бұлттармен құшақтасқан.
 Алдында бұйра жалды бөлек тау тұр,
 Көкшеге қосылмаққа қойнын ашқан.
 Мөп-мөлдір, дөп-дөңгелек көл ортада,
 Жел ойнап, ақ бетіне меруерт шашқан.
 Сол көлдің жағасында Оқжетпес бар,

Жасаған мұнарадай құйып тастан.
Найзадай Оқжетпестің қиясына
Жалғыз-ақ Кенекем ғой қадам басқан.
Алашта талай-талай ерлер өткен,
Ерлерде Кенекеме кім бар жеткен?
Сүйремей елін ерге, көрге сүйреп,
Ер емес, «ершіктер» ол елді еңіреткен.
Жалғыз-ақ Кенекем ғой қайрат қылған,
Қазақты құтқарам деп қалың өрттен...
Бір кезде Кенекемді ойлар билеп,
Бір өзі Бурабайды кезіп кеткен,
Артында Оқжетпестің үңгір тау бар,
Сол тауда бірнеше күн мекен еткен.
Бір түні тым құтырып жел ойнайды,
Жынды жел қатты сақ-сақ күле ойнайды.
Бетінен жел кеп сүйіп алғаннан соң,
Көбіктеніп күлегеш көл ойнайды.
Сол түні сонау үңгір тау ішінде
Қабағын қарс жауып Кене ойлайды.
Қамалған қазағына жол таппаққа,
Жүрегін тілім-тілім тіле ойлайды.
«Қазағым, ханың да мен, қараң да мен,
Сен үшін жаным құрбан», – деп ойлайды.
Кенекем құлаштаған ой теңізін,
Бұлдыртқан бұлдыр заман қыран көзін.
Бір кезде серпіледі, шығарған соң
Ойлардың «уһ» деген у лебізін.
Келеді маң-маң басып Оқжетпеске,
Құмдарға жолбарыстай тастап ізін.
Көзін жұмып, қияға шықсам-ау деп,
Ойлайды жоғарыға жөндеп жүзін.
Сол минут Оқжетпестің қиясында,
Жіберсе көзін ашып, көреді өзін.
Кенекем көзін ашып, таң боп қатты,
Қараңғы, көз көрмейді ешбір затты...
Нажағай маңайында жарқ-жұрқ етіп,
Қарағай, сыпсың біткен шулап жатты.
Төменде, Оқжетпестің етегінде
Толқындар тасты сабап, тулап жатты.
Кішкене сескенгендей болғаннан соң,
Кенекем аузына алды аруақты.
«Аруақ» деп алғанша аузын жиып,
Көреді қарсы алдында әппақ қартты.

Қарт сонда қозғағандай болды басын,
Қолыменен көтерді түкті қасын.
Ойнаған ақ бұлттай денесі әппақ,
Жасаған бұлт ішінде барлық жасын.
Күңіренген көлдердің көбігімен
Жуғандай әппақ қылып сақал-шашын.
Ізгі қарт «а» деп аузын қозғағанда,
Төменде судың шуы болды басым.
Қарт сонда күңіреніп: «Аманбысың,
Кенежан, елдің ері жолбарысым!
Кенежан, берірек кел, сырттан балам,
Ел үшін елсіз жерде жортқан балам.
Сақтайтын қолдан тілден сендей ерді
Ата пір қасиетті мен қарт бабаң.
Өз қолыммен төменнен тартып алдым.
Қияда күтіп сені сансыз заман.
Ел үшін еңіреп туған жолбарысым,
Білемін, жүрегінде бар бір жараң.
Сені улаған қазақтың қайғысы ғой,
Дариға, қазағыңның күні қараң.
Алаштың алдын қара тұман жапқан,
Мынау орыс обыр ол еміп жатқан.
Заман азған шағында адам азбақ,
Көп ерлер жаумен бірге елін шапқан.
Кешегі Абылайдан азып туған
Уәли анау қарт қатынмен басы қатқан.
Шормандай шолтаңдаған шолақ билер
Орыстың шекпеніне елін сатқан.
Кенежан, елің қалды жау қолында,
Алып кет алашыңды осы жақтан.
Тайсалма, тәуекел қыл, батыр балам,
Арсыға дұға асырар мен қарт бабаң.
Еңіреген ерге серік жолдас болар,
Балауса жас жолбарыс – інің Науан.
Жау қалың: азғантай ел, азғантай шақ,
Болғай ед аруақ жар, Құдай панаң.
Мерт болсаң мақсұтыңа жетпей егер,
Сол сағат мен осы жерде тасқа айналам.
Алашта тағы сендей ер тууын
Төбеде тас боп шөгіп күтіп қалам».
Осы сөздерді айтып қарт ғайып болды,
Таудың үсті тамаша нұрға толды.
Тербеліп, күңіреніп қара бұлттар,

Жер мен көк қасиетті жырға толды.
Бұлтты айдап, сылдыратып сумен ойнап,
Ерке жел тасты құшып сақ-сақ күлді.
Аллалап ну қарағай шулай-шулай,
Төменде тулай-тулай толқын өлді.
Тамашадан тас болып біраз тұрып,
Көзін ашып, Кене өзін жерде көрді.
Сол кеткеннен Кенекем кете барды,
Жанына жас жолбарыс Науанды алды.
Алашты алып шығып ел қылмаққа,
Орысқа аш бөрідей ойран салды.
Үйсін, дулат, қырғызбен қол ұстасып,
Қытаймен қатынаспаққа ой ойланды.
Біле алмай надандықпен ердің ойын,
Сорлы қырғыз мерт қылды арыстанды.
Арыстан Алатауда мерт болғанда,
Оқжетпесте тұрған қарт тасқа айналды.
Содан бері бірталай заман өтті,
Алашты улай-улай жаман өтті.
Тұлпар – тулақ, ер арып аруақ боп,
Сарыарқа сайран жердің сәні кетті.
Жолбарыстар жортатын сар далада
Қорсылдаған доңыздар мекен етті.
Жалғыз-ақ Оқжетпестің қиясында
Шөккен қарт күншығысқа түзеп бетті,
Көп заман талмай-тозбай тау басында,
Алаштан Кенекемдей бір ер күтті.
Арқада Бурабайдай жер болмайды,
Алашта Кенекемдей ер болмайды.
Кене Арыстан мезгілсіз мерт болды ғой,
Алашқа бұдан да зор шер болмайды.
Ел азды, арқа тозды, қайғы басты,
Күңіреніп біздей бейбақ жыр толғайды.
Құдай-ау, мәңгілікке қарғамасаң,
Кенедей енді неге ер тумайды?!
Кене жоқ, ізін басар іні де жоқ,
Дариға, жүрегімді дерт улайды.

ТОЛҒАУ

Тек ел деген сөзі үшін,
Ергенде, ердім ұранға.
Болмаса, аян досыма,
Досым түгіл, қасыма:
Аты бар деп атшы боп,
Қошемет қып, қосшы боп,
Ел бастаған ағаға
Адъютант болып ермедім.
Адъютант болып адамға
Ермеуіме көп белгі.
Көп белгіден бір белгі:
Ағаның азы қасарып,
Аузына ауыр тас алып,
Түн шығып оймен жатқанда
Талай аға тез жүдеп,
Жөңкіле жүкті тартқанда.
Жеммен жүрер жабыдай,
Құрбының көбі тез түлеп,
Топырлап топқа шапқанда,
Жапанда жалғыз күңіреніп,
Мен ойыма ергемін
Еділ кездім, шөл кездім,
Кезгенімде не көрдім:
Қайда барсам, көр көрдім.
Айдарлысы құл болып,
Тұлымдысы тұл болып,
Еңіреген ел көрдім.
Қаралы көптің ішінде,
Қара салып басыма,
Елмен бірге еңіредім.
Бұл айып деуші дей жатар,
Мен мұны айып білмедім.
Мен еліме басшы емен,
Мен еліме қосшымын.
Күлкісін гүлге бөлейтін,
Жыласа, бірге жылайтын,
Жаны бір жолдас жыраумын.
Жылағанда жалпы жұрт,
«Жылама, күл!» – дегенде,
Көне алмадым, көнбедім.
А дегеннен асылды

Тебіренген толқын бетінде
Көремін деп асықтым.
Асыққаннан не пайда,
Толғақсыз туар бала жоқ.
Ту баста толқын бетінде
Асығып күткен асылды
Көре алмадым, көрмедім.
Бұлқынған толқын бетінде,
Қалқыған қу тезектей,
Бір күн бура болғышыл
Бұзықтар болды көргенім.
Көргенім анық, алайда
Тезекке бола толқыннан
Ат-тонымды ап безбедім.
Бұл безуден саулығым:
Жүзден тоқсан толқында ед.
Анда-санда ес кіріп,
Сұрадым тоқсан саулығын.
Ақталмаймын, қалайда,
Толқынға жоқ-ты жаулығым.
«Жау» деген – жаудың жаласы,
Әділ болсаң, өмірімді
Ақтарып әділ қарашы.
Отыз жыл өмір бойында
Жазғанымды жайып сап,
Екі жар ғып санашы.
Тексеруді отызды
Ауырсынсаң, қояйын.
Бір сөзімді есіңе ал:
Мен толқынға жау болсам,
Жеті жыл бұрын осыдан,
Төңкерістің таңында
Алты алашқа әйгілеп:
«Не бостандық, не құлдық,
Не езілу, не теңдік,
Не патшалық, не Кеңес -
Екіден бір!» – дер ме едім?!

ЖҮСІП ХАН

Бар екен де, жоқ екен,
Аш екен де, тоқ екен,
Ертек, ертек, ертекте:
Ала қарға – азаншы,
Қара қарға – қазаншы,
Шымшық терген шөпшекті.
Қарлығашы қалбаңдап,
Жапалағы жалбаңдап,
Көрсетіпті көмегін.
Құс атаулы, әйтеуір,
Болыпты бәрі әбігер,
Мен білем бе себебін?!
Сөз бұл емес, сөз кейін,
Бұл сөздерім әншейін
Кеуде кернеп дем алыс.
Бұл – бұлаңы түлкінің,
Бұл – бастапқы бүлкілім,
Болғаннан соң жол алыс.
Тағы да айтам: бұл жерде
Жазбақ емен сендерге
Құстардың не қылғанын.
Бұл әшейін қомданып,
Даярланып домбыра алып,
Тамағымды қырғаным.
Ал тамақты қыралық,
Бөрікті жерге ұралық,
Кіріселік кеңеске.
Кеңес мынау ұнаса:
Жер жүзінде тамаша
Талай жер бар емес пе?
Оңтүстікте алыста,
Үндістанға барыста
Иран дейтін бір жер бар.
Жер болғанда, ерке жер,
Жердің құты – серке жер,
Не керегің табылар.
Күні жерге үңілген,
Жері гүлге көмілген,
Бір гүл сайын бір бұлбұл.
Асты бір гүл жайнаған,
Үсті бұлбұл сайраған,

Мейлің жыла, мейлің күл.
Бал бұлақтың тауы бар,
Бұйра-бұйра бауы бар,
Бауы толған жеміске.
Бір жемісі жақұттай,
Бір жемісі ақықтай,
Бір жемісі күміс пе?!
Бір жақ беті қандай боп,
Бір жақ беті таңдай боп,
Үйіліп жатқан алмасы.
Бәрінен де бұл әжеп,
Саусағыңды бірге жеп
Қоятындай алуасы.
Қойтұяқтай – түймедей,
Елі жейтін үймелей
Әсіресе шапталы.
Тағы елінде жібек көп,
Талайының жібек дейд
Еру киген қапталы.
Иран жері, не керек, –
Жеміс, бұлбұл, гүл, жібек,
Төрт түлегі сай бопты.
Сай болғанмен, мәлім ғой,
Елінің дені қу кедей,
Бір уыс-ақ бай бопты.
Қашанда надан көп кедей,
Бір уыс байға беттемей,
Құл боп қызмет қылмай ма?
Желіккен байлар құл айдап,
Еріккен байлар хан сайлап,
Өңгіме-Дүкен құрмай ма?
Иранда сонау құт қонған,
Байға ғана құт болған
Бопты дейді Аббас хан –
Жасын тақта жасаған,
Күшігенге ұқсаған,
Құлқы бұзық қақпас хан.
Елін бақпай, тақ баққан,
Бар жұмысы – тек жатқан
Алтын сарай ішінде.
Әйел жиған үйірлеп,
«Әйел!» деген күбірлеп
Өңінде де түсінде.

Шараптан ылғи шала мас,
Тажындағы тізген тас
Гауһар, күннің көзіндей...
Арамтамақ Аббас хан,
Өз құлқына тап басқан,
Уәзір жиған өзіндей.
Сұм-сұрқия уәзірлер
Хан керегін әзірлер
Шауып, шаншып, ел талап.
Бұқара қасқа бүгжеңдер,
Табанда ылғи тепкі жер,
Құл боп құрдай жорғалап.
Күндер өткен осылай,
Тістесіп құйрық ай мен ай,
Жылдың ізін жыл басып,
Күндерде бір күн хан Аббас,
Шарап ішіп шала мас,
Өзімен өзі сырласып
Отыр екен сарайда,
Тірі жан жоқ маңайда.
Кіріп кепті бас уәзір.
Қос шикандай томпақ ұрт,
Дорба сақал, құйрық мұрт,
Депті уәзір: «Иә, тақсыр!
Ұзақ болсын жасыңыз,
Сізге құрбан басымыз.
Келгенімнің мәні бұл:
Бас балшысы түскірі
Балына не түскенін
Сізге айтқалы келіп тұр».
«Кірсін!»- депті сонда хан,
Сонда оқтай зырлаған
Балшы ұшып кіріпті.
Кіріп құрдай жорғалап,
Құлдық ұрып үш қабат,
Тұрып сөйлей беріпті.
Сырласқаны көк аспан,
Жұлдыз қарап, бал ашқан
Тәуіп екені тағы бар.
Депті: «Алдияр ханымыз!
Сізге құрбан жанымыз!
Келдім алып сұм хабар.
Жұлдыз маған не деді?

Жұлдыз жақсы демеді,
Қатер айтты ханыма.
Қатері сол, қысқа сөз:
Ханға қаза қатасыз
Оныншы күн таңында».
«Не? Не?» – деді, хан құп-ку,
«Не? Не?» – деді, қысты ашу,
Қалшылдады, қақалды.
Ықылық атты, қиық деді,
«И-и-и-и-еет!»- деді,
Сапсаңдатты сақалды.
«А, құтырған бадырақ құл!
Бұл былшылық қай былшыл!?
Кет! Көрінбе! Шық! Жоғал!
Мен тіліңді қырқайын!
Тұқымыңды құртайын!
Жендет! Жендет! Басын ал!».
Желден ұшқыр жын ба еді –
Жетіп келіп жендеті,
Жалаңдатып қылышын,
Апыл-ғұпыл, әп-сәтте
Тап береді шаппаққа.
Құрысын балы! Құрысын!
Балшыда үрей қала ма,
Көзі сыймай шараға,
Кемсең қағып, жандәрмен:
«Ханым! Ханым! Сұлтаным!
Бір қасықтай қи қаным!
Аллаға аян, сөзім шын.
Балға түскен күн толар,
Жұлдыз сөзі сөз болар,
Не пайда өліп мен төбет?..
Бірақ, ханым, ойлаймын,
Ақылдассақ, айламен
Жұлдызды алдап ұрмас па ек?»
Хан бетіне қан жүрді,
Қисын қалай өмірді,
Арағы бар, қарағы!
Көзі сәуле шалғандай,
Дереу жұлып алғандай
Жендетіне қарады.
«Тоқтай тұр» деп ым қақты,
Жаны біраз жай тапты.

Алдамаққа жұлдызды,
Машайығын, молдасын,
Уәзір, қазы, қолбасын,
Бірін қоймай жиғызды.
Жаранына жиылған
Аббас былай бұйырған:
«Тез ақылға салыңдар!
Жұлдызды алдау жөні не?
Сөйтіп, тірі, өлі ме,-
Қалап, затымды алыңдар!»
Бәрі жерге үңілді,
Бәрі ойға көмілді,
Сақалдары салбырап.
Машайығы сүмиіп,
Молдалары мөлиіп,
Бере алмады бір жауап.
Хан бетінен қан қашты.
Жұрт та жым-жырт. Хан састы.
Алақ-жұлақ екі көз.
Сонда, анау балшыдан
Құлдық ұрып, бас ұрған
«Ханым!» деген шықты сөз.
«Ханым! – деді, – Алдияр!
Қайғырмаңыз, үміт бар,
Ойдан айла табылар.
Арыстаным, тірегім,
Қасық қаным тілегім,
Мен дәметпен дүние-мал».
Үміті құрғыр жылт етіп:
«Сөйле!-деді хан зекіп, –
Сөйле! Күнәң кешілер!»
Балшы сонда тоқтап аз:
«О, сұлтаным, шахыбаз,
Жұмбақ былай шешілер:
Оныншы күн таңында
Иран елі ханына
Қаза жетпек қатасыз.
Айла мынау сізге, хан,
Тап қазіргі сағаттан
Тақты тастап кетесіз.
Сіз кетіңіз, падиша,
Он күн біреу уақытша
Хандық құрсын тағыңда.

Жұлдыз сөзі дөпкелер:
Тақта отырған хан өлер
Оныншы күн таңында». Хан қуанып қопандап,
Қоразданып қоқаңдап,
Жалт қарады уәзірге:
«Қанатым сен, құйрығым,
Жұрт билеуге жүйрігім,
Сен хандық құр әзірге.
Айта қалса, хан қайтпас!
Қарсы келсең, мынау бас
Осы жерде кесілер!»
Уәзір сонда сабазың,
Құлық-сұмдық, сабағын
Судай ішкен есіл ер,
Жүзіне қуаң әр кіріп,
Көзді тоқсан төңкеріп.
Қолды жайып жіберіп,
Бейне маймыл маймаңдап,
Біресе бейне жайнаңдап,
Біресе бейне түнеріп:
«Сүбхан Алла! Сұлтаным,
Сізге құрбан жан-тәнім.
Күнім туды оңынан!
Бірақ... Алла, ханым-ай,
Мендей сордың ойы сай,
Келмес хандық қолынан!
Сондықтан таққа қария,
Оқымысты-дария
Қазы лайық болар-ау!...»
Енді қазың қақалды,
Салалады сақалды,
Желпілдетіп қос танау:
«Астапыралда... әзірмін.
Сөзінде бірақ уәзірдің
Бір қата бар болмашы:
Аюға ақыл қонар ма?
Келтексіз тентек оңар ма?
Лайық болар қолбасы!»
Екі беті шиқандай,
Дәл қораздай қойқаңдай,
Басып, жаншып, қиратып
Ілгері шығып еңтігіп,

Қызарып, ісіп, бір тынып,
Едірей мұртын ширатып,
Барқылдады қолбасы.
Не керек, сөздің қысқасы,
Басқаға о да сілтеді.
Ақырда хандық кеңесі
Жүзі қара немесі –
Жендетке барып жетеді.
Болғанмен қанша шала есті,
Оған да дереу ой түсті:
Хан болсын қалай жан қиып
Өзі кетті ырбиып,
Ерні кетті дүрдиіп,
Қолы қалды тырбиып:
«Е! Құрмалдық мен бе екем?
Он күн деген күн бе екен?
Адыра қалсын бұл хандық!..
Сөз тоқталды. Жұрт жым-жырт.
«А, Құдайым! Құтқар!» – деп,
Айтысты іштен құрмалдық.
Сонда балшы сөйледі,
Сөйлегенде бүй деді:
«Бұған да амал табылар.
Ұнатсаңыз, халайық,
Бұл он күнге лайық
Жүсіп деген бір сұм бар.
Базарда ылғи ер істер,
Өзі шебер мініскер,
Нағыз найсап, шаян тіл.
Осы отырған бәріңді,
Жазаласа ханымды,
Ұры-қары дейтін ол!
«Хан, ханшасы, қолбасы,
Уәзір, қазы, молдасы, –
Өңшең ұры обырлар.
Бұқара елді еңіреткен,
Кедей қылып күңіrentкен
Солар», – дейтін ол мұңдар!
Мен ойлаймын, падишам,
Тап сол Жүсіп уақытша
Хандық құрсын тағында.
Жұлдыз сөзі іске асар:
Жүсіп жанмен қоштасар

Оныншы күн таңында». Жұрттың аузы шешілді:
«Мұндай итті, кесірді Жермен-жексен қылмас па?!
Дұрыс, дұрыс! Сол сұмнан
Өз қанына сусаған,
Таққа лайық кім басқа?!» –
Десті осылай, сөз тынды.
Біз де ақырын сөзді енді
Жөнелтелік Жүсіпке.
Жүкең қайда шаян тіл?
Қайда болушы ед? Базарда ол
Қақталып, қасқа, ыстыққа.
Шаңқай түс. Шым-шым шағыл күн.
Базар ызың, ың да жың.
Жабыр-дабыр сансыз жұрт.
Саудагер сұм жаны – мал,
Шиқан бетті, жүн сақал,
Сатқан, алған шартпа-шұрт.
Сәлде, шапан шүп-шұбар,
Ардаңдаған арбалар.
Есек, молда мәңіреген.
Дәруіш, балшы, ойыншы,
Ақсақ-тоқсақ, қайыршы,
Жетім бала еңіреген.
Қап-қара бет, сұр дене,
Доп-домалақ бірдеңе.
Бұл – әйелі Иранның.
Сол базарда бар Жүсіп,
Отырды Жүсіп шай ішіп
Жолдасы біраз адаммен.
Отыр екен деп Жүсіп:
«Біз көреміз, не керек,
Хан, қазы, әкім, байлардан.
Кедейге күн жоқ таң атар,
Кедей сорлы жұбанар
Осы деп бізге жазған заң.
Ойласаңшы, о жазған,
Сол заңды өзі кім жазған?
Хан емес пе қазымен?..»-
Дей бергенде осылай,
Әскер көрінді анадай,
Сырнай-керней сазымен.

Су ете түсті жүрегі,
Сұп-сұр болды реңі:
Кімге жаққан тура айтқан.
«Болмаса игі ед бір сұмдық!»-
Деп күбірлеп, жым болып,
Жүсіп көзін қаша атқан.
Қарай қалды қол жаққа,
Қол келеді бұл жаққа.
Дүріл-күріл, ызы-шу
Самсаған қол. Сары дала.
Қызыл-жасыл, ақ-ала.
Арғымақ, Сырнай. Дабыл. Ту.
Сәлде. Сақал. Дулыға.
Құлдар қолдың жолына
Кілем төсеп қайқаңдап,
Уәзір, қари, молдасы,
Қоразданған қолбасы
Қол алдында қойқаңдап.
Базар халқы қым-қиқу,
Енді жым-жырт... жығылу.
Бәрінің тілі байланып...
Жұртпен бірге Жүсіп те
Демін алмай, мысықтай
Болып, басы айналып,
Көзін жұмып, енді ашса,
Бұл не деген тамаша!
Уәзір оған бүйдеп тұр:
«О, сұңқарым, сұлтаным,
Саған құрбан жан-тәнім,
Тұр тезірек, таққа жүр!
Ханға құр су ұнай ма!
Саған даяр сарайда
Шербет, шарап, не тамақ...»
Сонда Жүсіп: «Тақсыр-ай,
Бізге арам ғой ол сарай,
Қылмаңызшы ақымақ!»
Сумандады уәзір сұм:
«Тәңірі куә сөзім шын,
Иран ханы енді сіз.
Аббас тақтан түсті өзі,
Сен хандық құр, іш те же.
Біз-ақ елді билерміз!»
Түсі ме, бұл өңі ме?

Күдік кіріп көңіліне,
Жүкең ұртын шымшиды.
Жоқ, оп-ояу, ұйқы жоқ,
Зырлап кетті ойы - оқ...
Қонды атқа, құнтиды.
«Олай болса, дұрыс, жүр!
Мен енді - хан, сендер - құл.
Шу! Сарайға тартыңдар!»
Кетті. Ызғытты арғымақ,
Жетті. Жауһар асты тақ.
Ершің енді - алдияр!
Үлде-бүлде киінді,
Сімірді, жеді, тойынды.
Үйренді тақтың тәртібін.
Көні кепкен сұр кедей,
Біраз күн сөйтіп ләм демей,
Басқаннан соң қарқынын,
Бастады Жүкең бір істі:
Ел билеуге кірісті
Жақтап жарлы, жалшыны.
Сыпырғандай тезекті
Өңшең залым-кезептен
Еңбекші елді аршыды.
Жарлықты Жүкең жаудырды,
Уәзірді жер аудырды.
Қазының басын алдырды.
Машайығын, молдасын,
Қойқаңдаған қолбасын
Абақтыға салдырды.
Мұнапық талай мұндардың,
Елді сорған сұмдардың
Қырықтырды басын түймедей.
Байларды айдап жиғызды,
Тұмылдырық кигізді.
«Уһ!» деді көп кедей.
Осылай өтті біраз күн,
Бай мен бекті соқты жын.
Алдында бар не сұмдық!
Оны Жүкең не қылсын?
Оның ойы: ел көрсін
Бір күн де болса әділдік.
Не керек, солай хан Жүсіп
Залымның қанын жосылтып,

Сорлының сорын ашқандай.
Мырза, молда, бай бәсең,
Бәрі жуас, бәрі әсем,
Аяқты байқап басқандай.
Кезептерді қылды жым,
Бұқара байтақ халықтың
Болды Жүсіп қалқаны.
Қуанған байтақ балаша:
«Мың жаса, Жүсіп, мың жаса!»-
Деп шуылдап алқады.
Күн артынан күн өтті,
Тірі қалған төбеттер
Есін жия бастады.
Тоғызыншы күн түнінде
Кірісті олар күбірге:
«Мынау Жүсіп шошқаны
Қойғанымыз ба осылай,
Қорлық көріп осындай?
Қара табан, тексіз ит
Не бекзатты боздатты,
Байды, бекті, боздақты
Байлап қойды жіпсіз, ит.
Күшікті басқа секіртті,
Кедей итті көкітті,
Құтырған мынау мұндар құл.
Шейіт кетті-ау не серке...
Бізге де кезек күні ертең
Келмесіне кім кепіл?..
Шіркін, Аббас ат еді-ау!
Заттың ісі жат еді-ау:
Жұмысы жоқбір істе,
Жатушы еді сарайда,
Арақ, қарақ, маңайда...
Не тілесен, соны істе...
Қой! Қорлықты көрерміз,
Бауыздалып өлерміз.
Жер бастырмас Жүсіп сұм.
Тап ертеңгі түн бар ма?..
Құтырған ол мұндарға
Жалғыз қанжар жалынсын!...»
Кеңес тынды, таң атты,
Күн де батты, ел жатты.
Жүсіп жалғыз тағында

Отыр еді қатерсіз,
Балға түскен қатесіз
Оныншы күн таңында.
Көп төбеттен бір төбет
Кіріп, басып біртелеп,
Қадап қалды қанжарды.
Жүсіп үнсіз сылқ етті,
Хан кілемі бүлк етті,
Ханды жұтты, олжа алды.
Болды бектер кеңесі,
Жүсіп сордың денесі
Кескіленді, көмілді.
Абыр-сабыр басылды,
Жұртқа жарлық шашылды:
«Қаза жетті, хан өлді».
Жұрт жыласты, жиылды,
Бектер бұлай күйінді:
«Алда, дүние-ай! Күн қараң!
Біз қалдық-ау сорменен!
Барса, келмес жолменен
Кетті-ау сұңқар Жүсіп хан!
Татып ажал шербетін,
Өлді Жүсіп. Ел - жетім!
Байтаққа кім болар бас?
Жәрдем берсін бір Құдай...
Уа, жамағат! Алақай!
Аббас келді! Хан Аббас!»
Сол арада бұрыштан
Құжырайған, құрысқан
Хан Аббасың бүкеңдеп
Шыға келді, о, қасқа!
Жүрген екен тау-таста,
Қашып-зытып Жүкеңнен.
Мырза, шора шуласты,
Көтерісіп Аббасты,
Тағына алып барады.
Жұрт түнеріп тұрды да,
«Қап!»- деп санын ұрды да,
Үн-түні жоқ тарады.
Аббас таққа шоңқиды,
Қол тоқпағы қоңқиды:
«Шүкір, шүкір, Алла!»-деп.-
Енді тілден тыймайын,

Қалағанын сыйлайын,
Балшым қайда, бар ма?»- деп...
Сөйтіп, Иран тағына
Өңшең сұмның бағына,
Тағы отырды Аббас хан -
Жасын тақта жасаған,
Күшігенге ұсаған,
Құлқы бұзық қақпас хан.
Ел бақпады, тақ бақты,
Бар жұмысы – тек жатты
Алтын сарай ішінде.
Әйел жиды үйірлеп,
«Әйел!» деді күбірлеп
Өңінде де түсінде.
Шараптан ылғи шала мас.
Тажындағы тізген тас
Гауһар Күннің көзіндей.
Арамтамақ Аббас хан
Өз құлқына тап басқан
Уәзір жиды өзіндей.
Сұм-сұрқия уәзірлер
Хан керегін әзірлеп,
Шапты, шанышты, ел талап.
Бұқара сорлы бүкжеңдеп,
Табанда ылғи тепкі жеп,
Жүрді жасы сорғалап.

САҒЫНДЫМ

Абақтыда айдан, күннен жаңылдым,
Сарғайдым ғой, сар даламды сағындым.
«Қарашығым, құлыным!» деп зарлаған
Алыстағы сорлы анамды сағындым.

Жатқан үйім – қабырғасы қара тас,
Жарық сәуле, жылы күнге жаны қас,
Ауыр иіс, ылғи қара көлеңке,
Ерте-кеш те, күндіз-түні арылмас.

Тапал, салқын, тым қараңғы үңгір тар,
Есігімде мықты қара құлып бар.
Кіп-кішкене терезелер темірлі,
Мұндай үйден кімге естілер ащы зар!

Алтын Күнді, қара жерді сағындым,
Жан жолдасым – жүйрік желді сағындым.
Асау тайдай еркелетіп өсірген,
Ағайынды, туған елді сағындым.

Өлдеқайда Күн шығады, батады,
Сорлы тұтқын күңіреніп жатады.
Қарар болсаң терезеден темірлі,
Көздеп тұрған күзетшілер атады.

Ас бола ма сасық сорпа, қара нан?
Алма бетте қалмады ғой тамшы қан.
Қоңырау қағып оятады ақырып,
Тым болмаса сібірлеп те атпай таң.

Бостандықта өткен күнді сағындым,
Желдей зулап кеткен күнді сағындым.
Жыл құсындай ұшсам, қонсам ерікті,
Ойдағыны еткен күнді сағындым.

Абақтының айға баға күні ұзақ.
Жанды жейтін жылға баға түні ұзақ.
Ескі мола дән дыбыс жоқ, тым-тырыс,
Тық-тық басып күзетші жүр жалғыз-ақ.

Қара жылан – қалың ойлар қаптады,
Шыбын жаным барар жерді таппады.
Ойлар жейді жас жүректі жегідей,
Тәңірі ием, таңың-дағы атпадады!

Ойыны бір құрдастарды сағындым,

Тілегі бір жолдастарды сағындым.
Келешекке бірге жоспар құрысқан
Сырласатын жан достарды сағындым.

Уға толды жас жүрегім, жабықтым,
Таныс дауыс ести алмай зарықтым.
Не дегенін, не істегенін біле алмай,
Қоры болдым ғой азат жүрген халықтың!

Құшақтарға жанымжа жоқ жақын жан,
Басқа шапшып мазаны алды ыстық қан.
Жалындаған жас жүрекке не пайда,
Дене күйіп, бір жатып, бір тұрудан?

Жүрегіме жақын жанды сағындым,
Жібек мінез, ақық жарды сағындым.
Айрыларда күншығыстан ағарып,
Ақ жібектей шапақ таңды сағындым.

Не көрсем де Алаш үшін көргенім,
Маған атақ ұлтым үшін өлгенім!
Мен өлсем де, Алаш өлмес, көркейер,
Істей берсін қолдарынан келгенін!

Қалың елім, қалаң қара ағашым,
Қайраты мол айбынды ер, Алашым!
Өзі-ақ құлар, сырың берме, сабыр қыл,
Ақымақтар байқамаған шамасын.

Қазағымды, қалың елді сағындым,
Сарыарқамды – сайран жерді сағындым.
Балдай бұлақ, мөлдір күміс көбікті,
Арқадағы айдын көлді сағындым.

Қуанышта: «Әй сені ме!» - дегендер,
Күйініште мен үшін уайым жегендер,
Құтылу қиын, басқан адым аңдулы,
Тізіп қойып ертеңді-кеш түгендер.

Тәңірі ие, өзің алшы панаңа,
Тас бауырлар зарға құлақ сала ма?!
Баласынан тұтқын болып сарғайған
Кім жеткізер сәлемімді анама?

Абақтыда айды, күнді жаңылдым,
Сарғайдым ғой, сар даланы сағындым.
«Қарашығым, құлыным!» - деп зарлаған
Алыстағы сорлы анамды сағындым.

БАЛА МЕН ҚҰС

- Жыршы құс, тілімді алып, келші мұнда,
Жасыл шөп, жасыл ағаш қалсын онда.
Қапаста жаның тыныш отырасың,
Жазы-қыс жейтін ұрық бәрі қолда.
Мен сені жан досымдай қадірлеймін,
Ерінбей, тамағыңды әзірлеймін.
Мөп-мөлдір саф күмістей, тәп-тәтті су
Күнде ерте, жалғаны жоқ: «Әзір!»- деймін.
Ас-суың керегінше даяр қылам,
Кем-кетік жерің болса, даяр тұрам.
Жаз жетсе - қорқынышсыз, қыс уайымсыз,
Далада мың қорқыныш, суық боран.
Аңшы да мылтығымен ата алмайды,
Қаршыға жақындауға бата алмайды.
Күн ұзын жырың жырлап отырасың,
Басқа жан мұндай рақат таба алмайды.
-Жоқ, мырза, бұл мақтаған қапасында,
Кірмейтін боран, суық лапасыңа
Бермеймін қалың ағаш, өзен-суды,
Келсе де мың бір пәле бұл басыма!
Жайнаған түрлі гүлмен кең даламды,
Қай жаққа ұшсам-қонсам кең даламды,
Балақай, асу-суыңмен сыйланам деп,
Жанымнан, өз еркімнен құр қалам-ды.
-Кең дала, қалың ағаш, аққан бұлақ,
Сүйкімді маған-дағы жасыл құрақ.
Құсеке, соны ойлашы, суық болса,
Қыласың үсіместей қайда тұрақ?
Кетемін онда ұшып жылы жаққа,
Қысы-жаз қар жаумайтын біздің баққа.
Қар кетіп, сіздің жақта жылы болса,
Қайтадан ұшып келем ескі таққа.
-Адассаң жазатайым жолдан шығып,
Құр тоңып өлмейсің бе боран соғып?
-Шырағым, оның үшін қорқа қойма,
Жасаған жол көрсетер қайырым қылып.

АНА

Үйдің іші ұйқыда,
Түн ортасы шамасы.
Көзін алмай бесіктен,
Бөбек жатыр албырап.
Бесікте бөбек ауру,
Тербетіп отыр анасы.

Үнсіз, меңіреу ұзын түн,
 Жел азынап тұр есіктен.
 Шөкиіп ана отыр,
 Жүрегіне біреу біз
 Сұғып алып кеткендей.
 Үнсіз, меңіреу ұзын түн
 Шөккен қара бір нардай.
 Сарғайып, ана сарылып,
 Демігіп, қызып, қысылып,
 Ауық-ауық, селк етед,
 Әлденеден шошышып.
 Селк етсе бөбек, ананың
 Өзіне ажал жеткендей.
 Шөкиіп отыр дем алмай...
 Таң алдында қара бұлт
 Күңіреніп көкті жабады.
 Бөбегінің бетіне
 Ананың жасы тамады.

БАЛАЛЫҚ ШАҒЫ

Балалық шағы -
 Патшаның тағы,
 Ала алмас оны бағалап.
 Көп өтпей жыл,
 Тек жүрмей, біл,
 Ілгергі күнді сағалап.
 Үйрен білім жастықта,
 Білмесең, жанға қастық та!
 Білімге жүгір,
 Жоқ ойдан түңіл -
 Ерікке қоймай, ентелеп.
 Қайтпас уақыт,
 Қал дәмін татып,
 Бос өткізбе еркелеп!
 Жастық деген - бағасыз,
 Қадірін білмес санасыз.
 Жастық - алтын,
 Құрып қал салтын,
 Салты оның - үйрену,
 Өнер қуып,
 Бел бекем буып,
 Надандықтан жирену!
 Тұрма, қарғам, ұмтыл!
 Аты өшкірден құтыл!

Білімсіз - есек,
Опасыз десек,
Сөйлеп, күліп жүрсе де.
Өлікпен тең,
Ит-құсқа жем,
Тірі боп ғұмыр сүрсе де.
Сондай болма, қарағым,
Даяр болсын жарағың!
Білген жан - көсем!
Сөйлесе - шешен,
Жұртты аузына қаратар.
Істегені - өрнек,
Қор қылмас ермек,
Нәрсені іске жаратар.
Білімдінің сөзі - ем,
Мейірімі көп, етек - кең!
Жұртына мақтаулы,
Сыбаға сақтаулы,
«Пәлі!» деп қарсы алар.
Іс қылар тежеп,
Жан-жүрек өжет,
Бет келгенді арсалар.
Қайда барса - сыйымды,
Білімі - мал, бұйым-ды!

ОТ

Күннен туған баламын,
Жарқыраймын, жанамын.
Күнге ғана бағынам.
Өзім - күнмін, өзім - **от**,
Сөзім, қысық көзімде - **от**,
Өзіме-өзім табынам.
Жерде жалғыз тәңірі - **от**.
Оттан басқа тәңірі жоқ.

Жалынмен жұмсақ сүйеді,
Сүйген нәрсе күйеді.
Жымиып өзі жорғалар.
Ұшырағанды шоқ қылар,
Шоқ қылар да, жоқ қылар.
Мұның аты От болар.
Мен де **отпын** - мен жанам.
От - сен, тәңірім, табынам.

Әдемі **отпен** аспаның,
Бәрі жасық басқаның.

Жалын жұтам - тез тоям.
 Әулием, ием, құтыма,
 Теңсіз тәңірім отыма
 Әлсін-әлсін май құям.
 Май құямын - өрлейді.
 Құлашын көкке сермейді.

Кейде жылан арбайтын,
 Кейде аждаһа жалмайтын.
 Сескенбес, сірә, кім сенен;
 Шынында, менің өзім де - **от**,
 Қысылған қара көзім де - **от**.
 Мен - **оттанмын**, **от** - менен,
 Жалынмын мен, жанамын.
 Оттан туған баламын.

Қараңғылық бұққанда,
 Қызарып күн шыққанда,
 Күн **отынан** туғанмын;
 Жүрегімді, жанымды,
 Иманымды, арымды
 Жалынменен жуғанмын.
 Жүрегім де, жаным да - **от**,
 Иманым да, арым да - **от**.

Жарқырап **от** боп туғаннан,
 Белімді бекем буғаннан,
 Қараңғылық - дұшпаным.
 Сол жауызды жоюға,
 Соқыр көзін оюға
 Талай заулап ұшқанмын,
 Әлпіге барғам Алтайдан.
 Балқанға барғам Қытайдан...

Күннен туған баламын,
 Жарқыраймын, жанамын.
 Күнге ғана бағынам.
 Өзім - күнмін, өзім - **от**,
 Сөзім, қысық көзім де - **от**.
 Өзіме-өзім табынам.
 Жерде жалғыз тәңірі - **от**,
 Оттан басқа тәңірі жоқ.

ҚАЗАҚ ТІЛІ

Күш кеміді, айбынды ту құлады,
Кеше батыр – бүгін қорқақ, бұғады.
Ерікке ұмтылған ұшқыр жаны кісенде
Қан суынған, жүрек солғын соғады.

Қыран құсты қос қанаты қырқылды,
Күндей күшті күркіреген ел тынды.
Асқар Алтай — алтын ана есте жоқ,
Батыр, хандар — асқан жандар ұмытылды!

Ерлік, елдік, бірлік, қайрат, бақ, ардың, —
Жауыз тағдыр жойды бәрін не бардың...
Алтын Күннен бағасыз бір белгі боп,
Нұрлы жұлдыз, бабам тілі, сен қалдың!
Жарық көрмей жатсаң да ұзақ, кен-тілім,
Таза, терең, өткір, күшті, кең тілім,
Тарап кеткен балаларыңды бауырыңа
Ақ қолыңмен тарта аларсың сен, тілім!

АТА, БАТА!

Мектептен (қайтты) Марияш,
Өліппесі қолында.

Шақырады оны атасы:
«Кел, құлыным, кел мұнда».

Марияш:

«**Ата, ата!**»- дегенде,

Атасы:

«Кұлыным ата дейді ғой!»

Марияш:

«**Бата, бата!**»- дегенде,

Атасы:

«Кұлыным бата дейді ғой!

Бата десең, қарт атаң

Айналсын сендей ботасын!

Оқы, құлыным, әлім бол,

Атаң берді батасын!».

ҚАРАҒЫМ!

Қарағым, оқу оқы, босқа жүрме!
Ойынға, құр қаларсың, көңіл берме.
Оқымай ойын қуған балаларға.
Жолама, шақырса да қасына ерме!
Кідірме, аяңдама, алға ұмтыл,

Алам деп көктен жұлдыз қолың серме.
«Қарманған қарап қалмас!» - деген рас сөз,
Тоқтамай істе болсаң батып терге.
Жасынан оқу оқып, өнер қуған.
Жан жетпес көңілі жүйрік кемеңгерге.
Білімсіз, құр қалтақтап жүргенменен,
Ерте өлген, көмілулі қара жерге.

МЫСЫҚ ПЕН ЕТ

Қарны ашып, мысық байғұс үйге кірді,
Қарады тіміскілеп әрбір жерді.
Жерден іздеп дәнеңе таба алмады,
Ілулі шаңырақта етті көрді.
Қарады етке мысық көзін сатып,
Алам деп секіреді кейде жатып.
Құдайға өкпелейді: «Қол бермедің,
Алар ем,- деп,- бұл етті ағаш атып!»
Не керек, ала алмады, азаптанды,
Ашудан өле жаздап аз-ақ қалды.
Қайтсе де ала алмасын білгеннен соң,
Мысығың өзіне- өзі тоқтау салды:
«Қой, не керек, бұл ісің тіпті ұнамас,
Естісе, бұл қылығың көпке ұнамас.
Сасыған, құрттап кеткен жасық етті,
Ханзада, жегеніңмен, ішке ұнамас».
Асылды, қолға түспей, жасық деуші,
Қолға түссе, жасықты майдай жеуші -
Артынан арқан бойы шығып тұрып,
Өз үйінде сабазың сыр бермеуші.

ОРАЗАДА

Тай алдында тамылжып,
Тәтті ұйқыға батқан шақ.
Бір тамақтың қамын жеп,
Ұйқылы-ояу жатқан шақ.
Тұра салып төсектен,
Дір қалтырап киініп,
Ойға кірер: «Кешікпен,
Уақыт бар»,- деп сүйініп.
Ауыз ашып, қол салып,
Ашылмай жөнді де көзі,
Келгенде қарын құралып,
Көрінді-ау Шолпан жұлдызы.
«Жылдам іш»,- деп жымыңдап,
Көз қысуын нетерсің?
«Қарбытып іш, тынымдап,

Аштан өліп кетерсің!»
Алдына әкеп қатар қой,
Қай сүйгенін таңдасын.
Шай, қымызға әбден той,
Көңілде інкәр қалмасын.
Түндік жабық, от жарық,
Үйге сәуле кірмейді.
Іш, той, ындыныңды жарыт,
Таңды үйден кез көрмейді.
Ораза деген қазаққа
Құлшылық емес, әдет қой.
Еріксіз жүрмей азапта,-
Пайданы ойла, қам ет, қой.

МЕН ЖАСТАРҒА СЕНЕМІН!

Арыстандай айбатты,
Жолбарыстай қайратты –
Қырандай күшті қанатты.
Мен жастарға сенемін!
Көздерінде от ойнар,
Сөздерінде жалын бар,
Жаннан қымбат оларға ар,
Мен жастарға сенемін!
Жас қырандар – балапан,
Жайып қанат ұмтылған.
Көздегені көк аспан.
Мен жастарға сенемін!
Жұмсақ мінез жібектер.
Сүттей таза жүректер.
Қасиетті тілектер –
Мен жастарға сенемін!
Тау суындай гүрілдер,
Айбынды алаш елім дер,
Алтын Арқа жерім дер,
Мен жастарға сенемін!
Қажу бар ма тұлпарға,
Талу бар ма сұңқарға,
Иман күшті оларда,
Мен жастарға сенемін!...
Алаш айбынды ұраны,
Қасиетті құраны,
Алаштың олар құрбаны,
Мен жастарға сенемін!
Мен сенемін жастарға.
Алаш атын аспанға
Шығарар олар бір таңда,
Мен жастарға сенемін!

Сұлтанмахмұт ТОРАЙҒЫРОВ.

«ҚАРАҢҒЫ ҚАЗАҚ КӨГІНЕ, ӨРМЕЛЕП ШЫҒЫП, КҮН БОЛАМ!»

ҚАЗАҚ ТІЛІ

«Сүйемін туған тілді анам тілін,
Бесікте жатқанымда-ақ берген білім.
Шыр етіп жерге түскен минутімнен,
Құлағыма сіңірген таныс үнім.
Сол тілмен шешем мені әлдилеген,
Еркелеткен, құлыным, жаным деген.
Сол тілменен бірінші білгізілген,
«Апа» деген сүйгендік сөз һәм менен.
Қалжақтап алып қашып құрбы бөрікін,
Сол тілменен ойнадым далада еркін.
Сол тілменен бірінші сыртқа шыққам,
Өмірден, ен даладан ұққам көрікін.
Сол тілменен білгіздім тілегімді,
Бірінші сүйген жарға жүрегімді.
Маған қарай тығылып «жаным» деген,
Мойнына апарғанда білегімді.
Сол тілменен үйрендім нәрсе аттарын,
Сол тілменен ұғынды, әдетті мен жаттадым,
Ең бірінші сол тілмен сыртқа шықты,
Сүйгенім, жек көргенім, ұнатқаным».

ШӘКІРТ ОЙЫ

Қараңғы қазақ көгіне,
Өрмелеп шығып, күн болам!
Қараңғылықтың көгіне,
Күн болмағанда, кім болам?
Мұздаған елдің жүрегін,
Жылытуға мен кірермін!
Еңбек, бейнет тарауы
Рақатқа сарқылар.
Қыздырып күннің қарауы
Надандық теңізі тартылар.
Орны отайып көгерер,
Қызығын жайлап ел көрер.

Тұрмыс, тағдыр - бірі де
Бұл мақсаттан бұра алмас;
Қаһарман, Рүстем, Әлі де
Бұрам деп жолда тұра алмас.
Сыланған жардың күлісі,
Алдандырмас бірісі.

ЕКІ ТЫШҚАН

Даладан екі тышқан май тауыпты,
Шығынсыз екеуі де жай тауыпты.
Жанжалдасып бұл майды бөлісе алмай,
Маймылға бөлдіруге көңілі ауыпты.

Білдірді бұлар барып маймылға өзін,
Айтысты арадағы жанжал сөзін.
«Қош келдің, таразым бар, өлшейін,— деп,
Жоғалтуға ойлапты майдың көзін.

Өлшепті бір жағына майды салып,
Анжағы көтерілді босқа қалып.
Бос жағы мен май жағын теңгеруге
Маймыл тықты аузына майдан алып.

Ақырын жеп бітіріп майлы басын,
Безбеннің тегістепті екі басын.
Безбеннің бірдейлігін көзбен керіп,
Тышқан кетті ағызып көздің жасын.

Сорлының жанжалдасқан майы қайда:
Бермейді ешбір уақыт жанжал пайда.

Өз ара қосылмаса ынтымағың,
Жем болдық көрінгенге әрбір жайда.
Ендігәрі бірліктен айрылмасқа,
Тышқандар ант етіпті бір кең сайда.

ДҮНИЕДЕГІ ҚЫЗЫҚТЫҢ

Дүниедегі қызықтың
Бәрі де арам мен үшін.
Дауасы жоқ бұзықпын,
Талпынбаймын ем үшін.
Туысқаным – қабір құшағы,
Қашан ол келіп құшады.

Ойланып һәм шарланбай,
Құтылған жоқ менен ой.
Ешбіреуін малданбай,
Сенді қатты тұла бой.
Болсам деген үміттің
Бәрінен бездім, ұмыттым.

Аямады еш уақыт,
Дүние маған ашуын.
Алыстады һәм бақыт
Тоңтатпастан қашуын.
Қаматпай жүрек тасқынын,
Босатсын дүние қашқынын.

Зылиқасын көрсе де,
Жүрек енді ашылмас.
От, жалындар енсе де,
Махаббатқа бас ұрмас.
Дос іздедім, қамдандым;
Таба алмадым, алдандым.

БҰЛАР КІМ?

Бұлар кім үсті-басын мұнар жапқан,
Жалқаулық бір-бірінде алты батпан.
Аяғын алға қарай бір баспайды,
Жолына құрылғандай алмас қақпан.

Өз ара жанжалдасып қанға батқан,
Ішінде түрлі пітіне толып жатқан.
Басқаны өз қарнынан ойламайды,
Мал берсе, ары түгіл жанын сатқан.

«А, құдай, бере көр!» деп тыныш жатқан,
Тағдырға барлық ісін үйіп артқан.
Өзі жатып құдайды жұмсамаса,
«Кәпір болдың» дейтұғын молда тапқан.

Жау болып бірін-бірі күнде шапқан,
Жасы, қарты — бәрі де бәле баққан.
Соқырға жан-тәнімен басын ұрып,
Көздісін көмір қылып отқа жаққан.

Ауруы оңалмастай түрі жаман,
Түсінтер бұларды айтып қандай адам.
Екенін дұрыс-бұрыс біле алмаймын,
Береді былай жауап біреу маған:

– «Көрінген сіздің көзге нашар жандар,
Болады жалқау, надан мұсылмандар.
Ұжмақтан ай мен күндей хорды күтіп,
Басқаға кең дүниені ұсынғандар.

Бұлардың түрік еді арғы заты,
Жиһанды тітіреткен салтанаты.
Бұл күнде азып-тозып күлкі болған,
Бұлар да сол түріктің жұрағаты».

БАЛАЛЫҚ КҮН

Балалық, сенен артық күнім бар ма,
Бала күнде бойымда мінім бар ма?
Бәріне жетем деймін, алам деймін,
Жас қиялда тоқталып, тыным бар ма?
Балаға тең көрінер бай мен кедей,
Сүйеді жаксы, жаман, надан демей.
Күнә, сұмдық дегенді ол білмейді,
Айырмасыз ер, әйел бәрі бірдей.
Жақын-алыс деп білмес алалауды,
Аққа жауып жаланы қаралауды.
Өмір, өлім не нәрсе ұжмақ, дозақ,
Білмейді бақ, күндеу мен табалауды.
Қайғы, қызық не нәрсе, дәмін білмес,
Байлық, бақыт дегенді көзіне ілмес.

Жақсы, жаман сөздердің парқын айырып,
Не десең де таңданып, құлақ түрмес.
Шіркін-ай, балалық күн, өтесің-ау,
Артыңа қайырылмай-ақ кетесің-ау.
Жігіттікті кәрілік қуып жетіп,
Ажал-дағы, кешікпей жетесің-ау.
Қызықты, тәтті өмір, бітесің-ау,
Алдынан ажал тосып, күтесің-ау:
Туғанда қызықтаған жаңа жанды,
Тумағандай бір күні етесің-ау.

БІР БАЛАНЫҢ ТІЛЕК БАТАСЫ

Оқыт бізді, әкетай,
Қам көңілім болсын жай.
Надандықтан құтқарып,
Қуанта көр, құдай-ай!
Көңіл менен көзді ашып
Уанта көр, құдай-ай!
Аяндардың пітінесін
Суалта көр, құдай-ай!
Надандықта қор қылма,
Миллетке бізді сор қылма,
Микробтарды зор қылма,
Рақым айлап, құдай-ай!

АСЫЛ СӨЗ

Асыл сөзді іздесең,
Абайды оқы ерінбе.
Адамдықты көздесең,
Жаттап, тоқы көңілге.

Сөз мәнісін білмесең,
Өлең оқып не керек?
Не айтқанын сезбесең,
Жарапазан не беред?

АРЫСТАН МЕН ТЫШҚАН

Ұйықтапты бір арыстан айдалада,
Тыныштықтық алу үшін сай-панада.
Үстіне арыстанның ойнақтапты,
Бір тышқан іннен шығып сол арада.

Тышқан жүр сейіл құрып, ойнақ салып,
Бір уақыт жүгіріпті басқа барып,
Арыстан өлтіруге айналыпты,
Басын басқан тышқанды ұстап алып.

Жалынды сонда тышқан: «Өлтірме!» – деп, –
Ағатай, маған зиян келтірме! – деп, –
Бір қайтар менен-дағы бір жақсылық,
Азат қыл, байқамадым, өлтірме!» – деп.

Арыстан күліп айтты: «Сорлы тышқан!
Не жақсылық қайтады сен байғұстан?
Дүниеде саған қалған күнім құрыстан!
Күшің кем жұдырықтай шымшық құстан.

Жатасың қорыққаныңнан қазып жерді,
Күлдірдің болмасты айтып мендей ерді.
Күлдіріп көңіл ашқан ақың үшін
Азат қылдым», – деді де, қоя берді.

Бір күні арыстаным торға түсті,
Үзем деп, ақырып, тулап, салды күшті,
Оралып, шырматыылды, шықпастай боп,
Басына құдай берді мұндай істі.

Күн қайда құтылатын торлы бұзып,
Бақырып ызаланды жерді сүзіп,
Дауысын танып, баяғы тышқан келіп,
Құтқарды торды қиып, тістеп үзіп.

АРМАНЫМ

Барлық адам баласы
Өзіндей көрсе өзгені —
Озбырлық өшіп қарасы,
Өзімшілдік өлгені.

Кедей, жалшы, қарттың да
Бірдей болса арасы —
Шын әділет таптың да,
Теңеліп қолдың саласы.

Әлемдегі ғаламат
Игілікке арналса,
Өнері ортақ азамат
Еңбекте ғана арланса.

Оқу-білім өркеймек,
Елге егіп пайдасын.
Ел жетіліп көркеймек,
Өнер қанат жайғасын.

Әлемдегі терең сыр
Ғылыммен ғана ашылмақ,
Асау, тағы ой мен қыр
Керекке жарап бас ұрмақ.

Сондай елді көре алмай,
Ақын Абай зарыққан.
Соңынан елі ере алмай,
Қайғыда жүдеп қамыққан.

Біз көрерміз, үміт бар,
Тией бер осы халыққа.
Озбырлық күш ғұрыптар
Жасай бермес тарихта.

ҰЛТ

«Кәпір» бар, «мұсылман» бар — барлығы адам.
Оларды алалайтын қандай надан!
Өнер, білім, әділет кім қолдаса,
Қай ұлт болсын — бәрі бір бауыр маған.

ҚЫЗЫ БАР ЖАЛҒЫЗ ҮЙДЕ ЖЕКЕ ЖАТҚАН

Қызы бар жалғыз үйде жеке жатқан,
Он сомдық ылғи алтын шолпы таққан.
Білімсіз көп наданның бірі бұ да,
Несі артық бояп койған қуыршақтан?

Қыздың да күтушісі бір талай жан,
Көркі жоқ көрген кісі қалатын таң.
Күтінген күнге тимей бояма бет,
Тәкаппар, доғал сөзді, мінезі паң.

Сол қыздан басқа ұл жоқ тұқым болар,
Ие жоқ бақ-дәулетін ұстап тұрар.
Десе де қанша балам — қыз-жолаушы,
Қашан кетер, кім білсін, қайда қонар.

Ерке қыз неше жылдай бай таңдады,
Омбы, Семей арасын сайқалдады.

Көңіл сүйіп кездескен кейбір жастар,
Азулы атасына айта алмады.

«Аламын, құшамын» деп қызыққан көп,
Шал өлсе малына ие болалық деп.
Мал менен жасау болса болды оларға,
Білім менен саналы ой неге керек!

Сол қызға өткен жылы Асыл келді,
Қазақтан «зор оқыған» масыл келді.
«Бүкіл қазақ тағдыры өз қолымда»,—
Деп еді, қыз да көніп басын берді.

Қыз қандай жігіт қандай теңін тапқан,
Дәріптеп қалың елге қылған мақтан.
Бұлардың бар жұмысы — түске дейін
Ақ үйде құшақтасып ұйықтап жатқан.

Бесінде ұйқы қанып тұрар зорға.
Таранып, күнде жаңа киер торқа.
Қолынан іс боп өнер еш нәрсе жоқ
Сөзбенен барлық тағдыр осы қолда.

Бұл-дағы бір масыл ғой кедей сорға,
Тек қана байлар үшін жайлы жорға.
Құлқынның құлы болып ардан безген,
«Халқым» деген басшының ісі сол ма?!

Сондайлық «зор» күйеуге қолын артып,
Қақпас шал мактанады тасып-шалқып.
Сорпаға шығарлары солар болса,
Мен оны құяр едім итке қалқып.

Сәкен СЕЙФУЛЛИН.

«ХАЛЫҚТЫҢ ҚОРЛЫҚ КӨРГЕН ТУЫН ҰСТАП»

НҰРА

Сағынып, Нұра, мен келдім,
Бұрынғы иең — байғұстың.
Айрылған сенен көп елдің
Жатырсың көрмей қайғысын.
Мекен болдың бір уақыт
Көшіп жүрген қазаққа.
Айырылып сенен бей бақыт
Сорлылар қалды мазаққа...
Сырыңды айтшы сен маған,
Атамыздың жайлауы!
Мың-мыңнан жылқы жасаған
Биелердің байлауы.
Айтпасаң да білем мен
Ішіндегі сырыңды.
Қайғыдасың бүгін сен,
Айтпайсың бірақ шыныңды.
Хош, Нұра, тағы көргенше
Есендік берсін бір құдай.
Енді қайтып келгенше,
Ескі иең, жүрер құр жылай.
Бұрынғыдан қайғылы
Құстарың да сайрайды:
Қолдан келер еш не жоқ,
Жүрек от боп қайнайды.

АҚСАҚ КИІК

Арқаның Бетпақ деген даласы бар,
Бетпақ - шөл, ойлы-қырлы панасы бар.
Сол шөлде ел жоқ, күн жоқ өсіп-өнген
Жәндіктің киік деген баласы бар.
Бетпақта қысы-жазы ел болмайды,
Ел-жайлау, өзен яки көл болмайды.
Бұтасы қу баялыш, қара жусан,
Көгала бетегелі бел болмайды.
Бетпақтың көлденеңі сегіз көштік,
Сайланып қыс ішінде талай көштік.

Азамат, ат пен айғыр, атан ғана
Шыдар деп қоста отырып, талай дестік.
Бетпақта елсіз-көлсіз өсіп-өнген,
Жалғыз-ақ құлан, киік шөлге көнген.
Қазақтың малдарындай қыбырласып,
Өр ойдан топ-топ болып жусап өрген.
Жалғыз-ақ ел жылында көшіп өтер,
Асығып қар суымен «несіп етер».
Қаптасып, көшкен елмен дамыл алмай,
Мергендер аң ауласып кәсіп етер.
Мергендер дамыл алмай киікті атқан,
Ауылды қан сасытып топырлатқан.
Киікті ойлай ма екен таусылар деп,
Азайып бірте-бірте келе жатқан!..
Бетпақтың көкпек, жусан, шөбі сұйық,
Сол шөпті қорек қылған байғұс киік.
Таңы - аппақ, екі көзі мөлдір қара,
Тигендей емес адам көзі қиып.
Киікті қазақ және дейді бөкен,
Бетпақты бұл бейшара қылған мекен.
Бөкенді атып мерген өлтіргенде,
Жазасыз жан өлді деп ойлай ма екен?
Бөкеннен сұлу аңды мен көрмедім,
Өзге аңға жануарды тең көрмедім.
Көздері мөлдіреген ақбөкенді
Адамның баласынан кем көрмедім.
Қап-қара екі көзі мөлдіреген,
Әдемі екі танау желбіреген.
Елеңдеп жас балаша жалтаңдайды,
Жел түрткен жусаннан да селдіреген.
Азайды соңғы кезде байғұс бөкен,
Мың-мыңнан баяғыда өреді екен.
Бұл күнде келе жатқан жолаушыға,
Кез келеді анда-санда саяқ-некен.
Кей қазақ әдет қылған киік атып,
Мүйізін пайда қылып, шетке сатып.
Сандалған бір киікке ұшырастым,
Бір жылы Бетпақ шөлде келе жатып.
Бетпақта келе жатты **ақсақ киік**,
Сандалып қаңғырақтап басын иіп.
Пана іздеп шыбын жанға сүйретіліп,
Мергеннің кеудесіне оғы тиіп.
Тамады қара жерге аққан қаны,
Қиналып еңтігеді шыбын жаны.
Боялып ақ денесі қызыл қанға,
Келеді әлі кетіп жығылғалы.
Қиырсыз, Бетпақ дала... қураған шөл...

Жалғыз-ақ сырғандайды қоңылтақ жел.
 Меңіреу... тірі жан жоқ... жып-жылмағай.
 Ел қайда? Ел алыста - шулаған ел!
 Сандалып келе жатты ақсақ киік,
 Бір тоқтап, анда-санда әлін жиып...
 Ақбөкен сахаранын бота көзі,
 Атты екен қандай мерген көзі қиып?
 Келеді қаңғылақтап жалғыз өзі,
 Тілі жоқ, құр жүректе айтар сөзі.
 Шағады шыбын жанның қиналғанын
 Жалғыз-ақ мөлдіреген екі көзі.
 Жапанда еш сая жоқ шыбын жанға,
 Моншақтап жерге тамған қызыл қанға.
 Жапанда басын сүйер тірі жан жоқ,
 Әл кетіп сорлы киік жығылғанда!..
 Бота көз сахарада қына терген,
 Кім екен жапан түзде сені көрген?
 Аяныш сезімі жоқ бір қазақ-ау,
 Дәл көздеп жүрегіңе атқан мерген!..

АҚҚУДЫҢ АЙРЫЛУЫ

Арқада бір жер бар еді,
 Жібек самал саясы:
 Саяда бір көл бар еді,
 Сырлы кесе аясы.
 Маржан құмы, күміс суы
 Көл еді кең айнадай:
 Мұнарытқан торғын буы,
 Көк кестелі айнала.
 Қалың топ-топ, алшық-сирек
 Жасыл қамыс дестесі:
 Бейне қолмен салған ирек
 Көлдің жасыл кестесі.
 Әдемі еді мөлдіреген
 Айна көлдің көрнегі;
 Су бетінде елбіреген
 Ақ шашақтар ернегі.
 Пай шымылдық, жасыл құрақ
 Қалың біткен ту құрақ.
 Кейде аққулар жасырынад,
 Шымылдыққа судырап,
 Айна көлді мекен еткен,
 Бір-екі аққу бар еді.
 Мақсұтына бірге жеткен,
 Екі ғашық жар еді.
 Айна көлдің суы күміс,

Жұбай аққу көркі еді,
Көрсө көзің алар тыныс,
Екі сәулем ерке еді.
Көлдің басы ертелі-кеш,
Мың құбылған ән еді.
Екі ғашық ертегідей,
Көлдің көркі - сәні еді.
Жүргенімде елге келіп,
Ешкімді ертпей қасыма,
Кетуші едім көлге келіп,
Біраз жатып басында.
Көз жіберіп айна көлге,
Жағасында жатушы ем;
Төсімді ашып жібек желге,
Рахатына батушы ем.
Келуші едім анда-санда
Саясатсыз тұрмысқа;
Біраз тыныштық беріп жанға,
Демалуға - тынысқа.
Бір күн ерте айна көлдің.
Күйін тыңдап, жағалап;
Бір ғажабын және көрдім,
Қарап жатып жағада.
Кең айнадан өзін көріп,
Құстар билеп, ойнайды:
Су түбінен маржан теріп,
Сүңгіп терең бойлайды.
Көлді қорып, байғұс қызғыш
Қыңқылдайды жағалап:
Қанатымен жерді сызғыш,
Төңкеріліп сабалап.
Тау құдірет қалықтайды.
Қақсап, жырлап, зарлайды;
Сорлы жыршы жалықпайды,
Көл сағасын барлайды.
Көктен көлге төңкеріліп,
Шанқылдайды шағала;
Бірде жылап, бірде күліп,
Жарқылдайды жағалап,
Қоңыр күйін қаз күйлейді;
Сұқсыр менен қасқалдақ.
Әнге салып, би билейді
Кегер, үйрек, баспалдақ.
Міне, осындай көлдің сәнін
Олқысынды жүрегім;
Іздедім мен аққу әнін -
Жүрегімнің тілегін.

Көлдің бетін көзбен андып
Жұбай аққу көрінбей;
Сәулемді іздеп жаттым қаңғып
Көл басында ерінбей.
Аққу күйі бір мезгілде
Сыңқылдады алыстан;
Және бірі шыға келді
Жақындағы қамыстан.
Жақындағы көк қамыстан
Шыққан аққу жырлады.
Аққу салған ән алыстан
Бері жүзіп зырлады.
Жалғыз аққу жырақтағы
Өнге салды «келем» деп.
Сыңар аққу құрақтағы
Тұрды күтіп, көлеңдеп.
Сыңқылдатып, жарып келді,
Жұпар майын жағынып;
Жұбайына аққу келді
Алыс жерден сағынып.
Бөлек екен екі ғашық,
Жайқынға кеп түйісті;
Сыпайы ойнап, сыңқылдасып,
Тәтті айқасып, сүйісті.
Күміс суды жұмсақ сызып,
Екі сұлу сыланды;
Сылдырлатып моншақ тізіп,
Ақ көбікке бұланды.
Дөңгеленіп, сәнін түзеп,
Айна көлге қаранды;
Екі сұлу әнін түзеп,
Жуынды да таранды.
Екі кербез қатар түзеп,
Көлдің келді шетіне:
Көлдегі әппақ шашақты үзіп,
Иіскей басты бетіне.
Иіскеп нәзік исін жұтып,
Көлбеңдеді айнала;
Ақ шашақты талдап түтіп,
Шашты мөлдір айнаға.
Талдап түтіп ақ шашақты,
Алып әппақ жұпарын;
Ақ тәніне сылап жақты
Қандыруға құмарын.
Екі сұлу еркелесті,
Бір-біріне жарасып;
Тағы нәзік «не-не? « десті,

Бір-біріне қарасып.
Бөліп әсем ойындарын,
Екі ғашық сүйісті;
Сүйісіп боп, мойындарын
Мұңайысып иісті.
Екі маңғаз ғашық жұбай,
Шын сүйіскен жар еді;
Мұңайысты неге бұлай,
Не қасіреті бар еді?
Екі маңғаз еркін өскен,
Қосылысқан жар еді;
Ертегідей еркелескен,
Тағы неге зар еді?
Екі сұлу мөлдіресіп,
Неге бүгін мұңайды?
Бірін-бірі елжіресіп,
Неге ақырын сылайды?
Дауыстары қалтырасып,
Неге нәзік жылайды?
Қосылысқан екі ғашық
Тағы нені сұрайды?
Көл ортасы кең жайқыннан
Келген аққу бұрылып,
Қасіреті іште тынған,
Жөнep берді сырылып.
Қыңқылдады қалар ғашық
Көздің жасын тыя алмай.
Көлбеңдеді о да жасып,
Кетер ғашық қия алмай.
Қимаса да бірін-бірі,
Қайта-қайта қайрылып;
Екі ғашық әрең тірі,
Тағы кетті айрылып.
Екі ғашықтың міне сыры,
Қанбаса да құмары.
Көл шетінде қалды бірі,
Тағы кетіп сыңары.
Бір шоқ қамыс жиекте өскен
Бір мезгілде қалт етті.
Қалт етті де үні өшкір,
Үндемеске ант етті!
Шоқ қамысты жыбыр еткен
Аққу кербез елер ме?
Құрттан қорықса қыбыр еткен,
Көл шетіне келер ме?
Кешікпеді, шоқ қамыстан
Жасыл ұшқын жарқ етті:

Ақ түтінмен оқ қамыстан
Бұрқ атылды, шаңқ етті!
Кім бұйтті екен көлді жарып?
Суық жүрек шіркін-ай!
Айна көлді оқпен қарып,
Соққандай ғып көктен жай!
Аһ!.. деді де көл селк етті,
Аһ!.. деді аққу: «жаным-ай! «
Қыларын оқ қылып кетті;
Неге бұйттің, зәлім-ай?!
Дәл көздеді сұрша мерген
Шын сұлудың нақ төсін;
Селк етті аққу, мұрша келмей,
Басып қалды ақ төсін.
Төсін басып бір ұмтылды,
Жатты жайып құшағын;
Шоқ қамыстан тұра ұмтылды
Мерген алып пышағын.
Ойда жоқта бұлан етіп,
Тағдыр-минут кеп жетті.
Уыздай ақ төстен өтіп,
Көлді сызып оқ кетті.
Күңіренді көл қарғыс шашып,
Шулады көл гүрілдеп.
Аққу жатты төсін басып,
Ағып қаны, дірілдеп.
Айна көлге жылап ақты
Әппақ төстен қызыл қан;
«Хош, жаным! « деп қанат қақты
Үзілді тез шыбын жан.
Суды сабап, шапшаң мерген
Ақ қанатты қайырды:
Еш күнәсіз шашақ терген
Екі ғашықты айырды!
Көздегенін атып жығып,
Сұрша мерген кенелді;
Ұры шіркін келген бұғып,
Енді алшандап жөнелді.
Сол мезгілде аққу ұшты.
Жалғыз қалған жырақта;
Суды сабап келіп түсті
Түтін шыққан құраққа.
Аққу көрді ойда жоқта
Бір пәленің келгенін;
Ғашығының ұшып оққа,
Жау қолында әлгенін!
Аққу тағы зарлап ұшып,

Жалғыз қалған жарына;
Жығылды кеп суды құшып,
Сұр мергеннің жанына.
Қалған ғашық болмай ие
Моншақтаған жасына;
Шықты даусы іші күйе,
Мергеннің кеп қасына.
Сыңсып аққу суды шашып,
Шырқ айналды зәлімді,
Сұр мергенге төсін ашып,
«Мені де ат! « деп жалынды.
Қып-қызыл қып қолын қандай
Ақ сұлудың қанына;
Мерген кетті шыдай алмай,
Күйіктінің зарына.
Аққу бетін жаспен жуды,
Кекке шықты күйініп;
Сұр мергенді қоймай қуды
Көктен жерге түйіліп.
Сұр мергеннің алдына кеп,
Тағы келіп құлады;
«Атшы жылдам мені де! « - деп,
Бауырын басып жылады.
Мұны дағы батыр мерген
Енді атуға батпады;
«Мені де ат! « деп жылап келген
Сорлы жарды атпады.
Сұр мергенді шырқ айналып,
Жылап аққу қалмады;
Өзегі өрттей күйіп-жанып,
Қаққан қанат талмады.
Мерген кетіп бара жатыр,
Алды-артына қарамай;
Аққуды аңдып атқан батыр
Тағы атуға жарамай.
Біресе аққу шырқап биік,
Көкке жылап зарлады;
Біресе кеп жерге тиіп,
Көзден жасы парлады.
Біресе кеп жерді сабап,
Жер бауырлап ыңқылдап;
Біресе ұшып желді сабап,
Назаланды сұңқылдап.
Шіркін ғашық жан жолдасын
Тастауға енді қимады;
Мөлдіреген көздің жасын
Моншақтатты, тыймады.

Жылама енді, күйікті жар!
Неге керек еңіреу?
Кімге мұнша қыласың зар?
Жер менен көк меңіреу!
Талай сорлы жер мен көкке
Сен тәрізді жылаған;
Көздің жасын төгіп текке,
«Мені де ал! « деп сұраған.
Аққу білді батыр мерген
Енді мұны атпасын;
Канға бояп төсін керген
Жұбайымен жатпасын.
Жер мен көкке зар еңіреп,
Шыдамады күйікке;
«Жұбайымнан қалмаймын» деп,
Шықты шырқап биікке.
Сорлы ғашық бел байлады
Жұбайынан қалмасқа;
Серт қылғандай, айқайлады
Көлге қайтып бармасқа.
Көкке қарай қанат қағып,
Аққу кетті бұлдырап;
Бір мезгілде төмен ағып,
Төңкерілді судырап.
Төмен ағып қадалды да,
Найзадай боп шаншылып,
Сұр мергеннің қақ алдына
Жығылды аққу жаншылып!
Күйікті жар құлап өлді,
Ақ төсінен қан ақты;
Жұбайына «ырза бол! « деп
Бір-ақ серіпті қанатты.
Өлімді де шіркін ғашық
Сүйгенімен бір көрді;
Жан күйігін мәңгі басып,
Жұбайымен бірге өлді!

БІЗДІҢ ЖАҚТА

Шалқыған біздің жақтың көлдері бар,
Ағашты биік таулы жерлері бар.
Өзен, су, көлдер жайлап, тау қыстайтын
Меймандос, берекелі елдері бар.
Думанды шалқар көлдері-ай,
Еркін дала белдер-ай.
Каздай қатар мыңғырып,
Тізіліп көшкен елдер-ай.
А-ай, Сарыарқа,
Елің алыс,
Қалды шалыс,
Жат жерде талай елмен болдық таныс.
Жеріне біздің, жақтың лайық ері,
Ер палуан, аңшы-мерген, әншіл, сері.
Жасынан жүйрік мініп өскен бұлан,
Жау жүрек, ер көңілді жігіттері.
Сілтеуші ек құлаш тұлпардай,
Жазушы ек қанат сұңқардай,
Асауменен алысып,
Қашағанды құтқармай.
Ай-ай, Сарыарқа,
Елің алыс,
Қалды шалыс,
Жат жерде талай елмен болдық таныс.
Қыздары біздің жақтың қара қасты,
Тісіне ұқсатарсың, меруерт тасты.
Сымбатты, көркем бойлы тал шыбықтай,
Мамық төс,
сұңғақ мойын, сүмбіл шашты.
Еркін бейбіт ауылым-ай,
Жас ерім талдай сәулем-ай.
Қырдың ерке сұлуы
Сағындым сені, бауырым-ай.
А-ай, жан сәулем,
Өрім талдай,
Жазық маңдай,
Аузыңнан шыққан лебің шекер балдай.
Қыздары біздің жақтың қара көзді,
Сырнайдай дауыстары, тәтті сөзді.
Қызыл гүл албыраған еріндері,
Шырайлы, ашық көңіл, бал мінезді.

Еркін бейбіт аулым-ай,
Жас өрім, талдай сәулем-ай.
Қырдың ерке сұлуы
Сағындым сені, бауырым-ай.
Әй-әй, жан сәулем,
Өрім талдай,
Жазық мандай,
Аузыңнан шыққан лебің шекер балдай.

ЖЕКЕ БАТЫР

Болыпты баяғыда **Жеке батыр**...
Тау бағып жатады екен тігіп шатыр.
Бір күні қарауылда қалғып кетіп,
Сол батыр бүгінгеше ұйықтап жатыр.
Сол батыр осы күні бір үлкен тау,
Көз жұмған көкке қарап сыры үлкен тау.
«Ұйықтаған батыр» дейді таудың атын,
Адамша көлбеп жатқан қыры үлкен тау.
Батырдың қырыққа таяу келген жасы,
Денесі биік жота, таудай басы,
Сақалы төсін жапқан, қыр мұрынды,
Киюлі баста жатыр дулығасы.

ОҚЖЕТПЕС

Көк торғын **Көкшетау**ды мұнар басқан,
Бастары көкке бойлап бұлттан асқан.
Бір шың бар етегінде тіп-тік найза
Адамзат жасағандай құйған тастан.
Сүп-сүйір бейне найза шың, құз, биік,
Төбесі кейде тұрад бұлтқа тиіп.
Қарасаң етегінен шың басына,
Тақияң жерге түсед тұрған киіп.
Тіп-тік шың көкке қарай кеткен бойлап,
Тұрғандай таусылмайтын бір ой ойлап.
Жалғыз-ақ шың...

БАБАЛАРЫМА

Қу заман басқа салды мұндай шақты,
Қайтейін, медеу қылдым жалғыз хақты.
Ұрпағың өсіп-өнген рулы ел бол,
Деуші еді бабам Тоқа аруақты.

Ескене, Байбек, Жәнібек – бергі атам.
Қайырлы деуші еді ғой берген батаң.
Мехнат, қиыншылық басқа түсті,
Жоқ еді, істерімде ешбір қатам.
Ор, Аба, Есен, Нұра жерім еді,
Қуандық – Қаратоқа елім еді.
Қолдар деп қысылғанда бабаларым,
Сендерге асау балаң сеніп еді.
Бар жазам күштілермен жарысқаным,
Жыртқаным сорлы жұрттың намыстарын.
Тендікке нашар жұртты жеткізуге
Көп жауыз ұлықтармен қарысқаным.
Жазғаным елді біраз билегенім.
Паңдарды ұлықсыған илегенім.
Әйел мен кедейлерге теңелдің деп
Оларды өрге қарап сүйрегенім.
Ел жеген жауыздарға қарсы тұрдым,
Нашармен қол ұстасып бірге жүрдім.
Би, болыс, бай, төренің малдарына
Сатылмай әділшілік жолын құрдым.
Жат жерде жауыз заман жаяулатты,
Бұрынғы ұмыттырды мінген атты.
Бір күнде бай мен паңды илеткізіп,
Артынан басқа салды мехнатты.
Күлдіреп табандары, баяулаған,
Қамығып ер көңілі қаяуланған.
Ұрпағың жүйрік мінген, бабаларым,
Жоқ шығар мендей балаң жаяулаған.
Жаяулап дәмін таттым талай елдің,
Аралап суын іштім талай жердің.
Еш жерде ат-жөнімді, сырымды айтпай,
Біреуі болып сорлы жұмыскердің.
Табиғат өзгеше боп туған едім,
Белімді жастан бекем буған едім.
Халықтың қорлық көрген туын ұстап,
Әділдік жолын іздеп қуған едім.
Болса да жолым қиын мехнатты,
Сол жолда басшы қылдым жалғыз хақты.
Дарияға қайық салған ер балаңды
Қолда енді, бабаларым, аруақты!

ТАУ ІШІНДЕ

Мен келем тау ішінде түнделетіп,
 Аймақты күңіrentіп елеңдетіп,
 Астымда ақ боз атым сылаң сағым,
 Жалтақтап құлақтарын елеңдетіп.
 Ақ боз ат менің, тұлпарым,
 Шалқыған көңіл сұңқарым.
 Көкірек керіп жұттым мен
 Ауаның жазғы жұпарын.
 Ә-әй, сүмбіл шаш,
 Тәтті сөзің,
 Қара көзің
 Білгейсің келгенімді жалғыз өзің.
 Ән салдым есіп майда жаяулатып,
 Ырғалтып, шырқап, толғап, баяулатып.
 Толқындай мың, құбылған әнімді естіп,
 Тыңдарсың кірпік қақпай ояу жатып.
 Ақ боз атым қояндай,
 Еркелеп басар аяндай.
 Тербеді дауысым ауаны
 Дыңылдап қалқып баяулай.
 Ә-әй, сүмбіл шаш,
 Тәтті сөзің
 Қара көзің,
 Білгейсің келгенімді жалғыз өзің.
 Ұйқыға әнімді естіп берілмессің,
 Маужырап төсегінде керілмессің.
 Ақырын үйден шығып уәделі
 Жеріңе келуге сен ерінбессің.
 Ақ боз ат қарар елеңдеп,
 Үйіңнен шығып көлендеп,
 Асығып келсең мөлдіреп,
 Бүркенген шапан желендеп.
 Ә-әй, сүмбіл шаш,
 Тәтті сөзің,
 Қара көзің,
 Білгейсің келгенімді жалғыз өзің.
 Торғындай перде болар түнгі мұнар,
 Ерніңнен ішкен балға қанбас құмар.
 Құшақтап қанша сүйсең келген сайын,
 Шалқыған шіркін көңіл емес тынар.
 Ақ боз ат қарар елеңдеп,
 Үйіңнен шығып көлендеп,
 Асығып келсең мөлдіреп,
 Бүркенген шапан желендеп.
 Ә-әй, сүмбіл шаш,
 Тәтті сөзің.
 Қара көзің,
 Білгейсің келгенімді жалғыз өзің.

БІЗ

Асау өсіп арқада
Жүген, құрық тимеген,
Матау көрмей ер жетіп,
Жасынан нөқта кимеген,
Бостандық, кендік, еркіндік -
Басқаны жаны сүймеген,
Бұғалық салса ұстауға
Ақырып тулап сүйреген,
Арқаның болдық ұланы,
Еркін өскен бұланы.
Теңдік іздеп кедейге,
Жауызға көнбей туладық.
Залымдардың жасаған
Аранына уладық.
Қараңғы, суық зынданды
Жатақ қылды тәніміз.
Қылыштың жүзі, мылтықтың
Аузында болды жанымыз.
Өмірінде жауыздың
Кетіп адам сәніміз,
Арыстандай жаралы
Өртенді қайнап қанымыз.
Бір шұңқыр су, түйір нан
Үйреншікті ас болды.
Күл, көмір, қиқым, тоң төсек,
Жастығымыз тас болды.
Тас көмірдің топырағы
Денені басып қаралап,
Тас көмірдің түтіні!
Өкпені қауып аралап,
Қырлы темір шынжырлар
Қол-аяқты жаралап,
Жауыздардың дұзағын
Көрдік қорлық, азабын!

ДАЛАДА

Жүген-құрық тимеген,
Жасынан нөқта кимеген
Алты жасар асауды
Ұстап міндім **далада**.
Ақырды асау -
Жаңғырды дала.
Тулады, орғыды асау -
Дүбірлеп күңіренді дала,
Қиырсыз дала...
Орғыды асау айнала -

Дүбірледі айдала.
 Алысып асау осырды -
 Жал-құйрығы желмен ысқырды,
 Жүйткіп, зымырап құлашын керді асау.
 Танаулары шелектей,
 Ырсылдап демі көріктей,
 Көздері оттай, өріктей.
 Өрге қарай орғыса,
 Өр не қылмақ асауға?
 Жел не қылмақ асауға?
 Желге қарай орғыса,
 Орғытып, ұшыртып жүріп
 Көкіректе кернеп,
 Кең даланы күңіrentіп
 Қатты айқайлап ән салдым.
 Жаңғыртып кең даланы.
 Салдым күшті дауыспен ән!
 Әніме қосылды: кең дала,
 Ақкулы-қазды шалқар көл,
 Қамысты-құрақты көк өзен
 Қосылды бәрі шуласып,
 Қосылды бәрі шаттанып.
 Сендерге, қарындастар,
 Сендерге, інілер,
 Сендерге арналды бұл әндер!
 Дүниенің құлдық шынжырын қиратып,
 Әділдік, теңдік іздеген,
 Тұрмыстың таршылық зынданын бұзып,
 Еркіндік, кеңдік іздеген,
 Көкіректері жанып бақыт іздеген, жастар,
 Сендерге арналды бұл әндер!

ТУҒАН ЖЕРІМ – ӨЗ ЕЛІМ

Қайғы ойлаттың естен кетпей **туған жер**,
 Қаны қашты, әм сарғайтты ет пен тер.
 Сені ойласам ішім күйер қапа боп,
 Жүрегімде түйіншіктей қайғы шер.

Жүрекке ыстық, көзге сүйік өз елім,
 Тең құрбыммен қағысып, ойнап жүргенім.
 Жап-жалаңаш жайдақ атпен жүздіртіп,
 Бәсеке қып, жұмыртқа алған ну көлім.

Өлкелерге ауыл қонған мезгілдер
 Бәйшешектер құлпырынған мезгілдер.
 Майысып бір, кек талдардың басында,
 Құстар сайрап, көңіл бұрған мезгілдер.

Сені ойлап күні-түні туған жер,
Қаны қашты, әм сарғайды ет пен тер.
Сені ойласам ішім күйер қапа боп,
Жүрегімде түйіншектей қайғы-шер.

Ұйықтасам да еш шықпайсың түсімнен,
Тұрсам-дағы сен кетпейсің есімнен.
Көзден таса қылсам деген жоқ едім,
Шыға алмадым азалдағы кесімнен.

ЖАЙЛАУҒА КӨШУ

Ел көшкенде кең жайлауға таласып,
Жүк артысар аяқтарын тез басып,
Таң белгісі білінгенде сарғайып,
Ақырындап дүниеге нұр шашып.
Кәрі-жастар жүген алып жүгірер,
Жылқы келіп, ат ұстауға шуласып.

Аттарын ерттеп жүк артқанша ел арты,
Алды кетер шұбатылып бел асып.
Өз-өзімен әлек болар кеп жастар,
Көшке мінген асаулары туласып.

Көш артында қыз-келіншек іркіліп,
Бір жүруге біріне бірі қарасып.
Қатарласып жорғаларын салысар,
Желектері, үкілері жарасып.

Өзіне-өзі риза бола ыржаңдап,
Қастарында жүрген жігіт жанасып.
Тайға мініп балалар жылқы айдасар,
Ақсақалдар ілгері қоныс сайласар.

Өртеңді өріс, суы тұнық көлге кеп,
Ауыл қонып, үй тігісіп жайласар.
Көлге жауып жылқыларды суарып,
Желі қағып, шалғынға бие байласар.

Атпен барып тұнық жерден су әкеп,
Самауырлар үй алдында қайнасар.
Бұрынғы елден ерулік жеп соңғы ел,
Сары қазы, бағлан етін шайнасар.

Бейімбет МАЙЛИН.

«ЖЕР БЕТІНІҢ БӘРІ ҚАЗАҚ»

ӨТІРІККЕ БӘЙГЕ

...Баяғыда салтанатты,
Сауықшыл бір хан бопты.
Ойын-тойдан қызғылықты –
Көре келген хан көпті.

Бәрінен де көре-көре
Жиренген соң, сілтеп қол,
Өзінше бір ғажап істі
Ойлап-ойлап тауыпты ол.

Уәзірлерін жиып алып,
Жұртқа бұйрық таратқан:
«Болса түпсіз өтірікші,
Жұртты аузына қараттан.

Келсін бері, көрсін менің
Ойынымның қызығын.
Келген жұртқа – шаршы топқа
Көрсететін қызығым,

Айтса олар бір өтірік,
«Рас» десем, шын болар.
Алдай алмай, арбай алмай
Өтірікші мұң болар.

Мен «өтірік» десем егер,
Өтірікші жеңгені.
Бір көзе алтын бәйгесіне –
Ханыңыздың бермегі!..»

...Хан әмірі шығысымен –
Өтірікші таласты.
«Мен өйттім», – деп,
«Мен бұйттім», – деп,
Бәрі де айтып қарасты.

Хан жауапты қысқа берді:
«Бәрі де рас, нанамын...»
Лек-лек болған өтірікші
Тұжырып таудай талабын.

Шықты бәрі, үміт үзіп

Көзе толған алтыннан.
Атақ алған қуларының
Жоқ біреуі артылған.

Бір таз бала үсті дал-дұл
Келді ханның алдына.
Өтірігін айтты ретпен,
Рұқсат сұрап алды да.

Өтірігі өте жойқын,
Жас бала да нанғысыз,
Алтын қимай «Рас»,— дейді
Ұяты жоқ хан арсыз.

Шаршамады, талмады да,
Түйдектетті таз бала:
«Келді есіме бір оқиға,
Сабыр ет, хан, аз ғана.

Баяғыда бала күнім,
Жер де жаңа жаралған;
Зурә сұлу жерде онда,
Ай Зурәдан нәр алған.

Көктің жүзі тебінгідей,
Тау менен тас жоқ еді.
Жер жүзінің бәрі қазақ,
Мал менен жан көп еді.

Бала күнім, шықтым қырға,
Жидек, шие тергелі.
Бір топ бұқа гүрілдесіп,
Тіпті маза бермеді.

Бағып жүрген бір кәрі шал,
Ірің аққан мұрнынан.
Үсті дал-дұл, көзі соқыр,
Жан шошырлық пормынан.

Торғайдай бит жыбыр-жыбыр,
Бірі кіріп, бірі шығар.
Сіңбірмеген маңқасынан
Шалдың өзі тұншығар.

Ерні жалақ, жалаң аяқ,
Қисық таяқ қолында.
Ақсай басып, асып-сасып,
Бұқаның жүр соңында.

Тақсыр ханым! Білесіз бе,
Сол жаман шал кім еді?...»
«Жоқ, білмеймін, ал айта ғой!..»
Басқа еш нәрсе демеді.

«Білмесеңіз мен айтайын
Шалдың жөні-жосығын:
Бұл шал сіздің әкеңіз еді,
Рас па, ханым, осыным?

«Рас» десеңіз,
боқ мұрын шал
Сізге әке болғаны.
Көнбесеңіз, өтірік деп,
Алтынды таз алғаны...»

Хан шошынды, жиіркеніп,
«Рас»,– деуге болмады.
«Өтірік!» – деп айтып салды,
Тазды құдай оңдады...

ЖАЗҒЫ КЕШ

Бұлт шықты оңтүстіктен мұнарланып,
Нұры мен батар күннің шұбарланып:
Созады жандық біткен көкке мойын,
Тұрғандай сусап, өліп құмарланып.
Ескен жел күншығыстан болып майда,
Ие ғып бар жандықты жақсы жайға.
Жыбырлап көлдің беті шағаламен,
Дауысы бар аққу, қаздың әлдеқайда.
Секілді бейне ұшпақ қарағанға,
Қаларлық абайлаған ғажап таңға.
Ыстықта бой тасалап жерде жүрген,
Шырылдап әнші құстар жүр аспанда.
Қой маңырап, сиыр мөңіреп, маң-маң басып,
Келеді еркін жүріп, көңілі тасып.
Саууға келіншектер қарсы шықты,
Қолына шелек алып, белдемше асып.
Жиналып қарттар құрды кешке кеңес,
Шығып ап, ел сыртында жерге дөңес.
Ақсүйек балалар да ойнап жатыр,
Тұратын текке қарап олар емес.
Жазғы кеш ойлап тұрсаң жанға рахат,
Өркімде көтеріңкі көңілі шат.
Ән салды қосылысып қыздар-дағы,
«Биікке алтыбақан» құрысып ап.
Ыңырсып жердің жүзі шыққан үнмен,
Тынық кеш қосылысты қысқа түнмен.

Адамзат, жан-жануар қуансын деп,
Зор сыйлық сезіледі текке берген.

НАН

Осы күні кеудеде,
Шықпаған құр жан,
Не бар тілек пендеде:
Нан, нан, нан!!!...
Жұрттың бәрі жалынды
Өлтірме! деп аштан,
Ынтық боп нанға сағынды,
Жеп үйренген жастан.
Бірақ әлі нан жоқ.
Ашыққан қарын ашыққан,
Нансыз елде сән жоқ,
Бұралып отыр аштықтан.
Құдай, а, Құдай!
Қырасың ба, пенденді.
Қоясың ба өңгенді?
Аштық деген бір бөлең
Салды елге шеңгелді.
Күнің бар ма, көретін,
Жәрдемің қайда беретін.
Жан берген дән берер деп,
Құдайысың сенетін.
Сәждеде жатыр құлдарың,
Көр, ғибадат қылғанын.
Еңбектерін еш қылып.
Лайық па, қырғаның?
Жөні басқа орыстың,
Ораза жоқ, намаз жоқ,
Ғибадат қылмайсың де.
Сорлы қазақ қорқақ,
Айтқаныңды істейді.
Ендігі өкпең не?

ІЛІЯС ЖАНСҮГІРОВ.

«ҚАДІРЛІ, БАҒАСЫ АРТЫҚ АНА ТІЛІМ»

АҒЫНДЫ МЕНІҢ АҚСУЫМ

Ақырып әлі ағасың,
Ақиланған ашумен,
Ақтарды асқар сабасын.
Тас тарпуын, шапшуын,
Қарасаң қайран қаласың,
Жалғыз жазғы бір кеште,
Жағаладым жағасын.
Тұнжыраған торғын түн,
Төндім сұлу суына.
Таңырқап тау-тас тамсанып,
Жымиды жұлдыз мұңыма.
Сүмиген сүңгі сұрша тал,
Шомылды таудың суына.
Таймандаған тайпақ ай,
Желегі ме, туы ма?
Шүйке шарбы бұлтты
Қалқалай қалды қылмия.
Аспанды, ай алтын құшағы,
Қусыра қайың құшады.
Қарамай қайың, қалайша
Қаужиган құшсын бұтаны?
Қайың мен сәуле сүйіссін,
Сүймегенді нысабы:
Итмұрыны меңіреп,
Қудырлап қоңыз ұшады.
Бауырлаған ағынның,
Сумандап суы сылдырайд;
Қудиған қоңыр құрақтың
Саусағы суда судырайд;
Суға төнген бір шыбық
Дірілдейд, суда сырылдайд;
Оған қонған бір шымшық
Шик-шиқ етед, шырылдайд...

ДОМБЫРА

Тарт күйінді, домбыра!
Төгіл, төгіл тәтті күй,
Тау суындай сылдыра,
Желпін, желпін жел соқтыр!
Тауда тұман тұрмасын,
Көкте бұлт ыдыра!
Тыңдамаған қоймасын,
Ойды-қырды қыдыра,
Құлшына тарт, домбыра!
Екі желі, үш қазық,
Тоғыз нокта домбыра,
Ойнатайын он саусақ,
Құлындайын құлдыра.
Бозда-бозда бота күй,
Қашағанды қудыра,
Құлшына тарт, домбыра!
Еңбек елдің күйшісі-ау,
Құлағымды қиқулат,
Көңілімді қандыра,
Тәтті-тәтті күйге тарт
Көргенінді күй қыла,
Құлшына тарт, домбыра!
Еңбек елдің жыршысы-ау,
Жанымды бір жадырат,
Көкейіме қондыра,
Тәтті-тәтті әңгіме айт
Жаңа өмірді жыр қыла,
Шежіре, шешен сұңғыла,-
Құлшына тарт, домбыра!

ЖЕТІСУ СУРЕТТЕРІ

Жалпы сын

Жер таппан жерде жете Жетісуым
Күркілдек, Көксу, Лепсі, Іле, Шуым,
Асқардың аспан сүйген сілекейін,
Жан бар ма татпайтұғын, айтпайтұғын.
Бөленген бұлтқа мәңгі меңіреу құз,
Ну тоғай, қоғалы көл, қоңыр құмым.
Асқардан ақтарыла арқыраған,
Жөкендің кім аңсамас балдай суын.
Жетісу, кеудең асқар, аяғың көл,
Қоңың құм, мықынында бар сексеуіл.

Тау жайлап, қоңыр күзеп, құмды қыстап,
 Ол бір маң мал өсірген өлкедегі ел.
 Көктемде құмнан әсем жер болсын ба,
 Жайқалып жауқазыны, раң гүлдер.
 Бойдағы бозбаладай асыр салса,
 Қозысы құйрықтанып дөңгеленер.
 Шөгіскен шоғар асқар қатпарланып,
 Қия құз, мұсатыр мұз жақпарланып.
 Емес пе көк ала бас ақ буралар,
 Оралған шудалары мақпалданып.
 Саятта аң аңдыған ол бір мерген,
 Мылтық ап, бүркіт ұстап, қақпан салып.
 Таудағы тас жаңғыртқан қойшы әндері,
 Қайырлад еткенімен сақпан саңық.
 Айқыра ала асқарлар жатыр шөгіп,
 Жер жаншып, көктің көлбеп төсін еміп.
 Ойнақы, құба, тарлан тағы аңдарын.
 Тәбеті тау-тасына қойған теліп.
 Құлпыртар құмда соққан қоңыр самал
 Мәсімнің масатысын желі желпіп.
 Қар кетіп, қара жері жасанғанда
 Қонбасын қалай күсша өлі келіп.
 Ескінің ертегі айтсам ертесінен:
 Жетісу қан малшынған белшесінен,
 Алайда, айналармын, айтам әлі,
 Шыға алмай жүрмін әзір жер шетінен,
 Қалмақты, Қоңтәжіні Жөңкесінен,
 Үркітіп Абылай мен Шоңай шауып,
 Жөңкенің асырыпты желкесінен...

Тау суреті

Тарбиған Тарбағатай жердің құты,
 Барлық - ол «қыдыр түнеп көшкен жұрты».
 Оранған ақ көбенек аруақты Алтай,
 Төгіліп бізге таман жатыр мұрты.
 Ертеде сол асқардың сәулетіне,
 Қиыспай қырғындасқан талай жұрты.
 Ақшұнақ, Жабағылы, Мыңшұқыр, Таз,
 Бұлардың бәрін тізген Жоңғар тұрпы.
 Аршалы, Амантекше, Қарасырық,
 Қарауңгір, Қалмақасу, Қаражырық,

Сауыры Салқынбел мен Сайымбөлек,
Суығы соғып тұрад аласұрып.
Қымызын сол жайлаудың ішкен кісі,
«Бәйгеге» қосад өзін таң асырып.
Шоқысын Бүркітінің Үшбүйенге,
Қойыпты сәуекендей жарастырып.
Күрделі қоныс қайда Күреңбелдей,
Құр жатпас Қора мұзбен жүгенделмей,
Тегерез төңкерілген тегеш, Шажа,
Шамқой шал қабақ жаба түнергендей,
Талақтай талаураған Баян - жүрек,
Тұнжырап тұқырып тұр «тірі өлгендей».
Мұрыны Мұзбұлақтың көкте мүлгіп,
Ақтасты аспанға әдей тірелгендей.
Қар кете қарлы алаңы қақ айыра,
Қаптағай қаптай көшед Бүйенді өрлей.
Түйірлі бұршақ нөсер ұшықтайды,
«Ши ұшық», «қырық аяқ су» жібергендей.
Көкжамбас, көл Көпірлі таудың көркі,
Жатқан мұз Шатыртастың көкше бөркі.
Ақиық Демікпеден алған адам,
Алдырар Айдарлыдан Алтай түлкі.
Қоңыртау қорқатыным бала жастан,
Жыланы түрі жаман - түкі, түрпі.
Түнімен тау күзеткен, таста айтақтап,
Дуана заржақ байғыз - шайқы-бұрқы.
Талғар тау тарғыл ала шоқы биік,
Асқақтайд емшегі, ерін көкке тиіп.
Арқырап асқарынан құлаған су -
Бауырын балбыратқан еліне иіп.
Малға жай, елге жайлау Үшқараштың
Сүбесін мекендеген суыр сүйіп.
Асы - астау, отырған ел - өрелі құрт,
Құрт жайып қодырайған Бақай биік.
Албыр бет Алматыда алма әдемі,
Алғандай ақ тамақты ауызға үріп.
Қарқара қалың қазақ кебесіндей,
Албанның албырт - ерке енесіндей.
Қарағай қапталдағы, жыныс арша,
Қыдырлы малдың құтты келесіндей.
Текестің көкке өрлеген тік қиясы,
Сымпиып сол маңайдың төресіндей.
Мың жылқы мыжырая жантайысқан,

Өзгесі жүгініскен төрешідей.
 Былшықай, Бесжырғалаң, Түптің түрі
 Қатықтың жаланбаған тегешіндей.
 Қарқара жарасымды жазықжайлау,
 Үй - күлше, құрпың жайған өресіндей.
 Алыстан ауыл әрпін абайласаң,
 Сүйекті баймөңкенің шегесіндей.
 Сүті ағып сорғалаған Үшқарқара,
 Қорғасын қорып төстен келетіндей.
 Қарасаң Көкбұлақтан күміс қарға,
 Өрнегі шербеністің билетіндей.
 Оскырып теріс айналған Түптің суы,
 Сырт беріп қос аяқтап тебетіндей.
 Жыландай ирең қаққан Иірсуда
 Білдірмей тау іргесін сөгетіндей.
 Лабасы терде жатыр төс табандап,
 Шонқиып малды ауылдың төбетіндей.
 Бота жүн, бозғылт күрең шалғын біткен,
 Жайлау жоқ Көктөбенің төбесіндей.
 Жарбиып осы ереңге ықтырмалап,
 Қоңырқай Құлық судың бөгетіндей.
 Ешкідей үркіп шыққан Шөладыр тұр,
 Қасқырдан бір тықырды көретіндей.
 Телміртіп Текес аса ай туады,
 Тайыншаның, тарғыл ала зересіндей.
 Жайлаудың ортасында Түзкөл жатыр,
 Жарқырап төбел таздың төбесіндей.
 Айналсоқ ала асқарда сасық мұнар,
 Тіміскіп төс түртпесе өлетіндей.
 Қыз емшек қызыл сүйір шоқылары,
 Томсартып тұман сүйіп өбетіндей.
 Меңіреу мөлдір қара бұлт қоршайды,
 Сұлуға жұпар бүркіп себетіндей.
 Баладай балдырлаған сақау самал,
 Қойнына әжесінің енетіндей.
 Тұмсығы Торайғырдың түгел орман,
 Сол таудың тыныс тартар өңешіндей.
 Таппайсың Үшмеркіден ұшы-қиыр,
 Қарағай қара шашты өретіндей.
 Басы мұз, зәулім жақпар, дүлей тоғай,
 Барлық аң бір шатқалдан өретіндей.
 Мақтайтын ертедегі Иран бағын,
 Сол жаққа барған кісі көретіндей.

Томардай тұқыл күйген, тұлан тұтқан,
Сорлы тау неге болсын Сөгетідей.
Қып-қызыл жамағандай тауды мыспен,
Қорғасын қорығандай су-күміспен.
Құймақы, қожыр қара жақпарлары,
Арналып отырғандай алып күшпен.
Таутеке, марал, бұғы тағылары,
Тау-тасын мекендеген жазы, қыспен,
Қартадай қатпар-қатпар қаптал жатыр,
Тазы ертіп, күзгі қарда шықсаң күспен.
Қуыппыз көк жайлауда бір күн елік,
Желіктен кісі аман ба қымыз ішкен.
Тағыны тастан тауып тарсылдатып,
Жүргенбіз тауды ұзақ күн қыдырыспен,
Басына кешке таман Шырғанақтың
Шыққаным әлі есімде Ыдырыспен.
Ал, сонда алды-артыңа көзді салсаң,
Онды-сол, көз жетерді шолып алсаң,
Бұлдырап көзің шалып Түптің суын,
Албанның қонысына қайта айналсаң:
Қылқиып қыры кеткен Қызылауыз,
Кетпен мен Кеңсу кербез жатыр алшаң,
Томпиып томағадай Сарытау тұр,
Қарасай - ер қапталы атқа салсаң.
Елбіреп Елшенбүйрек ел аулақта,
Ойнамақ жасырынбақ Науша, Наршаң.
Шалкөде шүйгін шөпті құтты жайлау,
Сонда дейд сүзбе тұзды бара қалсаң.
Жер бар ма дәу Бақайдан көрінбеген,
Жүйеге тау қалсын ба бөлінбеген.
Көресің алдындағы дастарқандай
Жерлерді Теріскей, Сырт, Төрің деген,
Лабастың саласын да шолар көзің,
Тұлымдай тобық соққан өрілмеген.
Аса алмас алғыр қыран ала асқардан,
Өңкілдеп өзен қалай төгілмеген.
Шығысқа беттей шөге жатқан таулар,
Құшысып, сүйісіп тұр көгіменен.
Меруертгей жалтылдайды күңгей Мұзарт,
Кез түгіл үңілесің көңілменен.
Құздары Құдырғының құлдыр шұнақ ,
Өрікті - ол боз биедей желіндеген.
Ақсақал, Байсауырын, Тайсауырын,

Жалмауыз шығар көктің көгін жеген.
 Асқардың арғы атасы Хантәңірі,
 Албанның өрісінің төрінде екен.
 Па, шіркін! Болады екен тау да сұлу,
 Мұз көйлек көк мұнармен белін буу.
 Көлдегі көп шағала ортасында
 Тартпасын көзді қалай айдында аққу...
 Өзгені үйме-жүйме отырғызып,
 Ортада бір ақсақал кеңес құру.
 Қайырып, топты үйіріп бір боз айғыр,
 Жусатып, қалғып көзін ашып-жұму.
 Осыған ұқсамаса сөкші мені,
 Басынан Кіндіктастың қарап тұру.

Жетісуда су суреті

Ыстықкөл жер айнасы мөлтілдейді,
 Балқашты қамыс қамап желкілдейді.
 Аттанған алты өзені Жетісудің
 Балқашқа бауырымдап еңкілдейді.
 Балқаштан өзенді өрлей жүзген балық,
 Тұмсығын қас қаққанша еркіндейді.
 Бұлқынса анда-санда ала бура,
 Жетісу желпең қағып селкілдейді.
 Шу әне, тауды тарпып шыққан шулап,
 Ойнақтап, ырғи, жосып таудан тулап,
 Асқардың ақтарылған ағы емес пе,
 Қарқ болған қырғыз-қазақ суын сулап?
 Шуылдап жүйткіп жатқан Шудың үні:
 «Қолың бер, құт, береке» дейді «тумақ!».
 Ертеден ірге теуіп өскен Шуда,
 Ұлысы Ұлы жүздің Үйсін - Дулат.
 Шымырлап Іле қайнап құмды кезген,
 Қас қақпан ұйық, дойыр, долы безген,
 Алыстан арып көшкен керуендей,
 Тоңмойын, томсарулы тұнжыр көзбен,
 Елге де, егінге де қарайласпай,
 Жылысып жылжып жатыр бір мінезбен.
 Ел шайқап, ердің қанын ішкен Іле,
 Естісең ертегіні ескі сөзден.
 Арқырап асау Шелек орыпты тас,
 Бурадай бұлқынады көк ала бас,

Ол баста Күншығысқа шыға шауып,
Жалт беріп етекке еңсей сапты құлаш.
Айдынды айдағардай күміс көл бар,
Алысқан таумен, таспен алып болмас.
Қожыр тас қопарыла құмға айналып,
Жарпымен көшіп жатыр боп жым-жылас.
Қысылып қыспақтағы қыл көпірден,
Албандар өтеді азар деп «ақсарбас».
Көпірген Көксу көл бар басы бастау
Дегенге көшпелі әйнек суы ұйқастау,
Тау жуып, тасты қуған содыр суы,
Аңқылдайд арнасында меруерт астау.
Жалбасы, Шаған, Бұғы мүлгиді оған,
Шалдуар шалдай қалғып шала мастау.
Жар жарып, жерді жиған Көксу көл бар,
Бейне бір Жалайырға шабатын жау.
Арқырап айқай салған Көксу алып,
Жазыққа шыға келсе үркіп ағып.
Егінші, ылғи диқан Жалайырлар
Үлесед үй басына тоған алып.
Сол елдің қыдырынды қыдыры сол,
Сар бала, қара қазан болып қарық.
Мөлтендеп мойнақты орай Қаратал да,
Көксуға қойындасад жарды жанып.
Қосылып екі ерке су, екі сұлу,
Балқаштап қалың құмға кетед лағып.

Жетісу жәндігі

Баяғы баяғының заманынан,
Асқарда шың мекендеп, жайлаған аң,
Тағылар тарғыл тасқа баурын төсеп,
Бар тышқан қоныс алған балағынан.
Жасанған театрдағы ойыншыдай,
Құздардың көрінеді аң алаңынан.
Қиынның жынысында бар деседі,
Сілеусін, ілбіс, аю, бұғы, бұлан.
Кәдімгі қасқыр серек, қаракұлақ,
Шуылдайд шүйебөрі үй артынан.
Кәдімгі қарсак, сусар, бұлғын, жанат,
Сол таудың іздейді аңды ту сыртынан.
Таутеке, арқар, құлжа, қаракұйрық ,

Көруге болад бәрін жайылымнан.
 Маралды мал ішінен атпен қуып,
 Әкеп жүр ауылына айдап Албан.
 Тазқара, балта жұтар, ақбас құмай,
 Бұлақта отырғанын көрем ұдай,
 Жарғақ бас жұртшы, саржақ су бүркітер,
 Құмайдың қоғамында құдасындай.
 Лашын, түйғын, тұнжыр, тыңар, мықи,
 Ителгі, бәрпі, қырғи, құр, тұрымтай.
 Барайық шыңда ғана болад десед,

Бүркітпен барымталы ел ала жаздай.
 Тығанақ, үкі, ақсары, құладындар
 Сықылды толып жатыр мәжеп-томпай.
 Албандар атын атап түстейтұғын,
 Мінеки Алатауға біткен торғай:
 Қара, боз, суық, бұқбас, сипті, шымшық ,
 Шапшақай, майлық, маубас бұқа, шөже.
 Тоқылдақ, сұрқұрқылтай, бұлбұл, шымшық
 Шымшықтың сан-сапалақ атаулысы -
 Айтарға сай-салада жүр лықсып,
 Тас жырып, балақ біткен шыңға шықсан,,
 Күй тартар той қылғандай торғай сыңсып.
 Көркемі көбелектің сол сайларда,
 Гүл шолып, жүрер ойнап ұшып сып-сып.
 Үстіңнен аю тасты сылдырлатса,
 Самайдан ішкен қымыз шығар шып-шып.

Жер түгі

Ағашта өзің білген қарағай, тал,
 Жалғыз-ақ неше алуан түрлісі бар.
 Долана, ұшқат, шетен, ырғай, арша,
 Ақ сасыр, қызыл қайың, барша, шынар.
 Шырғанақ, сөңке, терек, сөгет, емен,
 Үйеңкі, шырғай, балғын тораңғылар,
 Сарыағаш, қойқарақат, жиде, шетен,
 Тобылғы, түйеқұйрық, бауырқұрттар;
 Қараған, бозқараған, шеңгел, шілік
 Сықылды ағаштардың талайы бар.
 Биікте бітед шөптен сарыкүйік,
 Тістеніп жатыр жұлып малы сүйіп,

Қымызын сарыкүйіктің ішеміз деп,
Албандар қоныстайды құстай биік.
Тауқонақ, шәйшөп, маңқа, құлынембес,
Сүттіген, ендік, мейіз, киізкиік,
Аңшалғын, көкемарал, бетеге, раң,
Жапырақтеңге, бұйра қисық иық,
Балдырған, уқорғасын, атқұлақты
Елік жүр сонысында соны қиып,
Жұлкеуір, бәрпі, шырыш, шытыр.
Сауыны биеемшектің кеп тұр иіп.
Мыңтамыр, жуа, рауаш, жаужапырақ,
Балауса, сорғыш, селдір, ермен, бақбақ,
Сыбызғы, жалбыз, құлмақ, қарақияқ,
Шоқайна, меңдуана, сора, шақпақ,
Ішінде сол қурайдың сұлу солар,
Шырмауық, кендір, қылша, жыланқияқ,
Қанжыға, қоға, сасық, аққой болып
Бөлінед жуалар мен таусарымсақ.
Қымыздық, қызсаумалдық дейтіндерге,
Ат қойған тау елінде сүйіп шын-ақ.
Өріске біткен осы өңкей сүтгің
Ішінде бір сүйкімсіз отыр бір-ақ:
Қалақай қара тарғыл ол айтқаным,
Сүйеді сүйкенгенді шымшып, бұрап.
Өзге жан өмірі оған жоламайды,
Төңбекшіп түйе жесе қалар құлап.
Шалқиды шалғын көлдің қамысындай,
Атқұлақ Тасарықтың тарысындай
Үш қырлы, сұлу сырлы айылқияқ,
Кіндігі қырғыз ерме қамшысындай.
Селтеңдеп сепсе қурай сырға қадап,
Саржағал сәлемдесед танысындай.
Жуалар шайқаңдаған ол бір кербез,
Шалма орап мұсылманның абызындай.
Құс таңдай самал соқса сыбырласад,
Әзілді әйел, ажын-абызындай.
Солармен судырласып ойнайды жел,
Дүрмектің көкпар тартқан шабызындай.
Неше елді аттандырған құтғы қоныс
Әлі тұр әсемдігі таусылмай.
Суретін сөз баяндап жеткізе алмас,
Жерінің Жетісудың бәрі сондай!

САПАРДА

Төніп әуе,
Тұнып теңіз,
Қызықтырған басында,
Ыңсыз, желсіз,
Теңіз елсіз...
Үміт
Ілгері асуда.
Қайықты сырып,
Кеттік бұғып
Алыс жолға -
Жыраққа!
Көзді жас қып,
Қош-қоштастық
Қара кемер -
Құраққа.
Үзлік-создық
Жүрдік, жүздік.
Көк теңізді айырып,
Су да шусыз.
Біз қайғысыз.
Кеттік ұзақ
Ай жүріп.

Таппай жаға,
Су сақыраға,
Күн жығылып сүңгиді.
Жылдам, шапшаң
Жамырап сам,
Түн түнжырап
Мүлгиді.
Желпіп теңіз,
Шықты лебіз,
Көкті бұлт торлады.
Қайық қылпылдап.
Су ылпылдап,
Бізге безгек
Орнады.
Біз шалқалап,
Желді арқалап,
Кеттік бетсіз түү-түүге.
- Аһу-ұу-шу!
Салды бізді

Шүү-шүүге.
Сапырып теңіз
Жел соғады.
Қалтыл қайық толқында.
Ақырын теңіз,
Сең соғады,
Кеткен жүрек
Қорқуда.
Таудай қайқаң,
Шұңқыр, ойпаң,
Әлсіз отпен көз түсті.
Көлденеңдеп,
Көкке өрмелеп,
Жынды толқын
Сүзісті.
Қара жаңбыр,
Сыр-сыр, сыр-сыр...
Сорғалады, сорлады.
Үпі әулие,
Сүлеймен де
Түк септігі болмады.
Мәңгі-мәңгі,
Қап-қараңғы,
Соқыр көзді жұмғандай.
Үсті желең,
Асты терең...
Өмір зымиян
Зындандай.

Әлдеқайда?
Қандай жайға?
Келдік, кеттік белгісіз.
Қандай мекен?
Қай жақ екен?
Ажыратып ми
Бергісіз.
Кетті сүрек,
Өлді жүрек,
Сезім-сана қалған жоқ,
Еш шықпаған
Өлімтік жан,
Сенде аһлау,
Арман жоқ.

Жүздір-жүздік,
 Соққы көрдік,
 Бәсеңдеді жел-дауыл.
 Соққан толқын,
 Тартқан опқын,
 Ақырындады
 Жай ауыр.
 Жыртылды бұлт,
 Етті жылт-жылт,
 Сығалайды «босаға»
 Маған әлі
 Қап-қараңғы.
 Бетсіз-шетсіз
 Осы ара.
 Үріккен үркер-
 Ұшқан арқар;
 Ол да біздей адасқан.
 «Жетіқарақшы»-
 Көталақшы;
 Кімге тауып
 Жол ашқан?
 «Ақбозат» та,
 «Көкбозат» та.
 Арқандаулы, байлаулы.
 Алыс па арал?
 Қоңыр самал
 Бұлтты түріп айдаулы.
 Біз сенбейміз,
 Бос «жел» дейміз,
 Үркер-арқар, өңгені.
 Біз іздейміз,
 Біз көздейміз
 Аумас қазық шегені.
 «Темірқазық»
 Бойын жазып,
 Шықты бұлттан жалтылдап.
 Бет түзедік,
 «Ал жүзелік!»
 Дестік
 Қайық қалтылдап.
 Қажып-талма,
 Жеттік таңға.
 Жел басылар, түн де өтер.

Аумас қазық,
Талма қажып,
Ел қарасын көрсетер.

АУЫЛДЫҢ АЛДЫ

Ауылдың алды айдын көл,
Айдын көлде шағала,
Айдын көлді жағала
Айнала қонған қалың ел.
Ауылдың алдын абайла,
Ауылдың алды ұлы көш,
Алдында өткел, оны кеш.
Аяңда, ауыл, аяңда!
Ауылдың алды айқын жол.
Аңқылдар ауыл, аңырмас.
Аңыртпай бастар бауырлас
Қозғалармыз қалың қол.
Ауылдың алды асқар тау,
Асқар таудан асармыз.
Асып жайлы жасармыз;
Ел ер жетіп есен-сау.

АНАМ ТІЛІ

Қадірлі, бағасы алтын **анам тілі**,
Сенімен бағаланған балаң түрі.
Төрт бөліп түн ұйқысын жұбатам деп,
Сенімен әлдилеген анам мені.

Бесікте белім буып бітіскемін,
Сөйлесіп шешем жүнін түтіскемін.
«Апа», – деп, «Ә», – деп жылап, аузымды ашып,
Емшектен еңбек қылып сүт ішкемін.

Маңымды сеніменен танығамын,
Сеніменен қуанып, налығамын.
Дене ауырлап, жан жалқау тартқан шақта,
«Уһ» деп шаршап, дем алып шалығамын.

Тілегенім, қорыққаным – бәрі де сен,
Сасқанда да жармасам ойбайыңмен.
Ап кәусар болса дағы ұжмақтағы,
Тәттілікті көрмеспін сенімен тең.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

«Ұлы дала өсиеті». «Қазығұрт» баспасы, Алматы 2015ж

<https://bilim-all.kz/> сайты.

<https://www.zharar.com/> сайты.

МАЗМҰНЫ

А.Құнанбайұлы. «Ғалым болма немене, балалықты қисаңыз».....	3
Ш.Құдайбердіұлы. «Жүрегіңнің аш көзін».....	23
Ыбырай Алтынсарин. «Жөн білмеген наданға, Қыдыр ата дарымас».....	33
Әлихан Бөкейханұлы. «Ұлтқа қызмет ету – білімнен емес, мінезден».....	39
Ахмет Байұрсынұлы. «Ғылымда дүниелік сиқыр болмақ».....	41
Міржақып Дулатов. «Етемін үміт жастардан».....	58
Жүсіпбек Аймауытов. «Күнде оқуға жүрелік, Үйренелік, білелік»..	74
Мағжан Жұмабаев. «Мен жастарға сенемін».....	90
Сұлтанмахмұт Торайғыров. «Қараңғы қазақ көгіне, Өрмелеп шығып, күн болам!».....	141
Сәкен Сейфуллин. «Халықтың қорлық көрген туын ұстап».....	149
Бейімбет Майлин. «Жер бетінің бәрі қазақ».....	165
Ілияс Жансүгіров. «Қадірлі, бағасы артық ана тілім».....	169